

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
SOCIOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

TAIKOMOSIOS IR TEORINĖS KRIMINOLOGIJOS STUDIJŲ PROGRAMA

Ieva Antanavičiūtė

**BAUDIMO KULTŪROS APRAIŠKOS LIETUVOS
KALĖJIMUOSE: NUTEISTŲJŲ POŽIŪRIO Į
DRAUSMINIŲ NUOBAUDŲ IR SKATINIMO PRIEMONIŲ
TAIKYMĄ ANALIZĖ**

Magistro darbas

Darbo vadovė: doc. dr. Jolanta Aleknevičienė

Vilnius
2026

Turinys

Santrauka	3
Summary.....	4
Įvadas.....	5
1. Baudimo kultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose tyrimo teorinės prielaidos	8
1. 1. Linkusios bausti visuomenės kontekstas kalėjimo baudimo kultūros formavimesi	8
1. 2. Dausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo praktikos ir poveikis	10
1. 3. Procedūrinis teisingumas ir teisėtumo suvokimas sprendimų priėmimo kontekste	14
1. 4. Proporcingumo ir individualizavimo kriterijai drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo procedūrose.....	16
1. 5. Pareigūnų ir nuteistųjų tarpusavio ryšių sąveika ir pareigūnų galios reikšmė.....	18
1. 6. Baudimo kultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose analizės tyrimo teorinės kryptys.....	22
2. Dausminimo ir skatinimo priemonių taikymo patirčių analizė	24
2. 1. Tyrimo metodologija ir tyrimo procesų aprašymas	24
2. 1. 1. Gyvenimo kokybės kalėjimuose tyrimo metu surinktų kokybinių duomenų analizė	25
2. 1. 2. Kokybinė nuteistųjų pateiktų skundų dėl drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo analizė	26
2. 1. 3. Tyrimo metodų derinimas ir analizės kryptys	27
2. 2. Tyrimo rezultatų analizė	28
2. 2. 1. Disproporcingas drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymas	28
2. 2. 2. Individualizavimo ir proporcingumo stoka sprendimų priėmimo procese	39
2. 2. 3. Tarpusavio santykiai ir pareigūnų galios bei diskrecijos teisės naudojimas	44
2. 2. 4. Sprendimų teisėtumo suvokimas drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių kontekste	51
Baigiamoji diskusija	57
Išvados	61
Literatūra	63
Priedai	69

Santrauka

Nuteistiesiems taikomos drausminės nuobaudos ir skatinimo priemonės daro tiesioginę įtaką jų bausmės atlikimo sąlygoms, teisei padėčiai bei kasdieniam gyvenimui, tačiau Lietuvoje šis klausimas tiriamas itin retai ir fragmentiškai. Atsižvelgiant į tai, šiame magistro darbe keliamas tikslas ištirti nuteistųjų požiūrį į drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymą laisvės atėmimo vietose bei kaip šiose patirtyse atsiskleidžia baudimo kultūros apraiškos. Darbe siekiama išanalizuoti drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymo Lietuvos kalėjimuose problematiką, identifikuoti pagrindinius su proporcingumu, individualizavimu, teisėtumo suvokimu bei pareigūnų galios naudojimu susijusius aspektus ir išsiaiškinti, kaip šių praktikų patyrimas atskleidžia baudimo kultūros apraiškas kalėjimuose. Taikyta kokybinė tyrimo strategija, derinant skirtingus duomenų šaltinius – analizuoti Gyvenimo kokybės kalėjimuose tyrimo metu atlikti interviu su nuteistaisiais bei nuteistųjų skundai dėl drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymo. Empirinis tyrimas parodė, jog nuteistieji drausminimą ir skatinimą iš esmės suvokia kaip orientuotą į baudimą, o ne skatinantį resocializaciją. Drausminės nuobaudos skiriamos žymiai dažniau, nei skatinimo priemonės, nuteistųjų patirtyse pažymint nepakankamą galimybę būti išgirstiems, šališkumą, kaltės prezumpcijas bei vis dar ryškų kriminalinės kalėjimo subkultūros vaidmenį. Šių veiksmų visuma sudaro prielaidą teigti, jog Lietuvos kalėjimuose drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymas nuteistųjų yra suvokiamas kaip disproporcingas, nepakankamai individualizuotas ir priklausantis nuo pareigūnų galios bei diskrecijos, o tai rodo baudimo kultūros apraiškų dominavimą šių praktikų kontekste. Atlikto tyrimo rezultatai leidžia pažvelgti į pagrindinius skirtumus tarp išreiškiamo resocializacijos standarto ir realių nuteistųjų patirčių, bei taip pat, ateities perspektyvoje, gali prisidėti prie platesnio baudimo kultūros Lietuvos kalėjimuose reiškinių tyrimo.

Raktiniai žodžiai: drausminimo ir skatinimo priemonės kalėjime, laisvės atėmimo bausmė, Lietuvos kalėjimų sistema, baudimo kultūra.

Summary

Disciplinary measures and incentives imposed on prisoners have a direct impact in the conditions of their sentence, legal status, and daily life; in Lithuania, however, this issue is studied rarely and sporadically. The objective of this master's thesis is to reveal the perspectives of prisoners on the application of disciplinary measures and incentives in prisons, and how expressions of a culture of punishment are reflected in these experiences. The study aims to analyze the issues surrounding the application of disciplinary measures and incentives in Lithuanian prisons, identify the key aspects related to proportionality, individualization, the perception of legitimacy, and the exercise of power by officers, and to determine how the experience of these practices reveals expressions of a culture of punishment in prisons. A qualitative research strategy was employed, combining different data sources – analyzing interviews with inmates conducted during the Measuring the Quality of Prison Life study, as well as prisoners' written complaints regarding the application of disciplinary measures and incentives. The empirical research finds that prisoners generally perceive disciplinary measures and incentives as punishment-oriented rather than as encouraging resocialization. Disciplinary measures are imposed significantly more often than incentives, with prisoners' experiences highlighting a lack of voice in the decision-making process, bias, presumptions of guilt and the still-prominent role of the prison subculture. Taken together, these factors suggest that the use of disciplinary measures and incentives in Lithuanian prisons is perceived by prisoners' as disproportionate, insufficiently individualized, and dependent on the power and discretion of officers, which indicates expressions of a culture of punishment in the context of these practices. The results of this study not only allow for a comparison between the stated standard of resocialization and the actual experiences of prisoners, but in the future may also contribute to a broader examination of the phenomenon of a culture of punishment in Lithuanian prisons.

Keywords: disciplinary and incentive measures in prison, imprisonment, Lithuanian prison system, culture of punishment.

Ivadas

Jau ne vieną dešimtmetį pripažįstama, jog įkalinimo įstaigos yra neatsiejamos nuo platesnio kontrolės, visuomenės požiūrio į bausmes bei egzistuojančių socialinių struktūrų konteksto (Sykes, 1958; Foucault, 1995; Marquart, Trulson, 2016). Kalėjimai suprantami ne tik kaip atskiros, izoliuotos sistemos, bet ir kaip baudžiančiosios visuomenės atspindys, kuriame galios ir kontrolės apraiškos įgyja kasdienės praktinės formas (McNeil et al., 2024).

Šių elementų sąveika kalėjimo veikloje atsiskleidžia ir per nuteistųjų elgesio kontrolę, paremtą drausminimu bei skatinimu už tam tikrą teisės aktuose numatytą elgesį. Teigiamo ir neigiamo atlygio praktikos yra laikomos vienomis iš pagrindinių priemonių, galinčių užtikrinti sklandžią kasdienę įkalinimo įstaigų veiklą (Brant, 1972; Haggerty, Bucerius, 2021, Bosma et al., 2020). Nors teorijoje drausminės nuobaudos ir nuteistųjų skatinimai turėtų veikti kaip tarpusavyje subalansuotas mechanizmas, platesnis polinkio bausti kontekstas praktikoje leidžia sukurti prielaidas kalėjimo kultūros, paremtos baudimu, formavimuisi.

Mokslinėje literatūroje daugiausia nagrinėjamos atskiros skatinimo ir baudimo temos. Reikšminga užsienio autorių tyrimų dalis orientuojasi į drausminių nuobaudų, ypač izoliavimo vienutėje, taikymo praktikas bei padarinius (Cochran et al., 2018; Salerno, Zgoba, 2020; Wildeman, Andersen, 2020), vidinių kalėjimų taisyklių palaikymo modelius ir jų kaitą (Marquart, Trulson, 2016; Patrick, Marsh, 2001 ir kt.). Mažiau dėmesio skiriama platesnei baudimo bei skatinimo analizei bei šių priemonių skyrimo pusiausvyrai (Elbers et al., 2022; Gendreau et al., 2014). Nuteistųjų patiriami elgesio kontrolės metodai, paremti atlygio suteikimo ar jo atėmimo sistema, analizuojami tyrimuose apie kalėjimo socialinį klimatą (Auty, Liebling, 2020; Liebling, 2008), galios santykius (pvz., Arnold, 2016; Crewe, 2011b), procedūrinį teisingumą (Barkworth, Murphy, 2021; Beijersbergen et al., 2015 ir kt.) bei kasdienės sąveikas (Crewe, 2011a). Vis dėlto šios tyrimų kryptys dažniausiai plėtojamos atskirai, todėl stokojama integruoto požiūrio, leidžiančio drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymą analizuoti kaip nuteistųjų patirčių lauką, galintį atskleisti visapusišką kalėjimo kultūros vaizdą. Nors įvairūs autoriai savo darbuose analizuoja su kontrole ir disciplina susijusius reiškinius (Wooldredge, 2020; Butler, Maruna, 2016; Barkworth, Murphy, 2021; Reising, Mesko, 2009 ir kt.), baudimo kultūros kalėjime požymiai mokslinėje literatūroje nėra išskiriami. Tai kelia poreikį empiriškai tirti, kaip tokios kultūros apraiškos gali būti atpažįstamos konkrečiose kalėjimo praktikose, t. y. nuteistųjų drausminimo bei skatinimo kontekste.

Lietuvos bausmių vykdymo teisėje drausminių nuobaudų paskyrimas daro itin reikšmingą įtaką nuteistųjų teisei padėčiai; tuo tarpu skatinimo priemonės priklauso nuo pareigūnų diskrecijos ir turi mažesnę praktinę reikšmę. Nors tai leidžia kelti klausimą, ar egzistuojanti sistema iš tiesų orientuota į resocializaciją, ar vis dėlto atspindi baudimu grindžiamą institucinį veikimą, Lietuvoje ši problema

išlieka menkai ištirta. Tyrimuose apžvelgiamos baudžiančiosios visuomenės išraiškos (Dobryninas, Nikartas, 2025; Vanagaitė, Cimalanskaitė-Kazlauskienė, 2025), gyvenimo kalėjime kokybė (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2024) ar baudimo praktikos kaip kalinimo sąlygų sudedamoji dalis (Sakalauskas et al., 2020), tačiau mažai dėmesio skiriama tam, kaip nuobaudų ir skatinimo tema nuteistųjų perspektyvoje atsiskleidžia į ją žvelgiant skirtingais pjūviais. Šiuolaikinėje kriminologijoje akcentuojami sprendimų proporcingumo, individualizavimo elementai (Boone, Kox, 2014), pareigūnų turimos galios, diskrecijos naudojimas (Haggerty, Bucerius, 2021; Khan, 2022; Liebling et al., 2011) bei institucijos ir atskirų jos veikėjų teisėtumo suvokimo svarba (Brunton-Smith, McCarthy, 2016; Campbell et al., 2020). Šie aspektai atsiskleidžia ir drausminių nuobaudų bei skatinimo priemonių taikyme, nuteistiesiems tiesiogiai susiduriant su sprendimais dėl jų elgesio. Būtent per nuteistųjų patirtis bei tai, kaip šie procesai yra suvokiami, gali išryškėti baudimo kultūros apraiškos kalėjimo veiklos srityje, kuri reikšmingai veikia tolimesnį bausmės atlikimą.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje trūksta tyrimų, leidžiančių nuosekliai suprasti, kaip laisvės atėmimo vietų įstaigoje numatytos elgesio kontrolės priemonės veikia praktikoje ir kokią platesnę reikšmę jos įgyja nuteistųjų patirtyse, šiame darbe drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymas analizuojamas kaip galimas baudimo kultūros apraiškų laukas.

Darbo tezė. Lietuvos kalėjimuose drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymas nuteistųjų yra suvokiamas kaip disproporcingas, nepakankamai individualizuotas ir priklausantis nuo pareigūnų galios bei jų diskrecijos, o tai rodo baudimo kultūros apraiškų dominavimą šių praktikų kontekste.

Tyrimo klausimas. Kaip nuteistieji suvokia drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymą Lietuvos kalėjimuose ir kaip šiose patirtyse atsiskleidžia baudimo kultūros apraiškos?

Darbo tikslas. Siekiant išnagrinėti baudimo kultūros apraiškas Lietuvos kalėjimuose, atskleisti nuteistųjų požiūrį į drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymą laisvės atėmimo vietose.

Darbo uždaviniai.

1. Atlikti mokslinės literatūros analizę, siekiant apžvelgti drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymo laisvės atėmimo vietose ištirtumą ir konceptualizuoti baudimo kultūros apraiškų bruožus drausminimo ir skatinimo kontekste.

2. Remiantis literatūros analize, identifikuoti pagrindinius nuteistųjų požiūrio į drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymą kalėjimuose aspektus, atskleidžiančius baudimo kultūros apraiškas per šių priemonių suvokimą.

3. Remiantis nuobaudų bei skatinimų skyrimo Lietuvos kalėjimuose statistiniais duomenimis, kokybine nuteistųjų skundų ir interviu analize, išanalizuoti nuteistųjų patirtis, susijusias su drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymu, išryškinant proporcingumo, individualizavimo, galios santykių ir teisėtumo suvokimo aspektus.

4. Išsiaiškinti, kaip drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių kontekste nuteistųjų požiūris ir patirtys atskleidžia baudimo kultūros apraiškas laisvės atėmimo vietų įstaigoje.

Tyrimo metodologija ir metodai. Darbe taikoma kokybinė tyrimo strategija, pasirenkant kelių tyrimo dizainų prieigą. Siekiant integruoti skirtingus duomenų šaltinius bei į reiškinių pažvelgti visapusiškai, atliekama kokybinė 155 nuteistųjų pateiktų skundų dėl drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių bei 35 Gyvenimo kokybės kalėjimuose tyrimų metu¹ atliktų interviu (pokalbių) su nuteistaisiais analizė. Naudojami Terry ir kt. (2017) teminės analizės principai, pagrindines temas numatant pagal išskirtus baudimo kultūros apraiškų bruožus, paremtus Crewe (2011a), Elbers et al. (2022), Barkworth (2020), Tyler (2006a), Liebling, Price ir Shefer (2011) bei kitų autorių įžvalgomis.

Darbo struktūra. Darbą sudaro penkios dalys – įvadas, teorinė bei empirinė dalys, baigiamoji diskusija ir išvados. Teorinėje dalyje aptariamos baudimo kultūros apraiškų įkalinimo įstaigose teorinės prielaidos, atkreipiant dėmesį į baudžiančiosios visuomenės kontekstą bei apžvelgiant drausminimo ir skatinimo praktikų ir poveikio ištirtumą. Toliau pereinama prie baudimo kultūros apraiškų drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių kontekste aptarimo, išskiriant procedūrinio teisingumo, teisėtumo suvokimo, proporcingumo ir individualizavimo kriterijų, pareigūnų ir nuteistųjų tarpusavio ryšių bei galios ir diskrecijos svarbą. Kokybinio tyrimo duomenys pristatomi empirinėje dalyje, analizę atliekant remiantis teorinėmis įžvalgomis. Galiausiai pateikiama baigiamoji diskusija ir darbą apibendrinančios išvados.

---

¹ Tyrimai atlikti remiantis 2021 m. sausio 18 d. Partnerystės sutartimi dėl 2014-2021 m. Europos ekonominės erdvės ir Norvegijos finansinio mechanizmo tiesioginio finansavimo dvišalio bendradarbiavimo fondo projekto „Tarptautinės sinergijos kūrimas bausmių vykdymo sistemų srityje“ įgyvendinimo. Darbo autorė tyrimus atliko kaip darbo grupės narė.

1. Baudimo kultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose tyrimo teorinės prielaidos

Šiame skyriuje apžvelgiama mokslinė literatūra, nagrinėjanti nuteistųjų skatinimo ir drausminimo sistemas kalėjimuose bei jų reikšmę, akcentuojant kontrolės, suvokiamo teisėtumo bei kalėjimo pareigūnų galios ir santykių su nuteistaisiais įtaką sprendimų priėmimo kontekste.

1. 1. Linkusios bausti visuomenės kontekstas kalėjimo baudimo kultūros formavimesi

Kalėjimų kontrolės mechanizmai, taisyklių formalizavimas, biurokratizuotos procedūros, nuobaudų taikymo dažnis, ribotos ir diskrecija paremtos skatinimo galimybės bei nenuosekliai užtikrinamas procedūrinis teisingumas daro tiesioginį poveikį ne tik nuteistųjų elgesiui, bet ir jų požiūriui į kalėjimo veikimo teisėtumą, pareigūnų naudojamą galią bei pačios bausmių vykdymo sistemos prasmę. Šių veiksnių visuma leidžia kalbėti ne tik apie atskiras drausminimo ar skatinimo praktikas, bet ir apie platesnį institucinį kontekstą, kuriame baudimas tampa dominuojančia tvarkos palaikymo ir elgesio reguliavimo forma. Siekiant nuosekliai suprasti, kaip minėtos praktikos funkcionuoja kasdienėje kalėjimo realybėje ir kokias reikšmes jos įgauna nuteistųjų bei pareigūnų sąveikoje, tampa tikslinga išskirti ir analizuoti baudimo kultūros sampratą bei jos apraiškas įkalinimo įstaigose.

Platesniame baudimo kultūros kalėjimuose kontekste svarbu atkreipti dėmesį į polinkio bausti (angl. *punitiveness*) temą. Į baudimą linkusios visuomenės (angl. *punitive society*) sąvoką analizavo įvairūs filosofai bei kriminologai, tačiau šiuolaikinėje literatūroje polinkis bausti dažniausiai atspindi rutiniame baudžiamosios teisės taikyme, kurio metu drausminės praktikos persmelkia institucijas, formuodamos paklusnius individus – atsiranda baudimo kultūra, kuriai būdinga nulinės tolerancijos retorika bei visuomenės parama griežtai baudžiamajai politikai (Dobryninas, Nikartas, 2025). Lietuvoje atlikti tyrimai rodo visuomenės tendenciją siekti sankcijų sugriežtinimo, gyventojų apklausose nurodant, kad dabartinės bausmės laikomos nepakankamai griežtomis (Vanagaitė, Cimalanskaitė-Kazlauskienė, 2025). Dobryninas ir Nikartas (2025, p. 3), analizuodami Lietuvos atvejį, nurodo pagrindines charakteristikas, būdingas baudžiančiosios visuomenės struktūrai: įkalinimo bausmės dominavimas, socialinės kontrolės išplėtimas per bendruomenės sankcijas, drausmės ir kontrolės logikos viršenybė, baudžiamasis populizmas, mažas pasitikėjimas institucijomis, kontrolės išplėtimas į kitas socialines sritis bei autoritarizmo palikimas.

Linkusiose bausti visuomenėse vyrauja mąstymas, jog griežtos bausmės yra pagrindinė socialinės tvarkos palaikymo ir socialinių problemų sprendimo priemonė. Toks požiūris fokusuojasi į atpildo teisingumo poziciją, teigiančią, jog pažeidėjai privalo būti atitinkamai nubausti, o ne į resocializacijos koncepcijas (Vanagaitė, Cimalanskaitė-Kazlauskienė, 2025). Polinkis bausti yra

tiesiogiai susijęs su visuomenės narių požiūriu į tai, kaip, jų nuomone, taisyklių ar įstatymų pažeidėjai turėtų būti baudžiami, akcentuojant, jog dabartinės bausmės nėra pakankamos ir turėtų būti griežtesnės (Barrett et al., 2023). Kriminologai taip pat pažymi, jog polinkis bausti virsta vienu iš pagrindinių daugelio baudžiamosios justicijos sistemų bruožų (Garland, 2001; Farrall et al., 2016; Barrett et al., 2023). Mokslinėje literatūroje atkreipiamas dėmesys į tiek visuomenėje, tiek baudžiamosios politikos kontekste besivystantį „naująjį baudžiamumą“ (angl. *new punitiveness*), pasireiškiantį „*bausmėmis, kurios, atrodo, <...> įvairiomis prasmėmis primena emocinius ir destruktivius suverenios bausmės motyvus*“ (Pratt et al., 2013, p. xii). Pasak autorių, toks požiūris, pasižymintis griežtomis, neproporcingomis bausmėmis, įkalinimo sistemoje gali suformuoti drausminį mechanizmą, kuriuo nesiekama ir nesitikima nuteistojo pagerėjimo.

Polinkis bausti atsispindi ir kalėjimuose, kurie, pasak Michel Foucault, yra neatskiriami nuo visuomenės, kurioje egzistuoja ir veikia kaip joje vyraujančios tvarkos atspindys (Foucault, 1995). Panašią mintį iškėlė ir Gresham Sykes, atkreipdamas dėmesį, jog kalėjimo sienos yra pralaidžios, todėl pokyčiai visuomenėje galiausiai prasiskverbia ir į kalėjimo koridorius bei administracinę biurokratiją (Marquart, Trulson, 2016). Taigi, visuomenės požiūris į bausmes ir jų tikslus turi įtaką ne tik baudžiamosios politikos, bet ir kalėjimuose vyraujančios kultūros, siekiančios užtikrinti vidaus kontrolę, formavimuisi (McNeil et al., 2024), pvz., formuojant kalėjimuose egzistuojančias nuteistųjų drausminimo ir skatinimo sistemas, jų reglamentavimą, praktikas, griežtumą ir dažnį. Lietuvoje kriminologai taip pat atkreipia dėmesį į baudimo kultūros pasireiškimą ne tik Lietuvos, kaip postsovietinės šalies, visuomenėje apskritai (Slade, Vaičiūnienė, 2017), bet ir bausmių vykdymo sistemoje, nurodydami, jog „*ilgus metus totalitarinės sistemos formuota baudimo kultūra, politinio dėmesio stoka ir vadybinės kompetencijos trūkumas per pastaruosius 30 metų Lietuvos kalinimo sistemos beveik nepriartino prie Vakarų Europos standartų*“ (Sakalauskas et al., 2020; p. 12).

Diskutuojant apie kalėjimo ir (ar) kalinių kultūrą, paprastai turima omenyje socialines apraiškas, kurios parodo kalinių prisitaikymą prie konkrečios kalėjimo aplinkos (Wooldredge, 2020), tačiau kalėjime vyraujanti kultūra gali būti suvokiama ir vertinama skirtinguose kontekstuose. Kalėjimų tyrėjai, besiorientuojantys į kalinių ir pareigūnų tarpusavio santykius bei kalėjimo klimatą teigia, jog įkalinimo įstaigų personalas iš dalies formuoja kalėjime esančią kultūrą pagal tai, kaip elgiasi su įkalintais asmenimis (Wooldredge, 2020; Liebling, Kant, 2018). Toks kalėjimo kultūros formavimo būdas, paremtas griežtu požiūriu į nusikaltimą padariusį asmenį bei jo baudimą, yra neatsietinas nuo visuomenėje vyraujančių perspektyvų.

Baudimo kultūros apraiškų įkalinimo įstaigose tyrimo rėmuose drausminimo ir skatinimo priemonių taikymas kalėjimuose formuojasi ir funkcionuoja platesniame instituciniame kontekste, kurį veikia tiek visuomenėje vyraujantis požiūris į baudimą, baudžiamosios politikos tendencijos, reformos, tarptautinių standartų palaikymo reikalavimai, tiek kalėjimų personalo, privalančio

palaikyti kontrolės principais paremtą teisinį reglamentavimą, veiksmai. Nuobaudų ir paskatinimo sistemos, jų formalizavimas ir procedūrinis įgyvendinimas tampa ne tik elgesio reguliavimo įrankiais, bet ir kasdienės kalėjimo kultūros dalimi (Liebling, Kant, 2018; Wooldredge, 2020). Tai, kaip šios priemonės taikomos praktikoje, leidžia analizuoti, ar kalėjime dominuoja individualizuota ir į asmens resocializaciją, o ne „pataisymą“ orientuota logika, ar pasireiškia baudimo kultūra, formuojama tiek formaliu teisiniu reglamentavimu, tiek praktiniu jo įgyvendinimu.

Taigi, kalėjimuose gali vyrauti polinkiu bausti paremta baudimo kultūra – socialinių ir institucinių praktikų, normų bei įsitikinimų visuma, kurioje bausmės ir drausminimo priemonės laikomos būtina priemone palaikyti tvarką, discipliną ir kontrolę, skiriant mažiau dėmesio nuteistųjų resocializacijai ar alternatyvioms elgesio skatinimo priemonėms.

1. 2. Drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo praktikos ir poveikis

Formalus nuteistųjų baudimo ir skatinimo mechanizmas, įsiliejantis į kasdienės kalėjimo praktikas, įkalinimo sistemoje įtvirtinamas vidaus tvarkos taisyklėmis, už kurių pažeidimą gali būti skiriamos nuobaudos, o už jų laikymąsi – skatinimo priemonės. Kalėjimo taisyklės neretai gali būti pernelyg griežtos, draudžiančios elgesį, kuris kitame kontekste gali būti laikomas teisėtu ir priimtiniu (Camp et al., 2003). Įkalinimo įstaigos yra sudėtingos, kompleksinės sistemos, į kurias patenka įvairių psichologinių, socialinių ir kultūrinių sluoksnių žmonės, sąveikaujantys labai ribotoje, griežtoje ir skurdžioje aplinkoje (Bosma et al., 2020). Kadangi nukrypimas nuo bet kokių taisyklių, reguliuojančių elgesį kalėjime, laikomas netinkamu elgesiu, veikti tokiomis sąlygomis gali būti itin sunku, ypač asmenims, kurie praeityje jau turėjo sunkumų laikydamiesi visuomenėje įsitvirtinusių taisyklių (Bosma et al., 2020).

Vidinių taisyklių sukūrimą kalėjimuose darbuotojai neretai laiko būtina kalėjimo veiklos dalimi, skirta ne tik kontroliuoti kalinamųjų elgesį ir užtikrinti saugumo reikalavimus, bet ir prisidėti prie jų resocializacijos, nors toks tariamai teigiamas taisyklių poveikis vertintinas kritiškai (Brant, 1972). Marquart ir Trulson (2016) savo darbe teigia, jog ankstesni neformalūs ir chaotiški atsakai į kalinių nusižengimus (pvz., nusižengimų stabdymas smurtu ar itin sunkiomis, tačiau retesnėmis sankcijomis) pastaruoju metu užleido vietą didelės apimties ir teisiškai steriliems vadovams ir procesams, kuriuose tiksliai išdėstomos taisyklės, paaiškinama, kas yra taisyklių pažeidimas, kokios yra privalomos procedūros bei galimos skirti bausmės. Kalėjimų drausmės režimai keitėsi eilę kartų, evoliucionuojant *„nuo beveik absoliutaus neformalumo, užgaidų ir personalo „kūrybiškumo“ iki labai griežtos, teisiškai sudėtingos ir itin biurokratinės „galima ir negalima“ sistemos“* (Marquart, Trulson, 2016, p. 320). Autoriai (ibid., p. 336) taip pat nurodo, kad nors anksčiau kalėjimo vidaus

taisyklių laikymąsi motyvavo baimė, šiuo metu pereita prie labiau formalių aspektų bei struktūruoto biurokratizmo – baimė pažeisti taisykles buvo pakeista kontrolės mechanizmu. Kai kurie tyrimai rodo, jog nubaudimas už taisyklių pažeidimus siekiant kontroliuoti nusižengimų skaičių įkalinimo įstaigose gali būti veiksmingas, jei jis taikomas tinkamu laiku ir tinkamu dažnumu bei stiprumu, tačiau kalėjimuose taisyklės, sukurtos į nubaudimą orientuotai aplinkai, nepalieka beveik jokios laisvės įkalintam asmeniui (pvz., Patrick, Marsh, 2001). Atkreiptinas dėmesys, jog nors tvarkos užtikrinimas ir pažeidimų mažinimas yra laisvės atėmimo bausmės vykdymo institucijos tikslas, tai, kas atrodo kaip darni, nuosekli kalėjimo aplinka, nebūtinai turėtų būti laikoma paklusnumo ir didesnio teisėtumo požymiu, bet veikiau gali būti susijusi su „*nuobodžia ritualų prievarta*“, kai rezignacija ar susitaikymas su bejėgiškumu kalėjime lemia kalinių paklusnumą (Carrabine, 2005, p. 904, cit. pg. Brunton-Smith, McCarthy, 2016). Kaliniai, iš vienos pusės laikomi asmenimis, kuriems reikalinga griežta kontrolė, kartu privalo priimti atsakomybę už savo veiksmus. Autonomijos praradimas tokiu atveju siejamas ne tik su fiziniais apribojimais (sienos, grotos, atliekamos kratos), bet ir kalėjimo darbuotojų taikomomis taisyklėmis ir griežtu kalėjimo režimu (Crewe, 2011a, p. 518).

Kita vertus, nors skatinimai ar atlygis daro įtaką įkalintų asmenų elgesiui, šių priemonių sistemų veiksmingumas kalėjimuose yra mažai ištirtas (Elbers et al., 2022). Naudojant atlygių sistemas kalėjimuose, už gerą elgesį atlygis yra suteikiamas, o už netinkamą – panaikinamas. Tai gali tapti patogia valdymo priemone paklusnumui skatinti, siekiant saugumo ir tvarkos kalėjimuose, tačiau jų poveikis nuteistųjų elgesiui ir požiūriui nėra pakankamai ištirtas, kadangi didžioji dalis tokio tipo tyrimų atlikti analizuojant kitas, ne nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės, imtis, pvz., asmenis probacijos priežiūroje. Gendreau et al. (2014) atliktoje metaanalizėje ir aprašomojoje apžvalgoje tirtos sistemos, kurioje nuteistieji, už gerą elgesį gavę žetonus, juos gali panaudoti atlygiui (pvz., papildomiems pasimatymams ir kt.), efektyvumas, tačiau šis tyrimas neanalizavo sistemų, kuriose nuteistieji neturi galimybės pasirinkti atlygio patys. Autoriai išskiria pagrindinius principus, numatančius, kad toks „žetonų ekonomikos“ principas bus veiksmingas – be kita ko, pažymima, jog paskatinimai ir bausmės neturėtų būti skiriami rutiniškai, „dalykiškai“, o į nuobaudas turėtų būti žvelgiama ne kaip į pirmąjį pasirinkimą. Pažymėtinas ir 1995-1997 m. Jungtinės Karalystės kalėjimuose atliktas skatinimų ir privilegijų sistemų analizės tyrimas, parodęs, kad, nors pasitaikė keli sėkmingi taikymo pavyzdžiai, vien tik dažnesnis skatinimo ir drausminimo priemonių taikymas nesukėlė reikšmingo kalinių elgesio pagerėjimo – kartu su vykstančiais politiniais pasikeitimais per daug supaprastintos priemonių skyrimo procedūros ir platus diskrecijos taikymas suteikiant bei atimant privilegijas lėmė kalinių nuomonės apie kalėjimo režimo teisėtumą bei santykių su pareigūnais pablogėjimą (Liebling et al., 2011).

Gendreau ir kt. taip pat nurodo, jog ekspertų teigimu, nuteistųjų skatinimai keičiant jų elgesį yra veiksmingesni, nei bausmės. Minima neretai iškeliama hipotezė, kad įkalintų asmenų skatinimas

geresniu elgesiu užsidirbti sau atlygį ar apdovanojimus gali paskatinti jų savireabilitaciją, sustiprinant prosocialų elgesį. Pavyzdžiui, pasak Sampson ir kt. (2007, cit. pg. Gendreau et al., 2014), įkalinimo įstaigai tereikia suteikti nuteistiesiems galimybę pakeisti savo elgesį – patys nuteistieji turi prisiimti didžiąją dalį atsakomybės, kad pagerintų savo padėtį, paklusdami griežtai struktūruotoms atlygio (skatinimų) ir drausminimo sistemoms, kurios numato tiesiogines elgesio pasekmes. Kiti mokslininkai, priešingai, teigia, kad resocializacija kalėjime gali būti sužlugdyta, elgesio pokytį skatinančius veiksniai (pvz., socialinių ryšių palaikymą pasimatymais) tiesiogiai susiejant su nuteistųjų elgesiu. Atlygio priemonių sistemų efektyvumui įtaką gali daryti pačios programos elementai, jų įgyvendinimo veiksniai ir suvokimas – nuteistieji gali jaustis įsitempę, kadangi už kiekvieną jų pasirinkimą ir elgesį galimos atitinkamos pasekmės (Crewe, 2011a).

Crewe, aptardamas etnografiniu tyrimu paremtame Gresham Sykes (1958) deprivacijos modelyje išskirtus įkalinimo skausmus (laisvės, saugumo, autonomijos, turto ir socialinių (heteroseksualių) ryšių praradimas), nurodo ir naujai išsivysčiusius – neužtikrintumas ir neapibrėžtumas, psichologiniai įvertinimai ir savivalda. Neužtikrintumas ir neapibrėžtumo skausmas kyla iš diskrecinio kalėjimo valdymo stiliaus, neaiškumo dėl ateities, sprendimų priėmimo proceso (Crewe, 2011a; Barkworth, 2018; Barkworth, 2020). Šiame kontekste įvardijamas ir privilegijų bei jų paskirstymo klausimas, ypač kai neigiamo sprendimo priėmimo priežastys nėra tinkamai paaiškinamos (Sparks et al., 1996; Barkworth, 2018; Barkworth, 2020). Neaiškumas dėl to, ko iš jų tikimasi, gali paveikti kalinių gerovę ir paskatinti „*tyčinius (pvz., ribų išbandymas) arba netyčinius (pvz., nežinojimas apie taisyklę) taisyklių pažeidimus*“ (Barkworth, 2018, p. 17). Psichologinius įvertinimus Crewe (2011a, p. 515-518) sieja su vertinimo formomis ir procesais, kurie ne tik nulemia nuteistųjų ateitį, bet daro įtaką ir dabartiniam gyvenimui (pvz., Lietuvos kontekste – (ne)skiriant skatinimo priemones). Galiausiai, savivaldos skausmai yra tiesiogiai susiję su tiesiogine kalėjimo pareigūnų kontrole kiekviename kalinamųjų gyvenimo kontekste (Barkworth, 2018; Barkworth, 2020). Įvairios kontrolės priemonės, įskaitant ir paskatinimų sistemas, reiškia, jog norint drausmingo ir paklusnaus kalinių elgesio, nebūtina tiesioginė pareigūnų priežiūra – kontrolės našta yra perkeliama nuteistiesiems, suteikiant ribotą ir lokalizuotą autonomiją ir priverčiant juos būti atsakingais už savo elgesį (Crewe, 2011a, p. 518-520).

Elbers ir kt. (2022) atkreipia dėmesį, jog nuteistieji apdovanojimų (skatinimų) nesuteikimą neretai vertina kaip dvigubą nubaudimą. Be to, Gendreau ir Goddard (1991, cit. pg. Gendreau et al., 2014) tyrime nuteistieji, apklausti dėl jų nuomonės apie tai, kokie paskatinimai ir bausmės motyvuotų jų elgesį, dažniausiai nurodydavo trumpalaikės išvykas iš kalėjimo, lygtinio paleidimo galimybę, tačiau šie aspektai arba nepriklauso daugelių kalėjimų vadovybės kompetencijai (pvz., sprendžia teismas), arba, kaip rodo autorių darbo kalėjimuose patirtis, yra vertinami kaip pernelyg dosnūs paskatinimai. Nuteistieji taip pat teigė, kad izoliavimas ir tam tikrų privilegijų praradimas nėra

veiksmingos bausmės, tačiau būtent šios priemonės naudojamos dažniausiai. Thomas ir kt. (1991) atkreipė dėmesį, jog dauguma pažeidimų kalėjimuose yra neaiškių ir dviprasmiškų taisyklių pažeidimas – pvz., įžūlumas, neleistinas judėjimas, nurodymų nevykdymas. Taisyklių nekonkretumas leidžia šias kategorijas apibrėžti itin plačiai – tai gali pasireikšti ir tuo, kad už vieną nuteistojo veiksmą, pvz., buvimą neleistinoje teritorijoje, gali būti nurodomi keli pažeidimai – tiek nurodymų nevykdymas, tiek bendrų įstaigos taisyklių pažeidimas (ibid., p. 44). Autoriai taip pat išskiria tris pagrindines drausminimo procedūrų rūšis – priekabiavimas, instrumentinis bei grįžtamasis nubaudimas:

1. Priekabiavimas (angl. *harassment*) pasižymi drausminimo procesais kaip naudinga priemone tramdyti tuos, kurie nevykdo darbuotojų nurodymų bei yra vertinami kaip tam tikri „ramybės drumstėjai“, tačiau kitaip taisyklių nepažeidžia. Pagrindinis priekabiavimo kaip drausminimo procedūros bruožas – išskirtas nuteistasis ar nuteistųjų grupė yra nubaudžiami už veiksmus, kurie paprastai būna nenubausti.

2. Instrumentinės procedūros (angl. *instrumentalism*) naudojamos ne tik bausti ar atgrasyti nuteistuosius nuo netinkamo elgesio, bet ir verčia juos elgtis taip, kad jie veiktų pareigūnų tikslams. Taisyklėmis gali būti remiamasi arba jos gali būti ignoruojamos kaip priemonė, kuria suteikiami tam tikri patogumai darbuotojams arba demonstruojama kontrolė. Tam tikri pažeidimai pareigūnų gali būti ignoruojami siekiant naudos, arba kaltė gali būti prisiimama (priskiriama) už kitą asmenį.

3. Grįžtamasis nubaudimas (angl. *retroactive punishment*) pasižymi tuo, jog kaltė už padarytą pažeidimą gali būti priskiriama prisimenant ankstesnius incidentus. Tokie retrospektyvūs vertinimai padeda nustatyti elgesio modelius net ten, kur jų gali ir nebūti, diskredituoti nuteistųjų pasakojimus arba sustiprinti moralinę stigmą.

Aptarti tyrimai rodo, kad drausminimo ir skatinimo sistemos kalėjimuose veikia ne tik kaip formalus elgesio reguliavimo instrumentas, bet ir kaip svarbi kasdienių sąveikų dalis, galinti prisidėti prie nuteistųjų santykio su pareigūnais, kalėjimo taisyklėmis ir bausmių vykdymo sistema formavimo. Nuobaudų ir skatinimų taikymo dažnis, proporcingumas, sprendimų priėmimo procesas, jo vertinimas bei pareigūnų diskrecijos naudojimas prisideda prie to, ar nuteistieji šią sistemą suvokia kaip teisėtą ir teisingą, ar, priešingai – kaip savavališką ir orientuotą į baudimą.

Atsižvelgiant į tai, šiame darbe baudimo kultūros apraiškų suvokimas yra integruotas į diskusijas apie drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo praktikas, dėmesį atkreipiant į vyraujančią požiūrį, jog nuteistus asmenis privaloma drausminti ir bausti, tokiu būdu juos „auklėjant“, tačiau skiriant nepakankamai dėmesio tinkamai resocializacijai. Taigi, baudimo kultūros apraiškos šiame darbe konceptualizuojamos per keturis pagrindinius aspektus: disproporcingą nuobaudų taikymą skatinimų atžvilgiu, proporcingumo ir individualizavimo stoką drausminimo ir skatinimo procesuose, pareigūnų galios ir diskrecijos teisės naudojimą bei suvokiamą sprendimų teisėtumą.

1. 3. Procedūrinis teisingumas ir teisėtumo suvokimas sprendimų priėmimo kontekste

Apžvelgiant drausminimo ir skatinimo priemonių taikymo praktikas kalėjimo kontekste svarbu atsižvelgti į tai, kaip šie sprendimai yra suvokiami. Nuteistiesiems reikšmingos ne tik paskirtos priemonės, bet ir sprendimų priėmimo procesai. Taigi, svarbų vaidmenį įgyja procedūrinio teisingumo ir teisėtumo (legitimumo) aspektai, leidžiantys analizuoti, kaip nuteistieji suvokia šiuos procesus ir kaip jie veikia požiūrį į instituciją, kalėjimo darbuotojus bei jų palaikomas taisykles.

Procedūrinio teisingumo teorija teigia, jog kaliniai turi jausti, kad su jais elgiamasi sąžiningai, teisingai ir pagarbiai tam, kad jie laikytų kalėjimų sistemą teisėta (Butler, Maruna, 2016). Procedūrinis teisingumas reiškia, kad „*asmenys jaučia, jog jų „balsas“ buvo išgirstas, kad taisyklės taikomos nuosekliai ir neutraliai, kad valdžia nuoširdžiai rūpinasi jų gerove ir kad su jais elgiamasi oriai ir pagarbiai*“ (ibid., p. 129; Barkworth, Murphy, 2021). Tuo tarpu Tyler (2006a; 2010, p. 129) procedūrinio teisingumo modelį formuoja į jį inkorporuodamas keturis esminius elementus – pagarbą, neutralumą, teisę būti išgirstam bei pasitikėjimą. Taigi, nuteistiesiems svarbu tai, kaip, kodėl ir kokiomis aplinkybėmis sprendimas buvo priimtas (Liebling, Kant, 2018; Tyler, 2006a).

Teisė būti išgirstam nuteistiesiems suteikia galimybę paaiškinti savo poziciją prieš priimant sprendimą bei dalyvauti formaliuose ir neformaliuose sprendimų priėmimo procesuose (Tyler, 2010, p. 129; Barkworth, 2020). Ditchfield ir Duncan (1987) atlikto tyrimo metu nustatyta, kad tiek nuteistieji, tiek kalėjimo darbuotojai sutinka, kad kalėjimo drausminės sistemos teisingumas priklauso nuo to, kiek taisyklių pažeidėjui (nuteistajam) leidžiama išsakyti ir pateikti savo versiją, tačiau praktikoje tai įgyvendinama skirtingai. Nuteistieji, nurodę, kad sprendimai jų atžvilgiu buvo priimti neteisingai, teigė, kad aplinkybės nebuvo vertintos objektyviai, buvo daroma išankstinė kaltumo prielaida ar palaikoma tik pareigūnų pusė.

Butler ir Maruna (2016) atliktame mišrių metodų keturių Jungtinės Karalystės kalėjimų tyrime analizuoti sprendimų priėmimo procesai – „*formalios drausminės sistemos, skirtos palaikyti tvarką, kontrolę, drausmę ir saugią aplinką, kurių metu tiriami pažeidimai ir baudžiami atsakingi asmenys, tuo pat metu siekiant užtikrinti, kad kalėjime valdžia būtų naudojama teisėtai, pagrįstai ir sąžiningai*“ (p. 132). Beveik visi kalbinti nuteistieji pabrėžė, jog tokie procesai ir į teismo posėdžius panašūs organizuojami aptarimai yra tik „parodomieji“ (angl. „*kangaroo court*“) – juose kaliniai visada pripažįstami kaltais, neatsižvelgiant į pateiktus pasiaiškinimus. Nuteistieji jiems pareikštus kaltinimus siejo ne su jų pačių elgesiu, o su kalėjimo darbuotojų ypatybėmis ir santykiais su darbuotojais – pertekliniai kaltinimai ir nubaudimai kalėjimuose buvo tiek prastų nuteistųjų santykių su darbuotojais simptomas, tiek to priežastis (ibid., p. 134). Tuo tarpu Reisig ir Mesko (2009), atlikę struktūruotą interviu su nuteistaisiais Slovėnijos kalėjime analizę, nustatė, kad kaliniai, kurie

kalėjimo pareigūnų naudojimąsi galia vertina kaip procedūriškai teisingą, rečiau nurodo, kad yra elgęsi netinkamai ir yra kaltinami pažeidę mažiau įstaigos taisyklių. Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad procedūriškai teisingai priimti sprendimai bei tai, ar nuteistieji mano, kad su jais elgiamasi teisingai, yra tiesiogiai susiję su kalinių elgesiu. Toks stiprus ir nuoseklus ryšys tarp procedūriškai (ne)teisingų sprendimų ir nuteistųjų elgesio rodo, jog kasdienės kalėjimo pareigūnų sąveikos su kaliniais gali padėti palaikyti tvarką.

Kai kurių autorių teigimu, procedūrinio teisingumo ir vidinių taisyklių laikymosi ryšį lemia sprendimų ir procedūrų teisėtumo suvokimas (Butler, Maruna, 2016; Reising, Mesko, 2009; Tyler 2003). Vidinę kalėjimo tvarką lengviausia palaikyti, kai kaliniai bendradarbiauja su pareigūnais ir laikosi nustatytų taisyklių, tačiau toks savanoriškumas priklauso nuo įvairių individualių ir institucinių veiksnių, įskaitant teisėtumo suvokimą (Barkworth, 2018; Sparks et al., 1996). Plačiaja prasme teisėtumas yra įsitikinimas, kad valdžios institucijos, įstaigos ir socialiniai susitarimai yra tinkami ir teisingi (Tyler, 2006b). Suvokiamas teisėtumas iš esmės leidžia numatyti, ar kaliniai laikysis kalėjimo taisyklių – kai nuteistieji laiko sistemą teisėta, jie labiau linkę tikėti įstaigos taisyklėmis ir jų savanoriškai laikytis (Barkworth, 2020; Sparks et al. 1996). Elbers ir kt. (2022) atlikta išsami sisteminė literatūros analizė taip pat parodė, kad vienas iš aspektų, darančių įtaką apdovanojimų (skatinimų) sistemos veiksmingumui yra šios sistemos teisingumo ir teisėtumo suvokimas – nuteistieji mano, kad jų elgesys veikiamas į labiau teigiamą pusę, kai, jų požiūriu, atlygis (skatinimai) jiems suteikiami teisingai ir teisėtai (Elbers et al., 2022; Khan, 2016). Tyler (2006a) atkreipia dėmesį, kad teisėtumo įkalinimo įstaigose apibrėžimas geriau paaiškinamas remiantis sprendimų priėmimo procesu, o ne rezultatais – t. y. jei kaliniui aišku, kad kalėjime egzistuoja skaidri taisyklių struktūra, o pačios taisyklės įgyvendinamos teisingai ir nuosekliai, net jei rezultatas nėra toks, kokio siekia asmuo, jis vis tiek gali būti laikomas teisėtu.

Campbell ir kt. (2020) nustatė, kad didesnis kalėjimo režimo ir pareigūnų veiksmų teisėtumo suvokimas buvo stipriausias veiksnys, prognozuojantis didesnę nuteistųjų norą bendradarbiauti ir įgalinti kalėjimo pareigūnus. Tuo tarpu Beijersbergen ir kt. (Beijersbergen et al., 2015; Beijersbergen et al., 2016) nustatė, jog nuteistieji, kalinimo pradžioje jautę, kad su jais elgiamasi teisingai, vėliau buvo mažiau linkę pažeisti vidaus tvarkos taisykles. Panašūs rezultatai atsispindi ir Brunton-Smith ir McCarthy (2016) darbe. Šiame tyrime remiamasi duomenimis, surinktais longitudinalinės apklausos metu (daugiau nei 3000 nuteistųjų), siekiant nustatyti ryšį tarp procedūrinio teisingumo ir nuteistųjų teisėtumo suvokimo, bei pabrėžiama, jog procedūrinis teisingumas yra būtinas, siekiant užtikrinti efektyvesnę ir ilgalaikę nuteistųjų paklusimą taisyklėms.

Taigi, tai, kaip nuteistieji suvokia procedūrų teisingumą kalėjime bei pačios įkalinimo sistemos teisėtumą, yra vienas iš esminių veiksnių, lemiančių jų paklusimą taisyklėms. Kai sprendimų priėmimo procesai yra skaidrūs, nuoseklūs ir sąžiningi, kaliniai labiau linkę bendradarbiauti ir laikytis

vidaus tvarkos, o negatyvus požiūris į kalėjimo personalą mažėja. Tuo tarpu žemas pareigūnų veiksmų ir kalėjimo sistemos apskritai teisėtumo suvokimas gali skatinti nepasitikėjimą, didinti konfliktus ir trukdyti resocializacijos procesui.

1. 4. Proporcingumo ir individualizavimo kriterijai drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo procedūrose

Proporcingumo ir individualizavimo principai drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo procese laikytini vienais esminių, darančių įtaką sprendimų teisėtumo suvokimui. Individualizuotas sprendimų priėmimas bei sprendimų nuoseklumas yra svarbūs teisingo elgesio su nuteistaisiais aspektai (Boone, Kox, 2014), pabrėžiami ir Tyler (2010) formuojamame procedūrinio teisingumo modelyje. Šiame modelyje apibrėžiama neutralumo sąvoka nurodo, jog kalėjimo aplinkoje svarbu nuosekliai ir teisingai taikyti taisykles visiems kaliniams bei aiškiai pagrįsti ir paaiškinti taisyklių išimtis, kai naudojamosi diskrecija (Barkworth, 2018), t. y. kai sprendimai yra individualizuojami. Toks teisingo elgesio su nuteistaisiais įgyvendinimas reikalauja sudėtingos lankstumo ir nuoseklaus taisyklių taikymo pusiausvyros – pernelyg individualizuoti sprendimai gali lemti savavališkumą, o nuoseklus taisyklių taikymas ne visada užtikrina teisingumą (Boone, Kox, 2014). Tuo tarpu požiūris, kad bausmės (šiuo atveju – drausminės nuobaudos) turi būti proporcingos padarytam nusižengimui, yra pripažįstamas esminiu daugelyje baudimo teorijų (Kolber, 2013; Ryberg, 2004). Taigi, tai, ar nuteistieji jų atžvilgiu priimamus sprendimus, susijusius su drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimu, laiko proporcingais ir individualizuotais, yra svarbus aspektas, vertinant kalėjime formuojamos baudimo kultūros apraiškas.

Proporcingumo principas reiškia, jog drausminės nuobaudos griežtumas turi atitikti padaryto pažeidimo pobūdį, pavojingumą ir sukeltas pasekmes. Šis principas įtvirtintas ne tik Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse (LR BVK) (80 str. 2 d.), bet ir tarptautiniuose dokumentuose – Europos kalėjimų taisyklėse (2006) nurodoma, kad bet koks nubaudimas turi būti teisingas ir proporcingas padarytam pažeidimui (60.2 papunktis), o drausminės nuobaudos turi būti taikomos tik kraštutiniais atvejais (56.1 p.). Nepaisant to, praktikoje drausminės nuobaudos neretai skiriamos rutiniškai, nepakankamai įvertinant jų realų poveikį ar alternatyvių sprendimų galimybes (Gendreau et al., 2014).

Proporcingumo principo klausimas ne kartą keltas mokslininkų darbuose. Kolber (2013, p. 1146), kritikuodamas šio principo taikymą baudimo kontekste, pažymėjo, jog „proporcingos bausmės“ terminas neretai vartojamas kaip „tinkamos“ bausmės sinonimas, tačiau pažeidimai, už kuriuos bausmės yra skiriamos, vertinami nevienodai – vieni į šį aspektą žvelgia per veiksmų

neteisėtumo prizmę, kiti vertina jų amoralumą. Tuo tarpu Ryberg (2004) atkreipia dėmesį į skirtingą proporcingumo suvokimą teorijų rėmuose, nurodant, jog reabilitacijos teorijos šalininkai gali teigti, kad bausmė turi būti proporcinga tam, kas reikalinga pažeidėjo resocializacijai; tuo tarpu atgrasymo teorijos atstovai – laikytis pozicijos, kad bausmės turi būti proporcingos tam, kas reikalinga potencialių pažeidėjų atgrasymui. Tačiau, nors proporcingumas yra būtinas susiduriant standartizuotam nuosprendžiui ir individualioms aplinkybėms, kyla rizika, kad atsiras šalutiniai padariniai, ypač kai bausmės taikomos pažeidžiamoms visuomenės grupėms (Brown Coverdale, 2025) (pvz., arešto bausmės taikymas asmeniui gali reikšti ne tik trumpalaikės laisvės atėmimo bausmės patyrimą, bet ir darbo ir gyvenamosios vietos praradimą). Brown Coverdale (2025) savo darbe iškelia mintį, jog valstybė, kaip baudžianti institucija, kai tai yra įmanoma, turi kuo labiau sumažinti šiuos padarinius ir teigia, jog proporcingumo principas ne tik įgalina bausmės individualizavimą ir atitinkamą pakeitimą, bet ir to reikalauja (p. 182-183).

Taigi, su proporcingumo principu tiesiogiai susijęs ir individualizavimo kriterijus, leidžiantis pritaikyti nubaudimą prie asmens kaltės, įvertinant pažeidėjo asmenines charakteristikas, pažeidimo aplinkybes (Knowlton, Rich, 2026) ir drausminių nuobaudų bei skatinimų kontekste sukuriantis pareigą atsižvelgti į konkretaus nuteistojo situaciją, elgesio istoriją, motyvus, pastangas keisti elgesį bei asmeninius poreikius. Boone ir Kox (2014) atliktame Olandijos Tilburgo kalėjimo tyrime dalyvavę nuteistieji bei pareigūnai patvirtino ir nuoseklių, ir individualizuotų sprendimų priėmimo svarbą. Autorių darbe yra nagrinėjama nuoseklumo ir individualizavimo priešprieša, parodanti, jog noras, jog taisyklės būtų taikomos nuosekliai, gali prieštarauti ne mažiau svarbiam kalinių norui būti traktuojamiems ir vertinamiems individualiai.

Individualizuotas vertinimas reikšmingas ir skatinimo bei drausminimo priemonių taikymo kontekste, kadangi teorijoje pabrėžiama, jog skatinamosios priemonės yra veiksmingiausios tada, kai jos yra prasmingos konkrečiam asmeniui ir suvokiamos kaip sąžiningas bei pasiekiamas atlygis už pastangas (Gendreau et al., 2014; Khan, 2022). Tačiau galiojančiame teisiniame reglamentavime ir praktikoje pastebimas ryškus asimetriškumas – drausminės nuobaudos gali būti skiriamos už itin platų ir kartais abstrakčiai apibrėžtą pažeidimų spektrą (Sakalauskas et al., 2020), o skatinimo priemonių taikymas siejamas su griežtais, ilgalaikiais ir kompleksiskai vertinamais kriterijais, reikalaujančiais didelių institucinių resursų.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog nors teoriškai bausmių vykdymo sistemoje siekiama skatinamųjų, o ne drausminių priemonių dominavimo, o skatinimo priemonės turi būti individualios, atitinkančios realius asmenų poreikius bei juos motyvuojančios (Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų resocializacijos standartas, 2024), pastebėtinas atvirkščias šių priemonių taikymas, drausminių nuobaudų skiriant daugiau, nei skatinimo priemonių. Disproporcingas drausminių ir skatinimo priemonių taikymo modelis silpnina proporcingumo ir individualizavimo principų

įgyvendinimą bei gali prisidėti prie baudimu grindžiamos kalėjimo kultūros formavimosi. Bloom ir Bradshaw (2022) pažymi, kad perteklinis ir neindividualizuotas drausminimas gali didinti nuteistųjų priešišumą institucijoms ir mažinti pasitikėjimą pareigūnų sprendimų teisėtumu, tačiau kai sprendimai priimami skaidriai, pagrįstai ir individualizuotai, didėja tikimybė, jog jie bus suvokiami kaip teisingi, o tai, remiantis empiriniais tyrimais, siejama su mažesniu taisyklių pažeidimų skaičiumi (Reisig, Mesko, 2009).

Taigi, tai, kaip nuteistieji suvokia proporcingumo ir individualizavimo principų taikymą sprendimų priėmimo procedūrose yra neatsiejama nuo to, kaip nuteistieji suvokia pareigūnų veiksmų, sprendimų bei kalėjimų sistemos teisėtumą. Be to, disproporcingas drausminių ir skatinimo priemonių taikymas, prieštaraujantis institucijos iškeltiems teoriniams tikslams, kalėjimo sistemoje gali parodyti vyraujančias baudimo apraiškas.

1. 5. Pareigūnų ir nuteistųjų tarpusavio ryšių sąveika ir pareigūnų galios reikšmė

Kasdienis gyvenimas kalėjimuose yra dinamiškas, nuolat formuojamas per sąveikas ir sprendimus bei neretai priklauso nuo to, kaip su nuteistaisiais elgiamasi ir kokie santykiai užmezgami su darbuotojais (Crewe, 2011b; Brunton-Smith, McCarthy, 2016; Bickers et al., 2019; Barkworth, 2020). Liebling ir kt. (2011), parengę išsamų darbą apie kalėjimo pareigūnų vaidmenį, kalinių ir darbuotojų santykių svarbą bei prisidėję prie „gero“ kalėjimo pareigūno standarto formavimo, akcentavo, jog santykiai tarp personalo ir kalinių yra kalėjimo sistemos pagrindas, o kontrolė ir saugumas priklauso nuo to, ar šie santykiai yra teisingi ir tinkami (p. 80). Taigi, dėl paklusimo taisyklėms ir tvarkai kalėjimuose deramasi per nuolatinį procesą, nulemiamus kalinių ir kalėjimo personalo elgesio (Liebling, 2011).

Liebling, Price ir Shefer savo knygoje pateikia Noridžo eksperimento (angl. *the Norwich Experiment*) pavyzdį, vykdytą Bristolio kalėjime, pasižymėjusiame didžiausiais nuteistųjų daromų pažeidimų skaičiais. Siekiant spręsti šią problemą, kalėjime buvo įvestas naujas režimas, orientuotas į artimesnių santykių tarp nuteistųjų ir pareigūnų formavimą. Taikant aiškiai apibrėžtą bausmių ir atlygių sistemą, eksperimentu buvo siekiama sumažinti nesutarimus dėl neteisybės jausmo, kilusio dėl personalo naudojamos diskrecijos. Nepaisant pradinio pasipriešinimo, tiek kalinamieji, tiek darbuotojai galiausiai įvertino teigiamus pokyčius, o didesnis bendravimas sumažino buvusią įtampą (Liebling et al., 2011, p. 84-85). Kitame tirtame kalėjime tiek pareigūnai, tiek nuteistieji sutiko, jog tarpusavio santykiai yra svarbūs daugeliu atžvilgių – pareigūnams santykiai reikalingi, kad kalėjimas veiktų sklandžiai, būtų gaunama informacija, o nuteistiesiems – todėl, kad pareigūnai rengia su nuteistaisiais susijusius dokumentus ir kontroliuoja nuteistųjų pageidavimus (praktinės priežastys). Be to, geri tarpusavio santykiai įvardinti kaip humaniški ir malonūs, palengvinantys darbą ir

gyvenimą kalėjime (normatyvinės priežastys). Liebling ir kt. (2011) taip pat pažymi, jog kalėjimo sektoriuose, kuriuose šie santykiai buvo prasti, darbuotojai daug dažniau naudodavo formalias, oficialias drausmines priemones kalinių elgesio valdymui – dėl šio socialinio atstumo kaliniai jaučė daugiau bausmės ir aktyviau priešinosi personalui (p. 114-115).

Bosma ir kt. (2020), Nyderlanduose atlikę nacionalinį kohortinį tyrimą, kuriame buvo nagrinėjamos kalėjimo klimato patirtys, nustatė, kad tiek asmeninės kalinių savybės, tiek tam tikros kalėjimo socialinio klimato sritys buvo susijusios su netinkamu nuteistųjų elgesiu bausmės atlikimo metu. Geriau vertinami darbuotojų ir kalinių santykiai buvo susiję su mažesniu pačių nuteistųjų nurodomu ir užregistruotu netinkamu elgesiu bei padarytais pažeidimais. Ryan ir Bergin (2022), atlikę empirinės literatūros analizę, teigia, jog nuoseklus, teisingas ir pagarbus elgesys su įkalintais asmenimis yra teigiamai susijęs su jų požiūriu į kalėjimo pareigūnų ir kalėjimo režimo teisėtumą. Reikšminga ir tai, jog suvokiamas teisingumo ir pagarbos trūkumas nuteistųjų ir kalėjimo pareigūnų tarpusavio santykiuose, įskaitant skundų, kitokių nepasitenkinimų nagrinėjimą, gali pakenkti suvokiamam kalėjimo pareigūnų valdžios teisėtumui, prisidėti prie neigiamų santykių, konfliktų, reikalavimų nesilaikymo ir netinkamo elgesio. Tuo tarpu Liebling ir Auty (2020) savo tyrime daro išvadą, jog ten, kur kaliniai jaučiasi saugūs, kur su jais elgiamasi sąžiningai ir kur jų santykiai su darbuotojais yra tinkami ir palaikantys, jie jaučiasi galintys daryti pažangą. Šios pagrindinės moralinės sąlygos padidina tikimybę, kad kaliniai turės galimybę naudotis reikiamomis priemonėmis pokyčiams pasiekti, savo ruožtu mažinant pakartotinių nusikaltimų tikimybę.

Kasdienės interakcijos kontrole ir taisyklėmis paremtoje įkalinimo sistemoje yra neatsiejamai susijusios su pareigūnų turima galia. Liebling (2000) kalėjimo pareigūnus daugeliu atžvilgių įvardija kaip „*nematomus baudimo vaiduoklius*“ (p. 337-338), įkūnijančius galią bausti bei išreiškiančius jos esmę. Dėl jų turimos galios ir teisinių įgaliojimų pareigūnai yra oficialių kalėjimo taisyklių „veidas“ ir dažnai lemia, kaip šios taisyklės yra įgyvendinamos (Steiner, Wooldredge 2018). Tai, kaip pareigūnai naudoja savo galią nuteistųjų atžvilgiu, gali turėti įtakos ne tik kalinių suvokimui apie pareigūnų valdžios teisėtumą, bet ir apie kalėjimo taisyklių teisėtumą apskritai (Steiner, Wooldredge, 2018; Barkworth, 2020; Wooldredge, 2020). Šis galios, santykių ir tvarkos užtikrinimo bei pareigūnų diskrecijos balansas analizuotas ir minėtame Liebling ir kt. (2011) darbe. Autoriai pažymėjo, jog teigiami santykiai su nuteistaisiais palengvino kalėjimo kasdienybę, tačiau tam tikra prasme tai reiškė daugiau galios (arba efektyvesnį jos panaudojimą) pareigūnams, kurie pasikliaudavo tokiais santykiais, kad užtikrintų tvarką ir saugumą, tokių santykių vertę įvardijant kaip „tylią galią“ (p. 95). Nuolatinis bendravimas, grindžiamas pagarbiu elgesiu ir orumo išsaugojimu, yra būtinas norint, kad kalėjimo pareigūnai būtų pripažinti asmenimis, kurie „*nusipelnė teisės valdyti*“ (Steiner, Wooldredge, 2016, p. 129).

Pasak Arnold (2016), nors kalėjimo pareigūnų vaidmuo yra susijęs su jiems suteikta teisine galia, jie dažniau linkę atmesti šį galios modelį bei prievartos naudojimą ir vietoje jų dažniau pasitelkia neformalią galią, derėdamiesi su nuteistaisiais ir tokiu būdu pasiekdami sklandų kalėjimo funkcionavimą (p. 402-403). Geriausiai vertinami pareigūnai naudoja neformalias strategijas, yra pasirengę, tačiau ne pernelyg linkę naudoti jėgą ir tinkamam funkcijų atlikimui naudojasi diskrecija (Liebling et al., 2011, p. 56). Tuo tarpu Hepburn (1985, cit. pg. Steiner, Wooldredge, 2018) išskyrė kalėjimo pareigūnų naudojamos galios rūšis:

1. Teisėta / pozicinė galia (angl. *legitimate/positional power*) kyla iš kalėjimo pareigūnų autoriteto, tačiau piktnaudžiavimas ar savavališkas naudojimas šia valdžia gali susilpninti jų teisę valdyti. Kalėjimuose, kuriuose pareigūnai labiau remiasi teisėta valdžia, gali būti nustatoma mažiau taisyklių pažeidimų. Šio tipo galios veiksmingumas itin priklauso nuo kalinių suvokimo apie pareigūnų veiksmų teisėtumą.

2. Referentinė galia (angl. *referent power*) atsiranda tada, kai kaliniai paklūsta iš pagarbos pareigūnams. Referentinė galia gali paskatinti laikytis reikalavimų net ir nesant pareigūno, nes kaliniai gali vengti pažeidinėti taisykles, kad išlaikytų teigiamą pareigūno nuomonę. Kalėjimuose, kuriuose pareigūnai labiau remiasi šia galios forma, kaliniai gali būti vertinami palankiau ir rečiau pažeidinėti taisykles.

3. Ekspertinė galia (angl. *expert power*) pasireiškia, kai pareigūnai naudoja savo įgūdžiais ar žiniomis, kad pasiektų reikalavimų laikymąsi – pvz., suteikiant pagalbą sprendžiant problemas, konfliktus ar padedant prisitaikyti prie įkalinimo sąlygų. Paklusnumas gali atsirasti dėl pasitikėjimo pareigūnų kompetencija ir jų gebėjimu veikti geriausiais kalinių interesais.

4. Apdovanojimo galia (angl. *reward power*) pareigūnų naudojama, kai kaliniai tiki, kad jie gali gauti tam tikrų skatinimų ar privilegijų mainais už paklusnumą. Nors oficialus atlygis yra ribotas, pareigūnai gali siūlyti neoficialias paskatas, pvz., nekreipti dėmesio į nusižengimus arba daryti įtaką kalinimo sąlygų keitimui. Nors tokia galia gali padėti palaikyti tvarką, tai nėra ilgalaikis sprendimas ir gali sukelti nesąžiningumo ar neteisėtos valdžios suvokimą, kuris yra susijęs su dažnesniu taisyklių pažeidinėjimu.

5. Prievartinė galia (angl. *coercive power*) kyla iš pareigūnų baudimo ar grasinimo nubausti už reikalavimų nesilaikymą, taikant formalias sankcijas ar drausminimo priemones. Nors tam tikra prievarta kalėjime yra neišvengiama, pernelyg didelis jos naudojimas yra neveiksmingas, nes pareigūnai turi ribotą drausminimo priemonių pasirinkimą, o pernelyg didelė jų naudojimo galia gali pakenkti jų teisėtumui. Todėl tikėtina, kad kalėjimuose, kuriuose daugiau pareigūnų pasikliauja prievarta, taisyklių pažeidimų skaičius bus didesnis.

Steiner ir Wooldredge (2018) atlikto JAV kalėjimų tyrimo rezultatai parodė, jog kalėjimuose, kuriuose pareigūnai savo valdžią vykdė ir galią naudojo labiau teisėtai ir sąžiningai arba labiau

pasikliaudami savo įgūdžiais ir patirtimi, buvo fiksuojama mažiau smurtinių ir nesmurtinių vidaus tvarkos taisyklių pažeidimų. Įkalinimo įstaigose, kuriose pareigūnai labiau rėmėsi jėga ir prievarta, fiksuota daugiau nesmurtinių taisyklių pažeidimų, be to, didesnis prievartinės galios naudojimas kalėjime sutampa su žemesniu pareigūnų veiksmų teisėtumo vertinimo kalinių požiūriu (Steiner, Wooldredge, 2016). Tokie rezultatai pabrėžia argumentą, jog teisingas elgesys su nuteistaisiais veiksmingai stiprina jų pasitikėjimą taisyklių vykdytojais (t. y. pareigūnais) kaip tinkamai atliekančiais savo darbą ir teisingais.

Šiame kontekste svarbi ir pareigūnų turima diskrecijos teisė, tiesiogiai susijusi su sprendimų, darančių įtaką nuteistojo bausmės atlikimui, priėmimu. Diskrecija taikant taisykles ir tai, kaip konkrečios taisyklės ir turimi įgaliojimai yra taikomi, gali turėti įtakos kalėjimo kultūrai ir joje esančių baudimo kultūros apraiškų pasireiškimui, formuojant nuteistųjų pagarbą ir tikėjimą taisyklėmis (Wooldredge, 2020; Liebling et al., 2011). Liebling ir kt. (2011) taip pat pabrėžia, jog ten, kur egzistuoja taisyklės, egzistuoja ir diskrecija (p. 118), neišvengiama dėl kelių priežasčių. Pirma, taisyklių formulavimo ir kalbos ypatumai neleidžia apibrėžti visų draudžiamų ar leidžiamų veiksmų ir elgesio; antra, jokios dvi situacijos, kuriose taisyklės gali ir turi būti pritaikomos, nebus visiškai identiškos savo aplinkybėmis, todėl reikalinga atitinkama jų interpretacija; trečia – oficialūs įstaigos tikslai neretai yra neaiškūs ir nekonkretūs, todėl taip pat reikalaujantys interpretacijos jų pasiekimui (p. 117-118).

Pareigūnų diskrecija, nors ir būtina kalėjimo funkcionavimui ir neatsiejama nuo kasdienio pareigūnų darbo (Boone, Kox, 2014; Haggerty, Buccerius, 2021), yra dviprasmiška. Viena vertus, diskrecija leidžia individualizuoti sprendimus, prisitaikyti prie konkrečių situacijų, palaikyti tvarką ir kurti tinkamą kalėjimo moralinį klimatą (Liebling, 2000; Butler, Steiner, 2017; Boone, Kox, 2014), ypač atsižvelgiant į tai, jog kalėjimo pareigūnams neįmanoma užtikrinti, kad būtų laikomasi absoliučiai visų kalėjimo taisyklių, arba tai bent jau labai apsunkintų tiek pareigūnų, tiek nuteistųjų gyvenimą (Liebling et al., 2011, p. 115). Kita vertus, diskrecijos naudojimas be aiškių ribų, nuoseklumo ir paaiškinimų nuteistiesiems gali būti suvokiamas kaip savavališkas, neteisingas ar net represinis, ypač kai sprendimai atrodo selektyvūs arba grindžiami asmeninėmis pareigūnų nuostatomis (Boone, Kox, 2014; Barkworth, 2020), o nuteistieji pareigūnų diskrecija paremtus sprendimus neretai vertina teigiamai tik tada, kai tai veikia jų naudai (Barkworth, 2018; Boone, Kox, 2014). Boone ir Kox (2014) savo tyrime netiesiogiai atkreipia dėmesį į kalėjimuose egzistuojantį galios disbalansą tarp kalėjimo darbuotojų ir nuteistųjų – personalas „stovi tarp kalinių ir jų poreikių“, kontroliuodami jų prieigą prie privilegijų ir galimybių (Liebling, 2000, p. 347).

Taigi, pareigūnų galia kalėjimuose pasireiškia ne tik per formaliai apibrėžtus drausminimo priemonių ir privilegijų suteikimo mechanizmus, bet ir per tarpasmeninius santykius ir kasdienį galios naudojimą bei pareigūnų diskrecija paremtų sprendimų priėmimą. Kai pareigūnų naudojama galia,

diskrecija ir sprendimai yra grindžiami pagarbiais tarpusavio santykiais, baudimas tampa labiau reguliuojančia, kraštutine priemone, nei dominuojančia tvarkos palaikymo forma, stiprinančia griežtai baudžiančios kultūros apraiškas.

1. 6. Baudimo kultūros apraiškų laisvės atėmimo vietose analizės tyrimo teorinės kryptys

Ankstesnėse šio darbo dalyse apžvelgta mokslinė literatūra rodo, kad drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymas kalėjimuose negali būti suprantamas kaip izoliuotas ir biurokratinėmis procedūromis apibrėžtas reiškinys. Šios praktikos formuojasi platesniame baudimo kultūros kontekste, kurį veikia linkusios bausti visuomenės nuostatos, įsitikinimai, institucinis reguliavimas, kalėjimo režimas bei pareigūnų turima ir naudojama galia. Baudimo kultūros apraiškos kalėjime gali atsiskleisti ne tik gana siauroje drausminių nuobaudų bei skatinimo priemonių taikymo sferoje, bet ir pasireikšti visuose kalėjimo gyvenimo aspektuose apskritai, todėl šiame darbe nėra siekiama įvertinti baudimo kultūros egzistavimą laisvės atėmimo vietose apskritai. Tačiau apžvelgta literatūra bei darbo bausmių vykdymo sistemoje patirtys² leidžia teigti, jog drausminimo ir skatinimo sritis šiame darbe pagrįstai pasirinkta kaip viena iš esminių ir leidžianti, remiantis mokslinėje literatūroje akcentuojamais suvokiamo teisėtumo, diskrecijos, proporcingumo ir pareigūnų galios bei santykių formavimo aspektais, tirti baudimo kultūros pasireiškimą per konkrečias drausmines ir skatinimo praktikas. Šiame darbe konceptualizuotos baudimo kultūros apraiškos pavaizduotos žemiau (žr. 1 pav).

1 pav. Baudimo kultūros apraiškos drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo kontekste.

Taigi, atsižvelgiant į aukščiau aptartus dominuojančius aspektus, šiame darbe vadovaujamasi prielaida, jog disproporcingas nuobaudų taikymas skatinimų atžvilgiu, proporcingumo ir

² Šio darbo autorė virš trejų metų dirba Lietuvos kalėjimų tarnyboje, kasdienėje darbo praktikoje susiduriant su įvairių sprendimų bei drausminių ir skatinimo priemonių taikymo praktikomis.

individualizavimo stoka sprendimų priėmimo procese ir prastai vertinamas sprendimų, paremtų pareigūnų diskrecija, teisėtumas rodo, jog drausminimo ir skatinimo priemonių sistemoje gali pasireikšti baudimo kultūros apraiškos.

2. Drausminimo ir skatinimo priemonių taikymo patirčių analizė

Antrojoje darbo dalyje pristatomas tyrimas, atliktas dviem skirtingais tyrimo metodais. Pirmiausia aptariama tyrimo metodologija, toliau pristatant tyrimo rezultatus laikomasi struktūros, suformuotos konceptualizuojant baudimo kultūros apraiškas drausminimo ir skatinimo kontekste.

2. 1. Tyrimo metodologija ir tyrimo procesų aprašymas

Šiame darbe pasirinkta kelių tyrimo dizainų prieiga, leidžianti į tiriamą problemą pažvelgti kompleksiskai. Derinant skirtingus kokybinius duomenų šaltinius siekiama gauti išsamų supratimą apie tiriamą problemą – baudimo kultūros apraiškas drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo procese bei požiūrį į šių priemonių taikymą nuteistųjų perspektyvoje Lietuvos kalėjimuose.

Tyrimo tikslas – siekiant išnagrinėti baudimo kultūros apraiškas Lietuvos kalėjimuose, ištirti drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymo praktikas bei nuteistųjų požiūrį į jas, atsižvelgiant į proporcingumo, individualizavimo, pareigūnų galios, diskrecijos ir sprendimų teisėtumo suvokimo aspektus.

Tyrimo objektas – baudimo kultūros apraiškos Lietuvos kalėjimuose, atsiskleidžiančios per drausminimo ir skatinimo patirtis.

Tyrimas organizuotas dvejais etapais, derinant skirtingus **tyrimo dizainus**:

1. Gyvenimo kokybės kalėjimuose tyrimo metu surinktų kokybinių duomenų, susijusių su drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymu ir jų teisėtumo suvokimu, analizė;
2. Kokybinė nuteistųjų 2025 m. pateiktų skundų dėl drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo analizė.

Šiame darbe taikoma trianguliacijos principu grindžiama metodologinė prieiga, leidžianti integruoti skirtingus duomenų šaltinius ir tyrimo metodus siekiant visapusiško tiriamo reiškinių supratimo (Davies, Francis, 2018, p. 122). Kokybinė nuteistųjų skundų bei atliktų interviu analizė leidžia įsigilinti į nuteistųjų patirtis bei jų suvokimą apie skiriamas priemones. Tai suteikia galimybę pažvelgti į baudimo kultūros apraiškas iš asmenų, kurie jas patiria tiesiogiai, perspektyvos. Trianguliacija šiame kontekste veikia kaip analitinis įrankis, padedantis skirtingų šaltinių pagrindu gauti išsamesnį, patikimesnį ir labiau pagrįstą supratimą apie baudimo ir skatinimo praktikas. Darbe taikomi Terry ir kt. (2017) išskirti teminės analizės principai, derinant dedukcinį požiūrį, kai baudimo kultūros apraiškos konceptualizuojamos per numatytus bruožus, ir indukcinį kodavimą, kai kodai ir temos formuojami iš duomenyse atsiskleidžiančių reikšmių. Tiek interviu su nuteistaisiais, tiek nuteistųjų skundų tekstai analizuoti koduojant duomenis ir grupuojant juos į temas, laikantis teminės analizės proceso nuo susipažinimo su duomenimis iki temų apibrėžimo ir išgryninimo. Toliau šioje dalyje aprašomi tyrimo dizainai bei procesai.

2. 1. 1. Gyvenimo kokybės kalėjimuose tyrimo metu surinktų kokybinių duomenų analizė

Tyrimo procesas. Lietuvos kalėjimų tarnybos Vilniaus ir Pravieniškių 1-ajame kalėjimuose 2024 m. buvo atlikti Gyvenimo kokybės kalėjime (GKK) tyrimai (angl. *Measuring the Quality of Prison Life*). Šio darbo autorė, kaip viena iš sudarytos darbo grupės narių, taip pat dalyvavo tyrimų organizavime ir atlikime.

GKK tyrimo metu taikytas kokybinis (pusiau struktūruoti laisvų gairių interviu su nuteistaisiais bei darbuotojais) bei kiekybinis (anketinės apklausos) metodai. **Tyrimo dalyvių imčiai** pasirinkti buvo naudojama netikimybinė tikslinė atranka, paremta savanoriško dalyvavimo principu. Nuteistųjų atranka vykdyta kreipiantis į kontaktinius asmenis bei vaikščiojimo kalėjimo teritorijoje metu užmezgant pokalbius su nuteistaisiais, kurių metu pasiūloma dalyvauti tyrime. Kokybinio tyrimo atrankos metu buvo siekiama atsižvelgti ir į tai, kad nuteistieji priklausytų skirtingoms baudmės atlikimo sąlygoms.

Nors Lietuvos kalėjimų tarnybos tyrimas buvo orientuotas į gyvenimo kokybę kalėjimuose, pokalbių metu atsiskleidė nuteistųjų skatinimo ir drausminimo aspektai, padedantys įvairiapusiškai pažvelgti į baudimo kultūros apraiškų egzistavimą tirtuose kalėjimuose. Atsižvelgiant į tai, šiame darbe bus atliekama **interviu (pokalbių)³, atliktų su Vilniaus kalėjimo bei Pravieniškių 1-ojo kalėjimo nuteistaisiais, analizė**. Iš viso analizuoti 35 interviu – 22 su Vilniaus kalėjimo ir 13 su Pravieniškių 1-ojo kalėjimo nuteistaisiais⁴. Interviu gairės buvo parengtos darbo grupės narių bei paremtos pagrindinėmis kiekybinės apklausos temomis. Didžioji dalis interviu buvo įrašomi diktofonu, ištranskribuoti *Microsoft Word* dokumente bei koduoti programoje „MAXQDA“, sudarant struktūruotą kodų ir subkodų medį, sukurtą remiantis interviu gairėmis, išskirtais baudimo kultūros apraiškų bruožais bei papildytą analizės eigoje, pastebint pasikartojančius ar akcentuojamus aspektus. Atliekant interviu su nuteistaisiais, buvo pasirinkta tyrėjos, o ne darbuotojos pozicija, siekiant užtikrinti galimo poveikio sumažinimą informantams.

Tyrimo ribotumai. GKK tyrimas ribotas savo apimtimi, t. y. atliktas tik dviejuose iš aštuonių Lietuvos kalėjimų, todėl gali neatspindėti kituose kalėjimuose esančių nuteistųjų patirčių. Be to, Vilniaus kalėjime dėl nuteistųjų atsisakymo dalyvauti tyrime nebuvo galimybės atlikti tyrimą su drausmės grupei priklausančiais nuteistaisiais, kurių nuomonė gali skirtis nuo kitoms grupėms priskirtų nuteistųjų. Interviu buvo atlikti kelių tyrėjų (t. y. ne tik darbo autorės), todėl, nepaisant

---

³ Trys interviu nesiekė 10 min. trukmės, todėl, atsižvelgiant į jų trumpą pobūdį, jie įvardijami kaip pokalbiai. Toliau darbe tiek interviu, tiek pokalbiai kartu įvardijami kaip interviu.

⁴ Siekiant užtikrinti kuo skaidresnę bei tikslesnę duomenų analizę, į imtį neįtraukti interviu, kurių metu drausminių nuobaudų ir (ar) skatinimo priemonių tema nebuvo paminėta. 10-tyje interviu diktofonas nebuvo naudotas, tačiau atlikti užrašai bei išrašytos tikslios nuteistųjų citatos.

bendrų interviu gairių, galėjo skirtis interviu vedimo stilius, klausimų formulavimas ar jų išplėtojimo gylis. Tai gali turėti įtakos surinktų duomenų detalumo ir teminio išplėtojimo skirtumams, tačiau interviu buvo siekiama atlikti vadovaujantis vieninga gairių struktūra, leidžiančia užtikrinti pagrindinių temų palyginamumą analizuojant duomenis, o šio darbo rėmuose atsižvelgiama tik į dalis, susijusias su drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymo praktika bei patirtimis.

Tyrimo etika. GKK tyrimo kokybinės dalies atlikimo metu buvo laikomasi etikos principų. Prieš interviu dalyviai buvo supažindinti su atliekamo tyrimo kontekstu, tikslu, informuoti apie duomenų anonimiškumą. Kiekvieno pokalbio metu gautas žodinis sutikimas dalyvauti tyrime, paaiškinta, jog tyrimo dalyvis bet kuriuo metu gali nuspręsti nutraukti pokalbį. Pateikiant duomenis laikomasi anonimiškumo, konfidencialumo principų, nuasmeninant galimai identifikuojančią informaciją.

2. 1. 2. Kokybinė nuteistųjų pateiktų skundų dėl drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo analizė

LR BVK 100 straipsnio 1 dalis nuteistiesiems suteikia teisę per vieną mėnesį laiko pateikti skundą dėl pareigūnų priimtų sprendimų ar atliktų veiksmų. Atsižvelgiant į tai, pasirinkta analizuoti nuteistųjų pateiktus rašytinius skundus dėl sprendimų, kuriais paskirtos drausminės nuobaudos bei sprendimų, kuriais (ne)skirtos skatinimo priemonės.

Kokybinių tyrimų paskirtis yra suprasti ir paaiškinti žmonių patirtis, socialinius reiškinius ar problemas, apie kuriuos stiga informacijos bei leidžia „pamatyti“ problemą tai patiriančio ir išgyvenančio individo akimis (Aleksnevičienė, Pocienė, Šupa, 2020, p. 46). Nuteistųjų skundų analizė leidžia ištirti asmenų, patiriančių konkrečias aplinkybes, t. y. gavusių drausmines nuobaudas ir (ar) skatinimo priemones, patirtis bei sprendimų suvokimą. Analizuojant skundų turinį, remiantis teminės analizės principais išskirtos pagrindinės temos bei probleminiai aspektai, atsižvelgiant į teorinėje darbo dalyje apibrėžtus baudimo kultūros bruožus bei išlaikant atvirumą duomenyse išskylantiems teminiams aspektams.

Tyrimo procesas. Duomenų atrankai pasitelkta Lietuvos kalėjimų tarnyboje naudojama dokumentų valdymo informacinė sistema. Skundų atrankai naudota atsitiktinė atranka, įvertinus bendrą jų skaičių konkrečioje kategorijoje (t. y. atskirai dėl drausminių nuobaudų ir atskirai dėl skatinimo priemonių). Atrankos metu neįtraukiami skundai, parašyti nuteistųjų atstovų (t. y. advokatų, kitų įgaliotų asmenų), siekiant ištirti tik pačių nuteistųjų požiūrį. Iš viso analizuota 20 proc. visų 2025 m. gautų skundų, susijusių su drausminėmis nuobaudomis (t. y. 126 skundai iš 630 skundų) ir, įvertinus jų mažesnę skaičių, visi skundai, susiję su skatinimo priemonėmis (t. y. 29 skundai).

Atsižvelgiant į tai, jog didžioji dalis nuteistųjų teikiamų skundų yra parašyti ranka ir jų visišką

perrašymas kodavimui reikalautų itin didelių laiko sąnaudų, pasirinktas alternatyvus duomenų paruošimo analizei būdas. Visų pirma, atrinktas skundas perskaitytas, išskiriant ir į tekstinį dokumentą perrašant esmines citatas (kalbą taisant tiek, kiek tai reikalinga siekiant užtikrinti korektišką skyrybą bei gramatiką), iš teksto pašalinant identifikuojančius bei informaciją, nesusijusią su nuteistojo išsakoma perspektyva (t. y. teisės aktų citatos, teismų praktikos ištraukos ir pan.). Siekiant užtikrinti duomenų apdorojimo pakartotinumą, atlikus šiuos veiksmus, 12 skundų buvo atrinkti atsitiktinai, paprašant darbo kolegos išrinkti esmines skunde pateikiamas mintis. Tokiu būdu buvo siekiama įvertinti, ar išskirti skundo aspektai kuo tiksliau atitinka šaltinį. Išrašyti duomenys su koduoti naudojant kokybinių duomenų analizės programą „MAXQDA“ bei suskirstyti į pagrindines temas, konkrečių kodų ir subkodų medžius. Duomenys interpretuojami atsižvelgiant į pagrindines temas, nustatant dažniausiai pasitaikančias ir išsiskiriančias nuteistųjų perspektyvas.

Tyrimo ribotumai. Pažymėtina, jog egzistuoja barjerai, trukdantys visiems kalintiems asmenims teikti skundus tokiu pat dažniu ar intensyvumu: kultūriniai veiksniai (pasitikėjimo trūkumas, represijų baimė), demografiniai skirtumai, prieinamumas ir lygybė (nepakankamas informacijos prieinamumas, rašymo įgūdžių trūkumas), laikas (procesas lėtas ir neaiškus), emocinis slopinimas (nenoras būti laikomam auka), biurokratinės kliūtys (sudėtingos ir neskaidrios sistemos) ir kt. (Larrauri, 2024; Banwell-Moore, Tomczak, 2022). Tačiau, atsižvelgiant į šiuos ribotumus, nuteistųjų teikiami skundai atspindi jų potyrius bei realius rūpesčius, nepasitenkinimą ir poreikius. Taip pat pažymėtina, kad skundai dažniausiai formuluojami siekiant ginčyti priimtus sprendimus, todėl gali labiau akcentuoti neigiamas patirtis ir probleminius aspektus. Taigi, skundų turinys nebūtinai atspindi visą nuteistųjų patirčių spektrą, o veikiau išryškina konfliktines situacijas. Be to, duomenų paruošimo analizei metu buvo atliekamas skundų turinio atrinkimas ir esminių minčių išskyrimas, todėl neišvengiamai išlieka tyrėjos interpretacijos elementas, tačiau šis aspektas buvo nuosekliai reflektuojamas, siekiant užtikrinti duomenų apdorojimo nuoseklumą ir patikimumą.

Tyrimo etika. Atliekant nuteistųjų skundų kokybinę turinio analizę, dėl tyrimo specifikos nebuvo siekiama gauti tyrimo dalyvių (t. y. nuteistųjų, parašiusių skundus) sutikimą dalyvauti tyrime, tačiau prieiga prie nuteistųjų skundų darbo autorei suteikta Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus patvirtintu leidimu. Tyrimo metu užtikrinami konfidencialumo ir anonimiškumo principai, surinkti duomenys naudojami tik moksliniais tikslais bei tik tokia apimtimi, kokia reikalinga pasiekti darbo tikslui. Tyrimo rezultatai pateikiami laikantis objektyvumo ir nešališkumo principų.

2. 1. 3. Tyrimo metodų derinimas ir analizės kryptys

Tyrimo metu taikomas dviejų kokybinių metodų derinimas – pusiau struktūruotų interviu duomenų analizė ir nuteistųjų skundų turinio analizė – leidžia kompleksiškai atskleisti baudimo kultūros apraiškas Lietuvos kalėjimuose. Šie metodai pasirinkti siekiant ne tik identifikuoti drausminių

nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymo praktikas, bet ir suprasti, kaip jos yra patiriamos bei suvokiamos skirtinguose kontekstuose.

Interviu duomenys suteikia galimybę analizuoti kasdienes nuteistųjų patirtis, jų interpretacijas bei platesnį šių praktikų kontekstą. Tuo tarpu nuteistųjų skundai atspindi konkrečias konfliktines situacijas, kuriose nuteistieji aktyviai ginčija priimtus sprendimus, todėl leidžia išryškinti probleminius aspektus, susijusius su drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymu. Taigi, metodų derinimas leidžia sujungti dvi skirtingas, tačiau viena kitą papildančias perspektyvas – kasdienes nuteistųjų patirtis ir formalizuotas reakcijas į jas. Metodų derinimas taip pat yra pagrįstas jų analitiniu suderinamumu su tyrimo teorine prieiga – abu metodai leidžia tirti tuos pačius šio darbo pirmojoje dalyje išskirtus baudimo kultūros apraiškų kriterijus. Tai sudaro prielaidas taikyti vieningą tyrimo kryptį skirtingiems duomenų šaltiniams.

Šių metodų derinimas turi ir bendrų ribotumų. Tyrimas remiasi subjektyviomis nuteistųjų patirtimis ir vertinimais, kurie gali būti veikiami individualių situacijų ar emocinių reakcijų. Skundų analizė atspindi tik kai kurių nuteistųjų poziciją, išreiškiamą konkrečioje situacijoje, todėl negali būti laikoma reprezentatyvia visų nuteistųjų atžvilgiu, o interviu duomenys taip pat yra apriboti savo apimtimi ir atrankos specifika. Tačiau manytina, jog šių metodų derinimas leidžia gauti platesnį tiriamo reiškinių vaizdą.

Atliekant analizę abiejų pasirinktų metodų duomenys rezultatų dalyje pateikiami integruotai, kiekvienoje teminėje dalyje derinant interviu ir skundų analizės duomenis bei nuosekliai atskleidžiant baudimo kultūros apraiškas Lietuvos kalėjimuose, jas vertinant per drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių prizmę.

2. 2. Tyrimo rezultatų analizė

2. 2. 1. Disproporcingas drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymas

Ankstesnėse dalyje aptarti teoriniai aspektai leidžia geriau suprasti, kaip drausminių nuobaudų ir skatinimo sistemos gali veikti kaip institucinės kontrolės mechanizmas, kuriame gali pasireikšti kalėjimo baudimo kultūros apraiškos. Tačiau šių aspektų raiška ir jų poveikis nuteistiesiems priklauso ir nuo konkretaus bausmių vykdymo sistemos konteksto, kuriame tokios praktikos formuojasi ir yra įgyvendinamos. Siekiant geriau suprasti drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių reikšmę kasdienėje kalėjimo realybėje, svarbu aptarti taikomą teisinį reglamentavimą.

Nepaisant per pastaruosius dešimtmečius vykusių bausmių vykdymo sistemos permainų bei reformų, vedamų nacionalinių strateginių gairių, tarptautinių standartų bei žmogaus teisių apsaugos reikalavimų, laisvės atėmimo bausmės vykdymą užtikrinančios institucijos ir toliau susiduria su

reikšmingais sunkumais (Aleksnevičienė, 2025). Kriminologiniuose tyrimuose akcentuojamas aukštas įkalintų asmenų skaičius šalyje (Aleksnevičienė, 2025; Sakalauskas et al. 2020 ir kt.), kolektyvinio kalinimo ir kalinių neformalios subkultūros įtakos problematika (Vaičiūnienė, Tereškinas, 2017; Slade, Zeveleva, 2024; Slade, Vaičiūnienė, 2017) bei nuteistųjų resocializacijos, kaip vieno iš laisvės atėmimo bausmės tikslų, įgyvendinimo iššūkiai (Sakalauskas, 2012; 2015; Vaičiūnienė, Viršilas, 2018; Aleksnevičienė, Kalinauskaitė, 2023 ir kt.).

Nuo šios kalėjimų veikimo kasdienybės neatsiejama ir drausminių nuobaudų bei skatinimo priemonių skyrimo kalėjimuose tema, drausmės palaikymą laikant neišvengiama tokios realybės dalimi (Sakalauskas et al., 2020). Pažymėtina, jog iki 2023 m. galiojusioje LR BVK redakcijoje skatinimo priemonės ir nuobaudos buvo įvardijamos kaip vienas iš įrankių, taikomų nuteistųjų socialinės reabilitacijos metu – tokia praktika kritikuota Sakalausko ir kt. (2020) monografijoje, pabrėžiant, jog *„Drausminimas, sekant totalitarine tradicija, dažniausiai vis dar įsivaizduojamas ir kaip tam tikra „auklėjimo“ dalis, nors taip būti neturėtų ir tokia praktika yra beprasmė – vien tik drausminimas neduoda jokio resocializacinio poveikio“* (p. 347). Sakalauskas ir kt. (2020, p. 347), pateikdami vidaus tvarkos pažeidimų pavyzdžius, pažymi, jog įkalinimo įstaigoje reikalinga vidinė baudimo sistema, kuria būtų palaikomas saugumas, drausmė, subalansuojama ir atkuriamą tvarka, tačiau šiuo metu esanti praktika bei teisinis reglamentavimas kelia daug abejonių.

Atsižvelgiant į sisteminio ir organizacinio lygio problemas (nepasiekiamas resocializacijos tikslas, personalo valdymo problemos, žmogaus teisių apsaugos reikalavimų neįgyvendinimas ir kt.), 2023 m. patvirtinta nauja LR BVK redakcija, be kita ko, panaikinti skatinimo priemonių bei drausminių nuobaudų taikymą kaip vieną iš resocializacijos priemonių, bei priimti nauji kodeksą įgyvendinantys teisės aktai. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024 m. birželio 6 d. įsakymu Nr. V-454 buvo patvirtintas Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų resocializacijos standartas, kuriame akcentuojamas siekis, jog laisvės atėmimo bausmės metu dominuotų skatinamosios, o ne drausminės priemonės. Taip pat teigiama, jog drausminės nuobaudos turi būti skiriamos tik kraštutiniais atvejais, kai visos kitos galimos poveikio priemonės jau yra išnaudotos; be to, jos turi būti nesuvėluotos, proporcingos padarytam nusižengimui bei taikomos įmanomai trumpiausią laikotarpį. Tuo tarpu skatinimo priemonės numatomos kaip individualios, atitinkančios realius nuteistųjų poreikius bei juos motyvuojančios. Nors resocializacijos standarte teigiama, kad už taisyklių ir nustatytų normų pažeidimus yra (ar turėtų būti) taikomas elgesio pasekmių metodas, tokio metodo taikymas, jo kriterijai ar konkrečios gairės nėra pateikiamos nei šiame, nei kituose Lietuvos kalėjimų tarnybos dokumentuose.

LR BVK 79 straipsnis numato, jog nuteistieji, nevykdantys jiems nustatytų pareigų ir (ar) nesilaikantys draudimų, gali būti drausminami skiriant nuobaudas: 1) maksimalios pinigų sumos, už kurią nuteistieji gali per mėnesį įsigyti asmeninių daiktų, sumažinimas vienos bazinės socialinės

išmokos dydžio suma; 2) draudimas vieną mėnesį įsigyti asmeninių daiktų (išskyrus higienos reikmenis ir kanceliarines prekes); 3) vienos bazinės socialinės išmokos dydžio įmoka į fondą. To paties straipsnio 2 dalis numato, jog nuteistiesiems, padariusiems tam tikrus pažeidimus, taip pat tiems, kuriems iki pažeidimo padarymo tris kartus per vienus metus buvo skirtos administracinė ir (ar) drausminė nuobaudos, gali būti skiriama drausminė nuobauda – jų izoliavimas iki trisdešimt parų.

LR BVK 50 straipsnyje nuodytos specialiosios laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų pareigos ir jiems taikomi draudimai. Nuteistieji privalo vykdyti įstatymuose nustatytus reikalavimus ir laikytis teisingumo ministro nustatytos laisvės atėmimo vietų įstaigos vidaus tvarkos (šiose teisės akte numatomos papildomos pareigos ir draudimai), taip pat vykdyti pareigūnų reikalavimus. Nuteistiesiems taip pat draudžiama be leidimo organizuoti grupinius renginius, juose dalyvauti; vartoti alkoholinius gėrimus, psichiką veikiančias medžiagas, be gydytojo leidimo vartoti medikamentus; perleisti savo turtą kitiems kalinamiesiems ar darbuotojams arba jį įsigyti; teikti atlyginamas paslaugas kalinamiesiems, darbuotojams arba tokias paslaugas gauti; daryti(s) tatuiruotes; kurstyti kitus kalinamuosius atsisakyti vykdyti pareigūnų reikalavimus; reikalauti bet kokios paslaugos iš kitų asmenų, naudoti fizinį ar psichinį smurtą; gauti, įsigyti, laikyti ar platinti pornografinių ar smurtą arba žiaurumą propaguojančių leidinių, įrašų; turėti asmeninių daiktų, nenurodytų sąrašuose ir kt.

Papildomos pareigos ir draudimai numatomi Laisvės atėmimo vietų įstaigos vidaus tvarkos taisyklėse⁵ (LAVI VTT), kuriose įtvirtina dar eilė elgesio taisyklių, pvz., matomoje vietoje (ant krūtinės) nešioti nustatytos formos kortelę; be leidimo nesilankyti patalpose ir teritorijose, kuriose negyvena ir (ar) neužsiima darbine (individualia) veikla, nekeisti paskirtos gyvenamosios ar miegamosios vietos; tvarkyti ir prižiūrėti savo gyvenamąją, darbinę (individualios) veiklos vykdymo ir kitas vietas, savo asmeninius daiktus laikyti tik tam skirtose vietose; netrukdyti darbuotojams atlikti savo funkcijų; laikytis asmens higienos; nevartoti necenzūrinių žodžių, žargono, pravardžių, netrukšmauti; laikytis dienotvarkės ir kt.

Šie griežti draudimai ir pareigos nėra baigtiniai, specifinės taisyklės numatant ir kituose teisės aktuose. Tokie privalomo elgesio sąrašai, nevientisas teisinis reglamentavimas atspindi Camp et al. (2003) darbe išsakytą tendenciją, jog kalėjimo taisyklės neretai draudžia elgesį, kuris kitame kontekste yra priimtinas. Tam tikros taisyklės yra suprantamos ir būtinos kalėjimo veiklos palaikymui – reikalavimai nenaudoti smurto, nevartoti psichiką veikiančių medžiagų ir pan., tačiau kai kurie yra orientuoti į itin griežtą kalėjimo rutinos užtikrinimą, būdingą tik laisvės atėmimo vietoms – dienotvarkės laikymasis, identifikuojančios kortelės dėvėjimas ir pan.

---

⁵ Patvirtinta Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. 1R-444.

LR BVK 77 straipsnis numato, jog už nepriekaištingą elgesį ir pažangą mažinant nusikalstamo elgesio riziką laisvės atėmimo bausmės atliekantiems nuteistiesiems gali būti skiriamos šios skatinimo priemonės: 1) paskirtos drausminės nuobaudos panaikinimas; 2) pasivaikščiojimo laiko pailginimas; 3) maksimalios pinigų sumos, už kurią nuteistasis gali per mėnesį įsigyti asmeninių daiktų, padidinimas vienos bazinės socialinės išmokos dydžio suma; 4) leidimas iki aštuonių valandų išvykti iš bausmės atlikimo vietos pasimatyti su artimaisiais arba dalyvavimo resocializacijos priemonėse, renginiuose tikslais; 5) papildomos trumpalaikės išvykos suteikimas. Konkreti skatinimo priemonė nuteistajam turi būti parenkama atsižvelgiant į tai, kokią teigiamą įtaką nuteistojo elgesiui ji gali padaryti.

Nepriekaištingu elgesiu laikomas toks elgesio modelis, kai asmuo ne mažiau kaip du mėnesius nėra padaręs pažeidimų ar administracinių nusižengimų, elgiasi sąžiningai, mandagiai ir pagarbiai. Tuo tarpu pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką gali būti apibrėžiama kaip sąmoningos ir tikslingos nuteistojo pastangos siekti individualių resocializacijos tikslų bei gali būti nustatoma, kai nuteistasis geba nurodyti savo kriminogeninius poreikius ir apsauginius veiksnius, vykdo nuteistojo individualiame resocializacijos plane numatytas priemones, geba apibūdinti jų taikymo tikslus, turinį, įvardyti jų poveikį ir naudą; nuteistojo keliama didelės žalos rizika yra žema ar vidutinė arba nėra grėsmės kitiems požymių; nuteistojo nuostatos dėl darbinės veiklos teigiamos bei asmuo siekia atlyginti ir (ar) pašalinti žalą nukentėjusiajam.

Galiojančių drausminių nuobaudų turėjimas turi žymiai didesnę įtaką bausmės atlikimo procese – LR BVK numatyta bent aštuoniolika atvejų, kai drausminių nuobaudų paskyrimas, galiojimas arba neįvykdymas turi tiesioginę įtaką bausmės atlikimo sąlygų keitimui ar pačios bausmės atlikimo režimui. Pavyzdžiui, nuteistųjų perkėlimas iš vienos grupės į kitą, lengvinant jų bausmės atlikimo sąlygas, galimas tik neturint drausminių nuobaudų, o lygtinis paleidimas asmenims, kuriems paskiriama izoliavimo drausminė nuobauda, atidedamas trims mėnesiams nuo šios nuobaudos įvykdymo. Tuo tarpu skatinimo priemonės neminimos nei viename iš LR BVK straipsnių, tačiau įvardijamas pažangos mažinant nusikalstamo elgesio riziką kriterijus.

Analizuojant galiojančią teisinį reglamentavimą matyti aiškus drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo asimetriškumas. Drausminės nuobaudos gali būti skiriamos už itin platų pažeidimų spektrą, o dalis pareigų ir draudimų kyla iš poįstatyminių teisės aktų, kuriuose nustatyti reikalavimai nėra baigtiniai ir palieka plačią diskreciją jų interpretavimui bei taikymui praktikoje. Tai sudaro prielaidas nuobaudas taikyti palyginti nesudėtingai, remiantis pavienio pažeidimo faktu, nereikalaujančiu ilgalaikio elgesio vertinimo. Tuo tarpu skatinimo priemonių taikymas siejamas su kur kas sudėtingesniais ir griežtesniais kriterijais. Nuteistiesiems taikomi reikalavimai nepriekaištingą elgesį palaikyti tęstinį laikotarpį, dėti sąmoningas, tikslingas ir ilgalaikes pastangas įvairiose srityje. Šių kriterijų nustatymas ir įvertinimas reikalauja ir reikšmingų institucinių resursų –

pareigūnų laiko, kompleksinio vertinimo, dokumentavimo, pažymų rengimo ir kt. Tokiu būdu skatinimo priemonių taikymas tampa apsunkintas, lyginant jį su drausminių nuobaudų skyrimu.

Atsižvelgiant į šiuos pastebėjimus bei įtvirtintą siekiamybę laisvės atėmimo vietose palaikyti didesnę skatinamųjų, o ne drausminamųjų priemonių skaičių, pažymėtina, jog statistiniai duomenys rodo priešingą situaciją. Analizuojant 2023-2025 m.⁶ nuteistiesiems taikytas drausmines nuobaudas bei skatinimo priemones⁷, pastebėtina, jog teorijoje deklaruojamas **skatinimo dominavimas prieš drausminimą** praktikoje nėra įgyvendinamas (žr. lentelę Nr. 1).

1 lentelė. 2023-2025 m. nuteistiesiems skirtos drausminės nuobaudos bei skatinimo priemonės.

	Nuteistiesiems taikytų nuobaudų skaičius			Nuteistiesiems skirtų skatinimo priemonių skaičius			Nuobaudų ir skatinimo priemonių procentinis skirtumas 2025 m.
	2023	2024	2025	2023	2024	2025	
Alytaus kalėjimas	962	842	838	111	25	35	2294 %
Kauno kalėjimas	53	45	134	42	31	50	168 %
Marijampolės kalėjimas	1141	1017	900	345	177	39	2208 %
Panevėžio kalėjimas	68	140	82	39	52	19	332%
Pravieniškių 1-asis kalėjimas	1092	1266	1202	568	488	360	234 %
Pravieniškių 2-asis kalėjimas	884	1014	1166	789	558	314	271 %
Šiaulių kalėjimas	99	188	244	38	7	15	1527 %
Vilniaus kalėjimas	223	212	386	64	38	31	1145 %
Viso	4522	4724	4952	1996	1377	863	474 %

Palyginus 2023-2025 m. Lietuvos kalėjimuose taikytų priemonių statistinius duomenis atsiskleidžia ryški disproporcija tarp neigiamų (drausminių nuobaudų) ir teigiamų (skatinimų) priemonių taikymo laisvės atėmimo vietose. Be to, bendras skiriamų nuobaudų skaičius nuo 2023 m. iki 2025 m. padidėjo 9,5 %, o skatinimo priemonių – sumažėjo net 56,7 %.

Lyginant naujausius duomenis, 2025 m. drausminių nuobaudų buvo skirta net 474 proc. daugiau, nei skatinimo priemonių – tai rodo aiškų polinkį nuteistuosius bausti, o ne skatinti. Nors nei viename kalėjime nepasiekiamas resocializacijos standarte numatytas siekis skirti daugiau teigiamų, o ne neigiamų priemonių, didžiausia disproporcija išsiskiria Alytaus (2294 % daugiau nuobaudų), Marijampolės (2208 %) bei Šiaulių (1527 %) kalėjimai. Tuo tarpu nors Kauno (168 %) bei

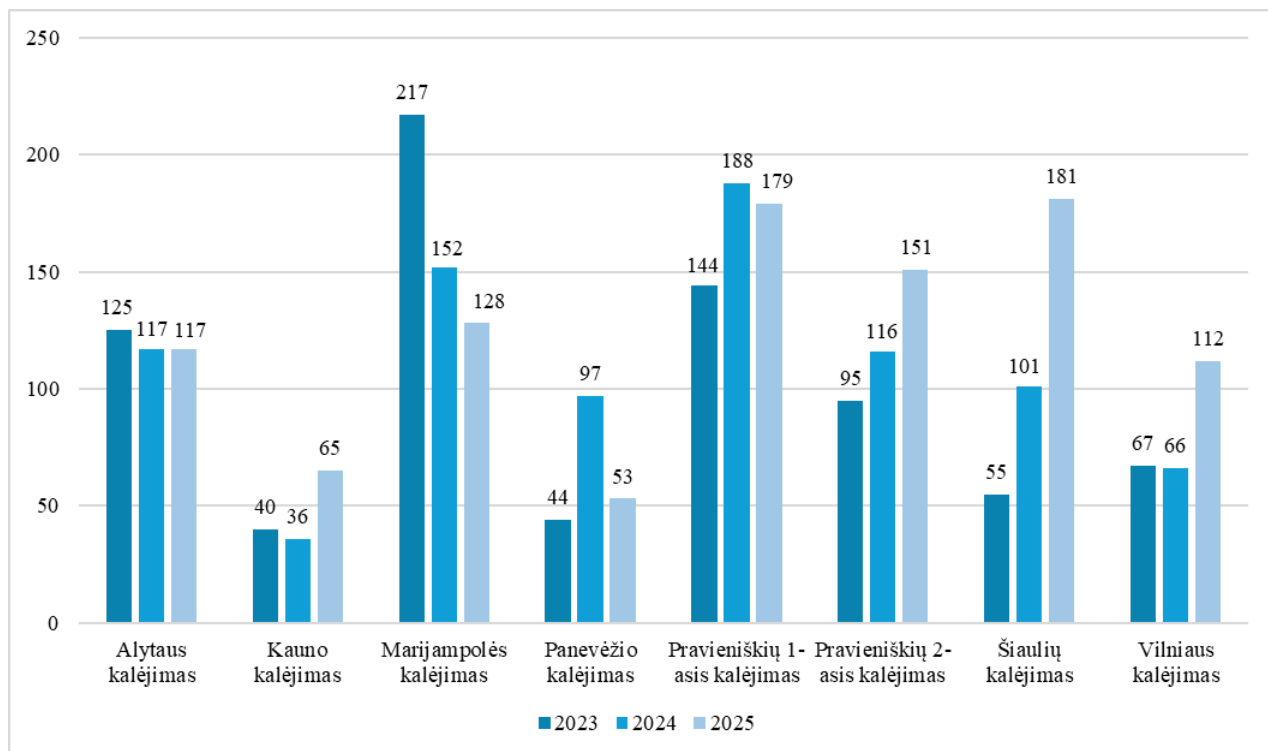
⁶ Ankstesni, nei 2023 m. statistiniai duomenys neanalizuoti atsižvelgiant į tai, kad nuo 2023-01-01, įvykus plataus masto reorganizacijai, pasikeitė dabartinės Lietuvos kalėjimų tarnybos struktūra, kalėjimų skaičius bei drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių teisinis reglamentavimas.

⁷ Duomenys gauti iš Lietuvos kalėjimų tarnybos Veiklos analizės ir kontrolės skyriaus.

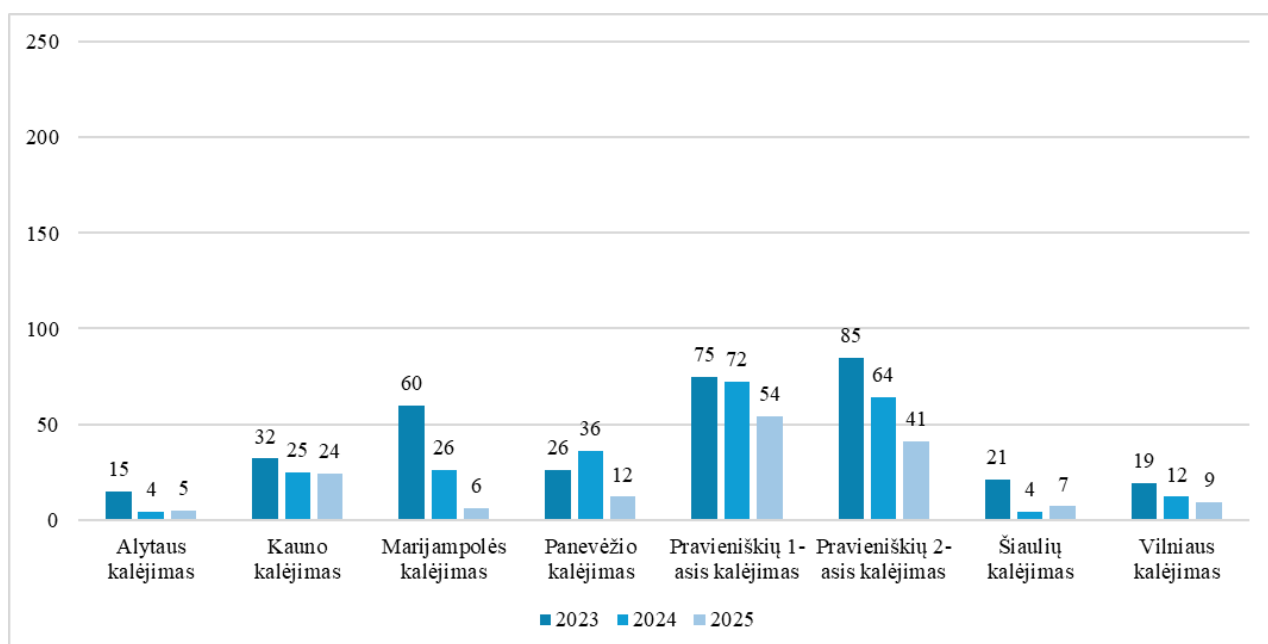
Pravieniškių 1-ajame (234 %) kalėjimuose šių priemonių taikymas yra labiau subalansuotas, ir šiose laisvės atėmimo vietose matomas aiškus drausminių nuobaudų dominavimas.

Pažymėtina, jog visos laisvės atėmimo vietos išskiria skirtingu nuteistųjų skaičiumi. Taigi, siekiant palyginti realias priemonių skyrimo proporcijas, tikslinga atkreipti dėmesį į tai, kiek nuobaudų bei skatinimų kiekviename kalėjime skiriama 100-tui nuteistųjų (žr. 2, 3 pav.).

2 pav. Vidutiniškai 100-tui nuteistųjų 2023-2025 m. skirtos drausminės nuobaudos.

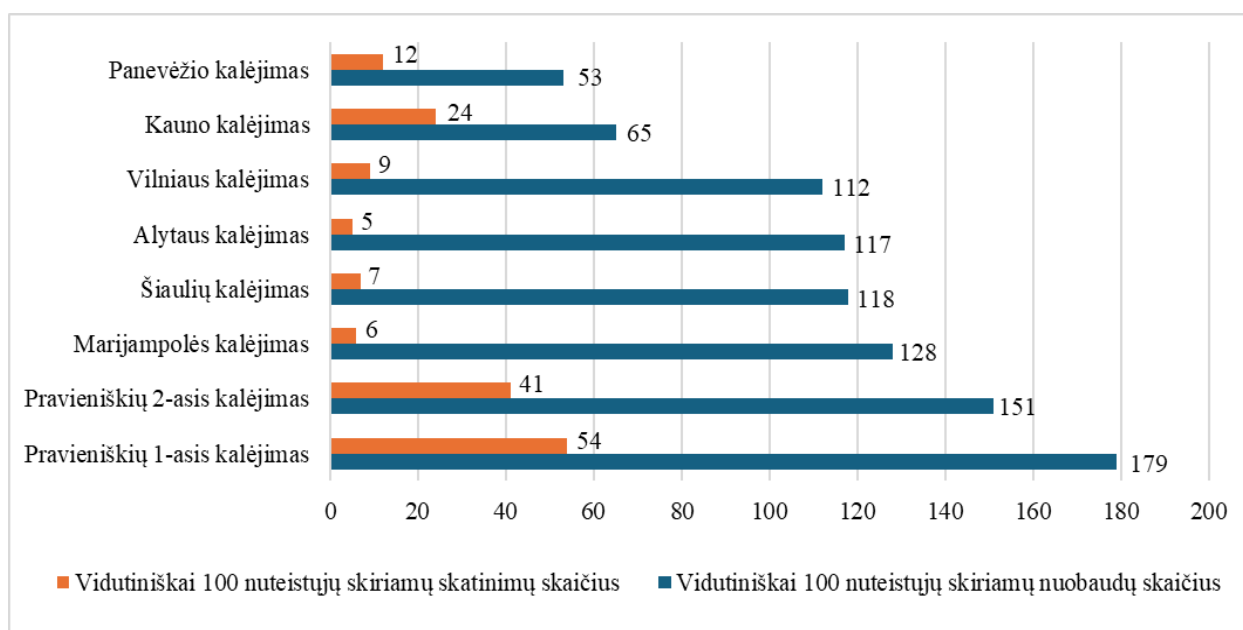

3 pav. Vidutiniškai 100-tui nuteistųjų 2023-2025 m. skirtos skatinimo priemonės.

Diagramose pateikiami duomenys leidžia juos palyginti nepriklausomai nuo kalėjime esančio nuteistųjų skaičiaus. Beveik visi kalėjimai 2025 m. pasižymi didesniu vidutiniu nuobaudų skaičiumi, nei 2023 m. (išskyrus Marijampolės ir Alytaus kalėjimus), o kai kuriuose (Pravieniškių 2-asis, Šiaulių kalėjimai) matomas kasmetinis šio skaičiaus didėjimas. Tuo tarpu skatinimų skaičiai atitinkamai mažėjo – visuose kalėjimuose 2025 m. skatinimo priemonių buvo skirta žymiai mažiau, nei 2023 m. Tai rodo ne tik išliekančią, bet ir didėjančią problemą, visuose kalėjimuose ryškėjant tendencijai skirti daugiau nuobaudų ir mažiau skatinimų, tokiu būdu didinant atotrūkį nuo resocializacijos standarto nuostatų. Ši disproporcija dar ryškiau matoma atkreipiant dėmesį į naujausius duomenis (žr. 4 pav.).

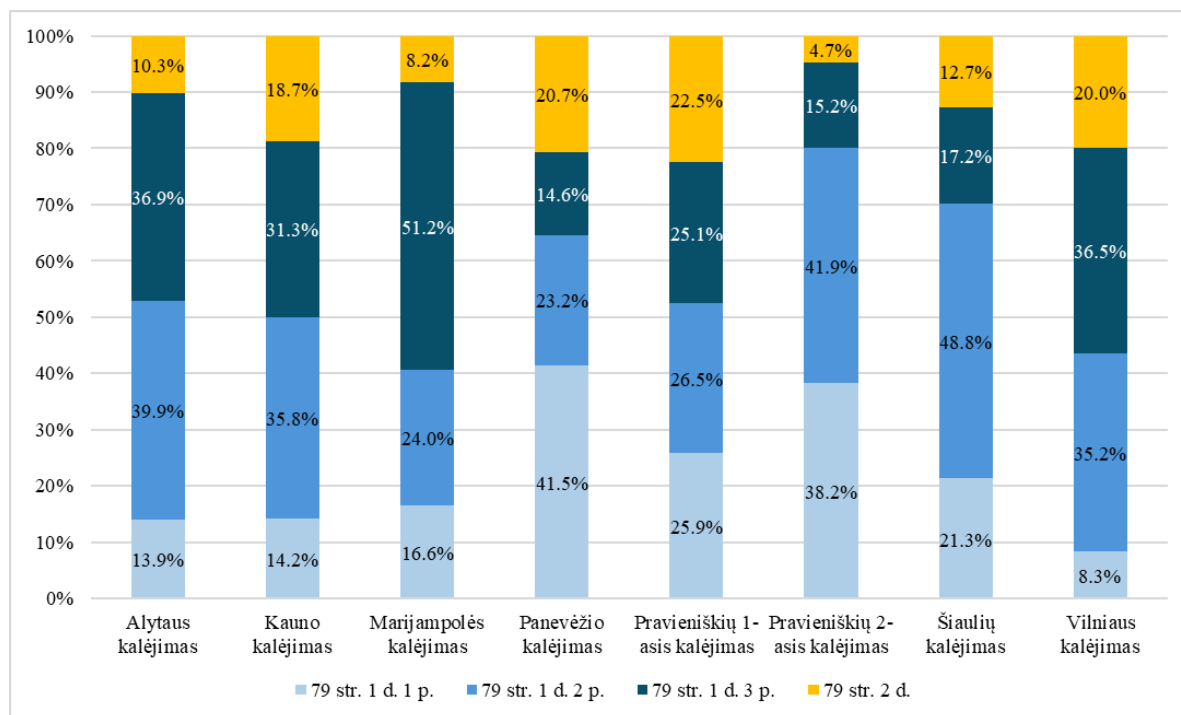
4 pav. Vidutiniškai 100-tui nuteistųjų 2025 m. skirtos drausminės nuobaudos bei skatinimo priemonės.

Daugiausia nuobaudų 100-tui nuteistųjų 2025 m. skirta Pravieniškių 1-ajame bei 2-ajame kalėjimuose, mažesnę drausminimo priemonių skyrimo intensyvumą stebint tik Kauno bei Panevėžio kalėjimuose. Pastarosios laisvės atėmimo vietos išsiskiria jų specifika – Panevėžio kalėjime dauguma bausmę atliekančių asmenų yra moterys, tuo tarpu į Kauno kalėjimą dažniausiai skiriami nepilnamečiai vyrai, buvę ir esami valstybės politikai, teisėsaugos, kitų institucijų pareigūnai ir kt.⁸. Skatinimo priemonių pasiskirstymas išlieka žymiai mažesnis, tačiau daugiausia nuobaudų skiriančiuose kalėjimuose vyrauja ir didžiausias skatinimo priemonių skaičius (Pravieniškių 1-ajame ir 2-ajame kalėjimuose). Svarbu atkreipti dėmesį ir į priemonių rūšių pasiskirstymą (žr. 5 pav., 6 pav.).

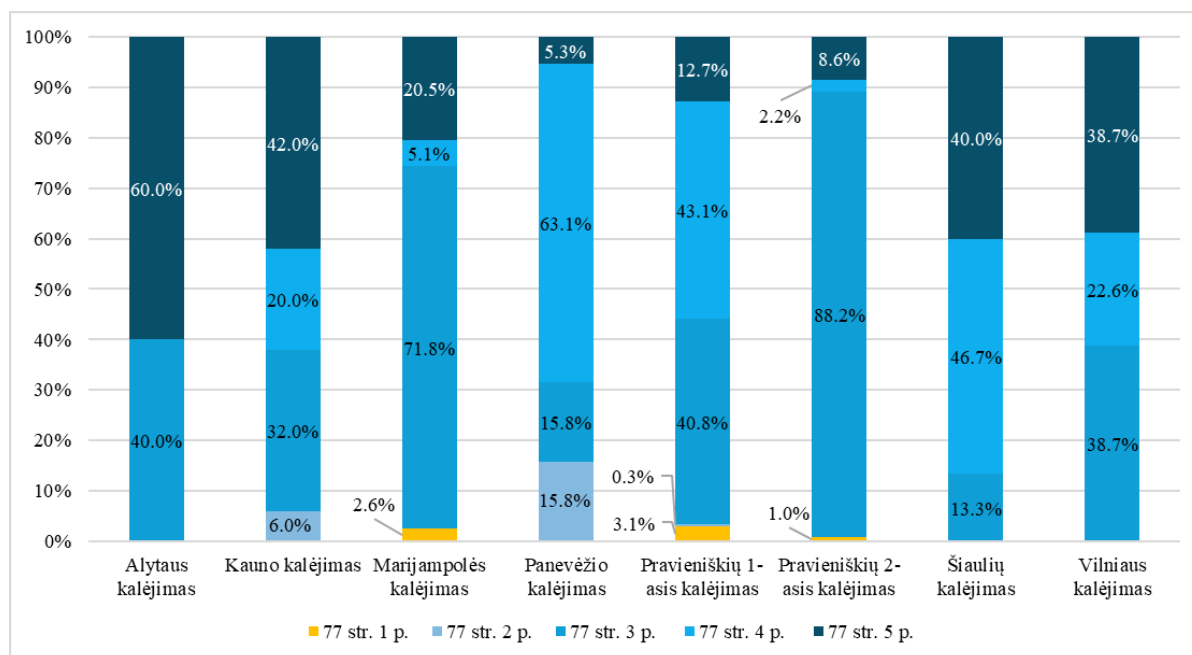
⁸ Remiantis Suimtųjų ir nuteistųjų pristatymo bei jų paskyrimo į kalėjimus sąrašu, patvirtintu Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024 m. gruodžio 5 d. įsakymu Nr. V-1022.

5 pav. 2025 m. nuteisiesiems skirtų drausminių nuobaudų rūšių pasiskirstymas.

Griežčiausia ir daugiausia teisinių padarinių nuteistajam galinti sukelti izoliavimo nuobauda dažniausiai skirta Pravieniškių 1-ajame kalėjime ir sudarė 22,5 % visų kalėjime skirtų drausminių nuobaudų. Kalėjimuose skirtingos drausminės nuobaudos yra skiriamos nevienodu dažniu. Atsižvelgiant į tai, jog LR BVK nenumato, už kokius pažeidimus turi būti skiriamos konkrečios nuobaudos (išskyrus izoliavimą), kiekviename kalėjime formuojamos skirtingos praktikos, kalėjimo viršininkams taikant jiems priskirtą diskrecijos teisę. Tuo tarpu skatinimo priemonių pasiskirstymas skirtingose laisvės atėmimo vietose yra dar netolygesnis (žr. 6 pav.).

6 pav. 2025 m. nuteistiesiems skirtų skatinimo priemonių rūšių pasiskirstymas.

Nuteistiesiems gali būti skiriamos penkios skirtingos skatinimo priemonės, tačiau visuose kalėjimuose rečiausiai skirta priemonė – pasivaikščiojimo laiko pailginimas, 2025 m. skirta tik Pravieniškių 1-ajame (1 kartą), Panevėžio bei Kauno kalėjimuose (po 3 kartus). Itin retai nuteistuosius nuspręsta paskatinti paskirtos drausminės nuobaudos panaikinimu – Marijampolės (1 kartą), Pravieniškių 2-ajame (3 kartus) ir Pravieniškių 1-ajame kalėjime (11 kartų). Kitų priemonių pasiskirstymas taip pat rodo nevieningą praktiką – pvz., Alytaus kalėjime 2025 m. taikytos tik dviejų skirtingų rūšių skatinimo priemonės (apsipirkimo sumos padidinimas bei papildoma trumpalaikė išvyka), o Pravieniškių 2-ajame kalėjime bei Marijampolės kalėjime didžioji dalis skirtų skatinimo priemonių buvo maksimalios apsipirkimo sumos padidinimas (atitinkamai 88,2 proc. bei 71,8 proc.), suteikiant itin mažai leidimų iki aštuonių valandų išvykti iš bausmės atlikimo vietos. Kaip minėta ankstesnėje šio tyrimo dalyje, Gendreau ir Goddard (1991, cit. pg. Gendreau et al., 2014) tyrimo duomenimis, nuteistieji mano, jog labiausiai teigiamai jų elgesį veikia pozityvios skatinimo priemonės, kaip vieną iš variantų įvardijant trumpalaikės išvykas iš kalėjimo. Nors ši skatinimo priemonė egzistuoja ir Lietuvos kalėjimuose bei yra sietina su teigiamų socialinių ryšių palaikymu, praktikoje ji yra skiriama gana retai.

Taigi, analizuojant drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių struktūrą skirtingose laisvės atėmimo vietose, išryškėja **nevienoda jų taikymo praktika** – tai rodo, kad, nesant detalesnio teisinio reglamentavimo dėl priemonių skyrimo pagrindų, kiekviename kalėjime formuojasi savita praktika. Analizuojant statistinius duomenis atsiskleidžia ir ryški sisteminė problema – drausminių nuobaudų dominavimas prieš skatinimo priemones, nors, kaip minėta anksčiau šiame darbe, įstaigoje deklaruojama priešinga siekiamybė. Nors tam tikrose laisvės atėmimo vietose skatinimo priemonės taikomos dažniau, nei kitose, bendras balansas išlieka ryškiai pasviręs nuobaudų naudai. Tai leidžia daryti prielaidą, kad visuose kalėjimuose vyrauja polinkis nuteistuosius bausti, o ne skirti teigiamas skatinimo priemones.

Statistinius duomenis iliustruoja ir tyrimo rezultatai. Nuteistieji mato pareigūnų polinkį drausmines **nuobaudas skirti dažniau**, nei skatinimus, įvardijant, jog „*administracija nuteistuosius mieliau baudžia, negu skiria paskatinimus*“ (23S)⁹. Tokia išreikšta nuomonė atskleidžia nuteistųjų suvokiamą sisteminių disbalansą tarp drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymo. Nuteistieji tiek pokalbių metu, tiek požiūrį išreikšdami rašytiniuose skunduose akcentavo, jog nuobaudos yra skiriamos dažnai ir už įvairaus pobūdžio pažeidimus. Tuo tarpu apie skatinimo priemones kalbėta priešingai, išreiškiant nuomonę, jog skatinimai skiriami retai arba jų gauti praktiškai neįmanoma: „*Skatinimas čia vos ne iki mito lygio*“ (1VK). Tokia priešprieša įvardinta ne

---

⁹ Čia ir toliau darbe naudojami trumpiniai – skundai dėl skatinimo priemonių įvardijami 1S, 2S..., skundai dėl nuobaudų – 1N, 2N..., interviu su Vilniaus kalėjime bausmę atliekančiais nuteistaisiais – 1VK, 2VK..., su Pravieniškių 1-ajame kalėjime bausmę atliekančiais nuteistaisiais – 1PK, 2PK ir t. t. Atsižvelgiant į tai, kad didžioji dalis kalbintų nuteistųjų bausmę atliko pusiau atviro tipo bausmės atlikimo vietoje, papildoma informacija nenurodytina.

vieną kartą, akcentuojant drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių **paskyrimo disproporciją**: „Nuobaudą tai va, iškart surašo, tik ką nors padaryk, ir jau. <...> jei bet koks nusižengimas yra ar kas, tai tu tą nuobaudą labai greitai gausi. <...> Bet kad paskatintų, tai čia.. Sakau, viską esu ėjęs, padaręs, ir vis tiek to paskatinimo neteikia“ (1VK); „Kai reikia bausti už kažką, tai iš karto ir labai greitai, o kai mes patys norim <...>, kad kiti nuteistieji nedarytų pažeidimų, tai nieko nedaro ir visiškai nereaguoja“ (12PK). Toks nuteistųjų požiūris į kalėjimų sistemoje vyraujančią polinkį bausti atkreipia dėmesį ne tik į pavienius nubaudymo atvejus, bet ir pačių nuteistųjų išvelgiamą institucinio lygmens **orientaciją į kontrolę ir greitą bei griežtą baudimą**.

Nors drausminimo priemonės nuteistiesiems turėtų būti skiriamos tik kraštutiniais atvejais, tyrimo rezultatai rodo kitokias nuteistųjų patirtis. Nuteistieji, aptardami baudimo patirtis Vilniaus bei Pravieniškių 1-ajame kalėjimuose, pripažino, jog pastaruoju metu drausminės nuobaudos nėra dalinamos tokia „lengva ranka“, pažymint, jog „Anksčiau tokio baudimo už bele ką buvo daugiau“ (17VK). Ši išvalga rodo, kad nuteistieji geba **reflektuoti pokyčius sistemoje** ir atskiria skirtingus polinkio bausti intensyvumo laikotarpius. Tokios „švelnesnio“ baudimo tendencijos neretai buvo siejamos su institucinėmis reformomis ir platesniais baudžiamosios politikos pokyčiais, pavyzdžiui, nuo 2023 m. teisės aktuose įtvirtinus platesnes lengvatas (trumpalaikės išvykas namo, lengvąją grupę, darbą už kalėjimo ribų ir pan.). Nuteistieji taip pat išvelgia, kad **tam tikri pažeidimai yra rimtesni**, todėl už juos skiriamos nuobaudos yra pelnytos ir turėtų būti skiriamos: „<...> kažką padarei, ir duoda tau tą nuobaudą. Jeigu nusipelnei.“ (3VK); „Nuobaudas taip paprastai už dyką neskiria, reikia tikrai prisidirbt“ (18VK). Nors nuteistieji labiau linkę pateisinamas ir pagrįstas nuobaudas priskirti kitų daromiems pažeidimams, o pačių gautas nuobaudas įvardinti kaip neteisingas ir per griežtas, šie pasisakymai rodo, kad, nuteistųjų nuomone, drausminės **nuobaudos tam tikrais atvejais yra būtinos**, nesiekiant visiškai paneigti šių priemonių reikalingumo.

Kadangi nuobaudos yra skiriamos dažniau, nei skatinimo priemonės, abejonių nekelia ir tai, kad nuteistieji išreiškia frustraciją ir neviltį, kai, jų nuomone, dalyvaujant programose, vykdamą numatytą individualų resocializacijos planą, nedarant pažeidimų ar net turint rekomendaciją dėl skatinimo iš mokyklos ar darbovietės, šios priemonės vis tiek nėra suteikiamos: „Aš jau net nežinau, ką dar galima padaryt, kad paskatinimą gaut.“ (1VK); „<...> mokykla, dar kažkas parašo paskatinimus, susirenki diplomus už kažkokius dalyvavimus, psichologus, automatiškai turi paskatint, kai surenki kokius penkis. Pas mane tų diplomų gal koks penkiasdešimt, ir mane tik vieną kartą paskatinę. Nors aš prašiau daug kartų.“ (3VK). Nuteistųjų išsakoma patirtis parodo, kad net ir nuosekliai demonstruojamas **pozityvus elgesys nėra pakankamas pagrindas paskatinimui gauti**, o teigiami veiksmai nėra atpažįstami ir įvertinami. Tokiu būdu disproporcija tarp nuobaudų ir skatinimų įgauna ne tik kiekybinį, bet ir kokybinį aspektą – **nuobaudos tampa pagrindine elgesio kontrolės priemone**, o skatinimai lieka deklaratyvūs.

Pažymėtina, jog pokalbių metu nuteistieji beveik neminėjo **teigiamos skatinimo priemonių įtakos** tolimesniame bausmės atlikime – vienas nuteistasis skatinimą įvardijo kaip skiriamą tik „*ant popieriaus*“, „*kad būtų apie tave geresnis žodis, negu blogesnis*“ (3PK). Šis pastebėjimas atskleidžia skatinimo sistemos neveiksmingumą – nors teoriškai skatinimo priemonės turėtų atlikti pozityvaus elgesio stiprinimo funkciją, nuteistųjų akyse jos neturi realios praktinės vertės. Tuo tarpu nuobaudų įtaka išskirta kaip itin reikšminga. Nuteistieji akcentavo, kad drausminių nuobaudų gavimas gali sugriežtinti bausmės atlikimo sąlygas, panaikinti „užsitarnautas“ teises: „*<...> nesvarbu, kad nuobaudos galiojimo laikas pasibaigė. Bet jie vis tiek traktuoja, kad esi baustas. Tai aš įvaizduoju, ir po penkių, ir po dešimt metų bus tas faktas, kad aš esu baustas. Tas faktas niekur nedingsta, tu neturi galimybės jo ištaisyti ir pasitaisyti.*“ (2PK); „*<...> užskaito prieš 2-3 metus atliktas drausmines nuobaudas, jau nebegaliojančias nuobaudas <...> visada prisikabina – va čia buvai gavęs nuobaudą, reiškiasi, blogai elgeisi, tai reiškiasi, nedarai pažangos. Tos nuobaudos kad ir negalioja, visada kabo ant tavęs*“ (13PK). Šiame kontekste disproporcija tarp drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių parodo, kad nuobaudos yra ne tik taikomos dažniau, bet ir jų poveikis yra **ilgalaikis ir sunkiai panaikinamas**.

Neigiami **nuobaudų skyrimo padariniai** akcentuoti ir nuteistųjų skunduose. Kaip „dvigubas baudimas“ įvardinti atvejai, kai gavus ar atlikus nuobaudą yra keičiamos bausmės atlikimo sąlygos, asmuo įtraukiamas į linkusių užpulti įskaitą ar atimama teisė naudotis elektros prietaisais. Nors tokios priemonės nėra laikytinos nuobaudomis, nuteistieji jas vertina kaip papildomą baudimą: „*Man paskyrė iš karto dvi nuobaudas, tai kad linkęs užpulti, nors taip niekada nesu daręs, ir skyrė drausminę priemonę*“ (88N); „*po paros buvau nubaustas, parduotuvėje apsipirkti sumažino limitą, o ant kitos dienos dar ir televizorių atėmė 6 mėnesiams*“ (94N). Šie atvejai parodo, jog nors formaliai nuteistajam gali būti skiriama tik viena drausminė nuobauda, o kiti ribojimai pasireiškia kaip tiesioginis jo elgesio padarinys, nuteistųjų požiūriu jie suvokiami kaip viena kitą papildančios bausmės už tą patį pažeidimą. Taigi, drausminių nuobaudų sistema net ir tais atvejais, kai priemonės ir ribojimai skiriami vadovaujantis teisės aktų nuostatomis, yra **patiriama kaip neproporcinga**.

Tuo tarpu kiti nuteistieji įvardijo, kad gavę nuobaudą neteko galimo pasimatymo su artimaisiais, trumpalaikių išvykų, perkėlimo į lengvesnį bausmės atlikimo tipą: „*Šios nuobaudos pasekmė vėl būti keliamam į atviro tipo įstaigą atitolo net 5 mėnesiams*“ (33N); „*Dėl visos šios neteisingos situacijos man buvo paskirta drausminė grupė, buvo panaikintas ilgalaikis pasimatymas <...>*“ (55N); „*Dėl drausminės nuobaudos skyrimo netenku galimybės vykti į trumpalaikės išvykas, mane sieja glaudūs socialiniai santykiai su artimaisiais, religinėmis bendruomenėmis, kurių aktyvus narys esu.*“ (66N). Drausminės nuobaudos turi tiesioginę įtaką ne tik trumpalaikėje perspektyvoje, bet platesne prasme – ir nuteistųjų socialiniams ryšiams, bausmės atlikimo sąlygų lengvinimo galimybėms bei resocializacijos procesui. Tuo tarpu skatinimo priemonės tokio poveikio nesukuria.

Kita vertus, būtent galimų papildomų lengvatų gavimą nuteistieji vertina kaip **papildomą motyvaciją** laikytis vidaus tvarkos taisyklių ir nedaryti pažeidimų: „*Dabar jau kitaip, dabar tu turi kažkokį tikslą, kažko sieki, kad gerai elgtis, kad neturėt nuobaudų, daryt tą pažangą. <...> Dabar ta sistema sukurta šiek tiek geriau, ji priverčia nuteistąjį susimąstyt. Jeigu tu nori gerai gyventi, tu privalai lankyti užimtumus, tu privalai dirbti, tu privalai siekti tikslų, privalai nedaryt jokių pažeidimų, jokių nuobaudų“ (6PK); „Šitoj įstaigoj devyniasdešimt procentų nuteistųjų, jie bijo pasakyti tiesą. Kodėl? Nes jie galvoja, kad gali pakenkti jų lengvatom, jų išėjimui. Jie yra valdomi už virvučių administracijos. Represijos, tiesiog.“ (6PK). Pažymėtina, jog nuteistieji kaip motyvuojančius aspektus išskyrė ne skatinimo priemonės, o kitas teisės aktuose įtvirtintas teises, kurios prarandamos gavus drausminę nuobaudą. Be to, iš nuteistųjų pasakojimų galima daryti prielaidą, jog teigiamas elgesys labiau motyvuojamas ne noru būti paskatintam, o iš baimės prarasti tam tikras „privilegijas“.*

Analizuota medžiaga atskleidžia **sisteminę ir daugialypę disproporciją** tarp drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymo. Nors teisės normos numato prioritetą pozityviam elgesio skatinimui, reali praktika pasižymi daug dažnesniu ribojimų ir baudimų taikymu. Drausminės nuobaudos nuteistųjų suvokiamos kaip per griežtos ir turinčios užsitęsiančių padarinių, o skatinimo priemonės taikomos retai bei tampa nenuosekliu, menką poveikį darančiu ar net paklusnumą per baimę palaikančiu instrumentu.

2. 2. 2. Individualizavimo ir proporcingumo stoka sprendimų priėmimo procese

Tai, kaip nuteistieji suvokia proporcingumo ir individualizavimo principų taikymą praktikoje, leidžia įvertinti ne tik konkrečių sprendimų pagrįstumą, bet ir platesnį kalėjimų sistemos teisėtumo suvokimą. Šiame kontekste svarbu analizuoti nuteistųjų patirtis, atskleidžiančias, ar ir kaip šie principai nuteistųjų požiūriu yra įgyvendinami skiriant drausmines nuobaudas bei taikant skatinimo priemones.

Nuteistieji, kalbėdami apie jų atžvilgiu priimamus sprendimus, išsakė, jog jaučia **individualaus požiūrio** į nuteistąjį **trūkumą**: „*Yra įstatymas ir galbūt yra tas toks požiūris bendras į kalinį, trūksta to individualaus požiūrio į kiekvieną atvejį skirtingą“ (1VK); „Jeigu ten kažkoks gyvena ketvirtame aukšte su kažkuo, tai tu irgi ten kažkoks esi. Nu gi mano visi poelgiai, mano darbas, vykdomos priemonės yra mano ir neturi nieko bendro su tuo kitu nuteistuoju. Trūksta individualizavimo.“ (6VK). Nuteistųjų pasisakymai atskleidžia, jog, jų nuomone, individualizavimo principas praktikoje nėra pakankamai pritaikomas. Teoriniu lygmeniu bausmių vykdymo teisėje akcentuojama, kad kiekvienas nuteistasis turi būti vertinamas individualiai, atsižvelgiant į jo elgesį, pažangą, pastangas bei kitus reikšmingus veiksnius, tačiau nuteistieji teigia, kad praktikoje yra neretai suvokiami per bendrą „nuteistojo“ kategoriją, sutapatinant juos su kartu kameroje ar aukšte gyvenančiais asmenimis.*

Nuteistieji jaučiasi vertinami tik kaip turintys „kalinio“ etiketę, neatsižvelgiant į kitas konkrečias aplinkybes. Ši nuteistųjų požiūrį iliustruoja ir minėti atvejai, kai vienam asmeniui padarius pažeidimą (ypač įvykus žiniasklaidoje nuskambėjusiems įvykiams, pvz., po pareigūno užpuolimo), baudžiami yra visi – tokia nuteistiesiems taikoma **atsakomybė tampa ne individualizuota, o kolektyvinė**: „Čia taikoma kolektyvinė atsakomybė. Vienas nuteistasis nusižengė, kažką padarė, tai dabar niekam neleidžia kažko“ (17VK); „<...> vienas neadekvatus asmuo užpuolė pareigūną. <...> Antras neadekvatus pareigūną apipylė verdančiu vandeniu. Situacija yra tokia. Atvažiuoja pareigūnai, kiti, kurie eina ir šiurpina nuteistuosius. Mūsų žargonu vadinamieji „masiniai šou“ atvažiuoja, su kaukėmis atvažiuoja, išveda kitus nuteistuosius į lauką. Reikia tvorą laikyti, ar dar ką nors. Turi stovėti dvi valandas nenuleidžiant rankų. Laikyti rankas. Kodėl? Kodėl visi turi kentėti? Nes vienas kažkoks padarė pažeidimą. <...> Čia atvažiuoja daryti, tarkim, kratų specialiai, tai specialiai visiems nuteistiesiems bus. <...> ir duoda suprasti, kad dėl to, kad tas užpuolė pareigūną, dabar visi kentės čia, čia ne vienas atvejis“ (5PK). Nepasitenkinimas kolektyviniu baudimu nuteistiesiems sukelia nusivylimą ir nepasitikėjimą bausmių vykdymo sistema apskritai. Nors atvejai, kai nusižengus vienam asmeniui baudžiami ir kiti, dažniausiai nėra laikomi formaliomis nuobaudomis, nuteistiesiems jaučiant, kad jų elgesys bus vertinamas ne individualiai, o kitų kalinamųjų elgesio kontekste, kuriama **nepasitikėjimo atmosfera** – tiek nepasitikint kartu bausmę atliekančiais nuteistaisiais ir jų galimu elgesiu, tiek pareigūnais. Tokie atvejai prieštarauja proporcingumo ir individualizavimo principams, nes atsakomybė priskiriama ne konkrečiam pažeidimą padariusiam asmeniui, bet platesnei grupei, neatsižvelgiant į individualų elgesį bei sudarant prielaidas konfliktų tarp nuteistųjų formavimuisi.

Reikšminga tai, kad nemaža dalis nuobaudų skiriamos už gana mažareikšmius pažeidimus ir iš esmės tampa formalia reakcija į elgesį, kuris pagal teisės aktų nuostatas gali būti priskiriamas pažeidimui, tačiau kvestionuotinas baudimo, kaip kraštutinės priemonės, taikymas. Nereti atvejai, kai nuteistieji baudžiami už netinkamą naudojimąsi elektros prietaisais, atsisakymą gyventi būryje, dienotvarkės nesilaikymą (pvz., neatsikėlimą nustatytu laiku) ar vardinės kortelės nedėvėjimą. Šiose situacijose nuteistieji skunduose išreiškė nepasitenkinimą paskirtomis nuobaudomis, manydami, jog baudimas tokiu atveju per griežtas, kadangi pažeidimas netyčinis arba, jų nuomone, jo nebuvo galimybės išvengti: „man buvo paskirta drausminė nuobauda <...> už pavėlavimą į patikrinimą. <...> Atviroje kolonijoje nėra įrengtų tinkamų garsinių signalų, kurie aiškiai ir garsiai praneštų apie vykstantį patikrinimą. <...> Nepaisant to, nuteistieji ir toliau yra baudžiami už pavėlavimus, kurių objektyviai išvengti neįmanoma.“ (16N); „buvau pakviestas auklėtojos į jos kabinetą ir galimai, skubėdamas, pamiršau prisitvirtinti tapatybės kortelę matomoje vietoje. <...> Noriu pabrėžti, kad kortelę visada dėviu, elgiuosi tvarkingai, todėl tai buvo atsitiktinis žmogiškasis veiksnys, o ne sisteminis elgesio modelis“ (33N). Nuteistųjų patirtys rodo, kad drausminės nuobaudos yra taikomos

už elgesį, už kurį ne kalėjimo kontekste negresia jokios formalios sankcijos: „Kartais atrodo, kad už nieką parašo. Nori vakare pažiūrėt televizorių – taip, kaip ir miego laikas, bet tai yra paprastas, žmogiškas dalykas, norėt pažiūrėt televizorių prieš miegą. Kam už tai bausti? Galima tiesiog pasakyti, kad išjungty, o dabar – dienotvarkės pažeidimas ir nuobauda“ (17VK). Nors tokiais atvejais nuteistieji pripažįsta, kad situacija gali būti interpretuojama kaip formalus taisyklių pažeidimas, **nuobaudos taikymas suvokiamas kaip perteklinis**. Tai sietina su proporcingumo principo taikymu – skiriama nuobauda turėtų atitikti pažeidimo pobūdį, pavojingumą ir sukeltas pasekmes, tačiau nuteistiesiems kyla klausimas, ar formali nuobauda yra tinkamas atsakas.

Teisės aktuose akcentuojama, jog nuteistiesiems skiriamos drausminės nuobaudos turi būti proporcingos ir ne per griežtos, tačiau tyrimo duomenys leidžia kelti klausimą dėl šio principų įgyvendinimo praktikoje, kadangi nuteistųjų suvokimu nuobaudos neretai neatitinka padaryto pažeidimo pobūdžio. Nuteistieji pateikia požiūrį, jog skirta **nuobauda per griežta ir neproporcinga**: „Kas liečia paskyrimą tokios nuobaudos, aš skaitau per griežta.“ (4N); „Bet nubaustas per griežtai, atsižvelgiant į tai, kad tai mano pirmas nusižengimas ir jisai yra nelabai pavojingas“ (6N). Skunduose išreiškiamas ne tik bendras nepasitenkinimas nuobaudų griežtumu, bet minimas ir, jų nuomone, teisės aktuose numatytų principų pažeidimą: „Tokie kalėjimo viršininko motyvai prieštarauja BVK <...> ir <...> VAI įtvirtintiems proporcingumo ir objektyvumo principams.“ (10N); „Sprendimas neproporcingas: net jei būtų nustatyta pažeidimo tikimybė (kas nėra padaryta), skirti 5 parų izoliaciją – perteklinė, neproporcinga ir neatsižvelgianti į aplinkybes bei pasiektą elgesio progresą. Tokia priemonė neatitinka nei bausmių vykdymo tikslų, nei individualizavimo principo.“ (50N). Nuteistųjų patirtys rodo pakankamai aiškų teisinių principų suvokimą, kuris leidžia reflektuoti savo situaciją per normatyvinę prizmę. Patiems nuteistiesiems identifikuojant proporcingumo ir individualizavimo principų pažeidimus, išryškėja atotrūkis tarp teisės aktuose deklaruojamų siekių bei jų praktinio įgyvendinimo, o tai gali silpninti ne tik kalėjimo tvarkos, bet ir visos bausmių vykdymo sistemos teisėtumo suvokimą.

Nuteistieji skirtingai vertina, kokia nuobauda yra griežčiausia – vieni ją įvardijo piniginę įmoką („baudą“), kiti – izoliavimą ar kitas priemones. Taigi, **nuobaudų poveikis patiriamas nevienodai**, o tai dar labiau akcentuoja individualizavimo svarbą priimant sprendimus. Įvardinti atvejai, kai, nuteistųjų nuomone, kitiems asmenims už „sunkesnius“ ar net tokius pačius pažeidimus skiriamos „lengvesnės“ drausminės nuobaudos, todėl jų konkreči situacija yra įvertinta neproporcingai griežtai: „<...> kitiems nuteistiesiems už tokius testus ir už narkotinės medžiagas <...> skiria daug švelnesnes bausmes“ (63N); „<...> skirta drausminė nuobauda neproporcinga padarytam pažeidimui. Nemažai nuteistųjų drausminę nuobaudą, kokią gavau ir aš, gauna už rastą mobilių telefoną ar kuomet greitieji šlapimo testai būna teigiami. Taigi <...> skiriant drausmines nuobaudas neatsižvelgiama į padaryto pažeidimo sunkumą.“ (38N). Nors nuteistųjų patirtys atskleidžia norą, kad sprendimai būtų

taikomi nuosekliai, vienodose situacijose taikant analogiškas nuobaudas, ne mažiau svarbus ir poreikis būti įvertintiems individualiai, atsižvelgiant į jų konkretaus elgesio atvejo aplinkybes.

Pažymėtini atvejai, kai drausminės nuobaudos paskiriamos už **atsisakymą gyventi paskirtoje kameroje ar būryje**. Nuteistieji tokiose situacijose dažniausiai įvardija, jog eiti į paskirtą patalpą atsisako dėl jiems kylančios grėsmės ar grasinančių „priešų“: „<...> būry buvo asmuo, kuris man pasakė, geriau čia nesikelk, nes bus susidorota su tavim, dėl to atsisakiau keltis ir pareigūnams tai išdėsčiau raštu, todėl prašau sustabdyti gautą nuobaudą“ (60N); „į man paskirtą būrį nėjau ne dėl kaprizų asmeninių, o dėl pavojaus mano sveikatai – gyvybei“ (98N). Šie atvejai ypač reikšmingi individualizavimo principo kontekste, atskleidžiant situacijas, kuriose formalus taisyklių pažeidimas, atsisakant vykdyti nurodymą gyventi paskirtoje vietoje, nuteistųjų požiūriu yra nulemtas objektyvių saugumo rizikų. Nuteistieji nurodo, kad apie jiems galimą grėsmę ir pavojų gyvybei buvo pranešta pareigūnams, tačiau į aplinkybes neatsižvelgta, o už nurodymų nevykdymą skirta drausminė nuobauda: „<...> šią problemą, kad gaunu grasinimus, kad papulsiu į ligoninę ir pan. paminėjau visuose paaiškinimuose, prašiau, kad nekeltų manęs į <...> būrius, nes bijau dėl savo saugumo, gyvybės. <...> Rašiau tiek auklėtojams, kriminalinei žvalgybai, režimui, kad yra pavojus mano saugumui, į tai buvo žiūrima nerimtai. <...> Atsisakė, nėjo, reiškia, nevykdė pareigūno reikalavimo. Niekada neatsisakiau vykdyti reikalavimus, aš visada paklūstu reikalavimams, elgiuosi su administracija kultūringai, nekonfliktuoju. Jei būčiau nuėjęs į būrį ir tada mane sumuštų ar nužudytų, kas tada atsakys?“ (105N). Pažymėtina, jog nuteistieji neretai nenurodo konkrečių jiems kylančios grėsmės aplinkybių, abstrakčiai paaiškindami, jog priežastys buvo išsakytos žodžiu arba nurodydami, jog į būrį „negali keltis“. Tačiau net ir tokiais atvejais, nuteistajam nenurodant konkrečių faktų dėl galimo pavojaus, individualizavimo principas suponuoja, jog sprendimai turi būti priimami įvertinus ne tik formalią pažeidimo pusę, bet ir jo kontekstą, motyvus ir galimas pasekmes pačiam asmeniui.

Kaip minėta ankstesnėje dalyje, nuobaudų paskyrimas nuteistiesiems sukelia tolimesnius **neigiamus bausmės atlikimo padarinius**. Neretai minėtos finansinio pobūdžio nuobaudos, akcentuojant nuteistojo finansinės situacijos neįvertinimą – negalint susimokėti paskirtos nuobaudos, negali būti lengvinamos bausmės atlikimo sąlygos, suteikiamos trumpalaikės išvykos, skatinimo priemonės. Tai sukelia sunkumus nemokiems nuteistiesiems, dėl vietų trūkumo neturintiems galimybės užsiimti darbine veikla bei nesulaukiantiems paramos iš artimųjų: „mano atlyginimas į rankas apie 200 eurų, kurių neužtenka net vaistams, o kur dar bauda 70 eurų paskirta“ (3N); „skirta įmoka į fondą už tokius neva pažeidimus yra grynas pasipelnymas, žinant mano finansinę padėtį. Aš gaunu nuo 20 iki 40 eurų per mėnesį ir tokia nuobauda mane dviem mėnesiam palieka be pajamų. Negalėsiu nei paskambinti ar parašyti laiško artimiesiems, bei įsigyti elementarių higienos reikmenų“ (121N). Tai rodo, jog nuobaudų taikymas sukuria **nevienodas pasekmes** skirtingiems asmenims, sukuriant šalutinius ilgalaikius padarinius. Finansinės nuobaudos gali tapti ne tik drausminimo

priemonės, bet ir papildomu socialinės atskirties veiksniu, ribojančiu galimybes palaikyti ryšius su artimaisiais, tenkinti bazinius poreikius ar siekti bausmės atlikimo sąlygų lengvinimo. Pokalbio metu vienas nuteistasis pažymėjo, jog kai kuriems kalinamiesiems skiriamos nuobaudos neatlieka pažeidimų prevencijos funkcijos, kadangi „*nėra ką iš jo atimti*“ – „*nuobaudų susimokėti negali, tai jos visą laiką galiojančios lieka*“ (13PK). Tai leidžia daryti prielaidą, jog kai kuriems nuteistiesiems drausminės nuobaudos sukuria neproporcingai sunkią naštą atliekant bausmę, o kitiems – apskritai praranda savo prevencinę funkciją, nebematant prasmės dėti pastangas į pozityvaus elgesio palaikymą.

Nuteistieji minėjo ir tai, jog su pažeidimu ar įvykiu susiję faktai nebuvo tinkamai įvertinti, neatsižvelgta į nurodomas įvykių versijas – taigi, jų nuomone, **sprendimai priimti neįvertinant visos informacijos**: „*Mano paaiškinimas nebuvo tinkamai įvertintas, pažeidžiant teisingumo ir objektyvumo principus, nes administracija visiškai nenagrinėjo svarbių aplinkybių*“ (2N); „*ši nuobauda buvo paskirta nepagrįstai ir neteisėtai, nes jos pagrindu nebuvo tinkamai įvertintos mano sveikatos būklės aplinkybės bei pateikti dokumentai.*“ (12N); „*Su šia nuobauda nesutinku ir prašau ją panaikinti, kadangi ji skirta nesiaiškinus jokių aplinkybių.*“ (39N); „*atliekant „tyrimą“ <...> nesurinkta jokių duomenų, nei įrodymų apie mano neva naudotą „psichinį smurtą“, <...> nepateikta visiškai JOKIŲ konkrečių duomenų, nei įrodymų apie tariamą grasinimą iš mano pusės.*“ (99N). Sprendimus priimant formaliai ir šabloniškai, nuteistieji susiformuoja požiūrį, jog individualios aplinkybės nėra svarbios, o sprendimų priėmimo procesas suvokiamas kaip neskaidrus ir neteisingas.

Vertindami individualių aplinkybių svarbą nuteistieji, pateikdami skundus dėl drausminių nuobaudų, dažnai apeliuoja į **ankstesnį savo elgesį**, pabrėždami, jog jiems paskirta nuobauda yra **neproporcinga**, atsižvelgiant į jų anksčiau darytą pažangą ir pažeidimų nebuvimą: „*tai mano pirmas nusizengimas ir jisai yra nelabai pavojingas <...> esu dirbantis žmogus ir prieš tai neturėjau nei vienos nuobaudos.*“ (6N); „*kalėjime esu laikomas 1,5 metų, per visą šį laiką neturėjau nei vienos nuobaudos, laikausi visų režimo reikalavimų, dalyvauju resocializacijos veikloje, turiu individualios – kūrybinės veiklos pažymą <...>. Noriu pažymėti, jog neturiu konfliktų nei su pareigūnais, nei su kaliniais.*“ (67N). Tai rodo, jog patys nuteistieji savo situaciją vertina per **individualizavimo principo logiką**, tikėdamiesi, jog jų ankstesnis pozityvus elgesys bus įvertintas priimant sprendimą dėl nuobaudos. Jei šie aspektai, nuteistųjų nuomone, nėra įvertinami, gali būti sudaromos prielaidos išryškėti ankstesnėje šio darbo dalyje aptartam disbalansui tarp skatinimų ir nuobaudų skyrimo, kai ilgalaikis pozityvus elgesys nėra pakankamai įvertinamas, o vienkartinis pažeidimas yra griežtai nubaudžiamas.

Nuteistieji sprendimų individualizavimo trūkumą išskyrė ir taikant skatinimus. Nors skatinimo priemonių nepritaikymo prie individualios nuteistojo situacijos problematika dažniau minėta skunduose, interviu metu nuteistasis pabrėžė, jog skiriant skatinimo **priemonės nėra atsižvelgiama**

į asmens poreikius: „<...> yra panaikinti paprastai grupei papildomi pasimatymai, negauni papildomo pasimatymo už paskatinimą, ir panaikintos padėkos. Ir paprasčiau, kad atstatytų visa tai, nes mes prarandam motyvaciją. Kas iš to, kad mes dirbam ir gaunam kažkokį paskatinimą? <...> Mane paskatino administracija papildoma parduotuve, padidino limitą apsipirkimo. Aš neturiu tiek pinigų, tai kas man iš to? Kam man tas paskatinimas, kuo jis motyvuoja? Niekuo, visiškai. Darau pažangą, dirbu gerai, vykdu normas, drausmingas, ir taip toliau. <...> Bet kas iš to? Tiek negaunam, tiek neturiu. Praeitą mėnesį gavau į rankas 88 eurus. Už 82 atidirbtas valandas. Tai įsivaizduokit, mane skatina tokiais dalykais. Pas mane yra šeima, aš noriu daugiau laiko praleist su žmona <...>. Niekada neklausia, kas labiau tiktų. Niekada. Nieko nederina, kas man yra svarbiausia.“ (6PK). Toks nuteistųjų požiūris išsakomas ir jų skunduose, pasisakant, jog jiems skirta skatinimo priemonė jiems netinka ir nedaro teigiamos įtakos. Kaip ir interviu pasisakęs nuteistasis, šis kalinamasis išskyrė, kad jam labiausiai tinkamos skatinimo priemonės yra susijusios su pasimatymu su šeima ar išvykimo namo, pas artimuosius: „Prieš tai man 7 kartus buvo skiriamas paskatinimas išvyka 3 paras aplankyti artimųjų ir ji darė teigiamą įtaką man“. (1S). Šie pasisakymai atskleidžia **skatinimo priemonių neefektyvumą** – formalus skatinimo taikymas, neturintis realios vertės nuteistajam, nesukuria motyvacinio efekto.

Taigi, nuteistųjų perspektyvos atskleidžia nepakankamą sprendimų pritaikymą konkrečiam asmeniui ir jo situacijai. Sprendimai dėl drausminių nuobaudų neretai suvokiami kaip formalūs, griežti, turintys kolektyvinio baudymo požymių ir priimti neįvertinant ankstesnio teigiamo elgesio ar konkretaus pažeidimo aplinkybių. Sprendimų proporcingumo ir individualizavimo aspektai labiau pasireiškė drausminių nuobaudų kontekste, tačiau įžvelgta kritika skatinimo priemonėms, jų nepritaikant realiems nuteistųjų poreikiams.

2. 2. 3. Tarpusavio santykiai ir pareigūnų galios bei diskrecijos teisės naudojimas

Šioje analizės dalyje atkreipiamas dėmesys į tai, kaip nuteistieji suvokia santykius su pareigūnais, jų elgesį bei turimos galios ir diskrecijos naudojimą kasdienėse situacijose bei priimant sprendimus. Šios sąveikos daro įtaką ne tik tarpusavio santykių formavimui, bet ir tam, kaip taikomos drausminės bei skatinimo priemonės, kaip vertinamas pareigūnų veiksmų teisėtumas ir kokia kultūra formuojasi kontrole paremtame kalėjimo klimate.

Interviu metu nuteistieji pažymėjo, jog su tam tikrais pareigūnais santykiai yra geri bei žmogiški, todėl nesutarimų ar konfliktinių situacijų nekyla, o pastaraisiais metais požiūris darėsi pozityvesnis: „Su pareigūnais problemų nekyla, taip realiai. Vienetiniai kokie, tai aš neskaitau, buvo tokių, aišku, variantų. Dabar šiek tiek keičiasi čia, pradžioj buvo šiek tiek sunkiau <...>. Dabar nežinau, pasikeitė visai neseniai realiai, ir taip pasitaisė galbūt kažkiek metam bėgant. Biški

persivertė tas požiūris į nuteistąjį, į tą visą savo darbą gal.“ (2VK); *„Aišku, būna visokių. Kai kurie, tie iš seno kirpimo dar tokio, jie laikosi seno sovietinio požiūrio į nuteistuosius – kad mes ne žmonės. Bet tokių nedaug, tikrai nedaug.*“ (17VK). Nors patys nuteistieji įžvelgia pozityvių santykių su pareigūnais reikšmę ir tam tikrus darbuotojus vertina palankiai, ir teigiamose patirtyse matoma tam tikra **atskirtis tarp „naujesnių“ ir „seno kirpimo“ pareigūnų**. Pastarieji neretai apibūdinti kaip „sovietinio palikimo“ – besilaikantys dehumanizuojančio, negatyvaus požiūrio į nuteistuosius, reikalaujantys absoliutaus paklusimo ir savo turimą galią naudojantys neteisingai ar ją viršijantys. Nors nuteistieji reflektavo apie tai, kad nors naujos kartos pareigūnai yra iš esmės labiau humaniški, orientuoti į norvegiško dinaminio saugumo modelio principus, laikui bėgant negatyvus senesniųjų darbuotojų požiūris paveikia ir juos: *„Bet čia kaip yra, pastebima tokia tendencija, kad jauni pareigūnai, kurie ką tik baigę mokslus ir atėję dirbti į sistemą, jie kažką gal ir pakeis. O tokie seni, seniai tokie, kurie senai dirba sistemoje, pas juos tas sovietinis toks mentalitetas. Išišaknijęs toks mąstymas.*“ (2PK); *„Nes realiai tai viskas čia, vėl, paimkim, kai sistema, tai ateina vaikų vaikai. Čia nėra, šitos sistemos nepakeisi iš pagrindų, tai gaunasi, kažkieno tėtis dirba aukštose pareigose, jis ateina pareigūnu, jis mato, kaip jo tėtis elgiasi, ir viskas iš kartos į kartą keičiasi ir tie supratimai, jie vis tiek lieka įskiepyti tokie, kokie būdavo.*“ (3PK). Tokios patirtys atskleidžia kalėjimuose vis dar pasireiškiantį sovietinio režimo palikimą, kalėjimuose egzistuojančią tvarką palaikant per kontrolę ir akivaizdų galios disbalansą, o ne humaniškų ir pozityvių santykių palaikymą.

Pozityvesni santykiai dažniau sieti su žemesnio rango pareigūnais, tiesiogiai dirbančiais su nuteistaisiais – kontaktiniais, dieninės pamainos pareigūnais: *„<...> kuo žemiau pareigūnas, kurie pareigūnai su mumis bendrauja, tie gerai.*“ (4VK). Tuo tarpu aukštesnio rango ar administracijos padaliniuose dirbantys pareigūnai, t. y. *„kurie link valdžios“* (4VK) suvokiami kaip labiau **socialiai nutolę** ir linkę pabrėžti savo statusą: *„Su visais pareigūnais galima kalbėti kaip su normaliais žmonėmis, bet su biški vyresnio amžiaus iš administracijos, kurie nedirba čia viduje, tai jie laiko save dievais“* (18VK). Vieno nuteistojo pasisakymas apie pareigūnų darbą išsiskyrė itin aštria retorika ir parodė gana kraštutinę nepasitenkinimo pareigūnų darbu formą: *„Visų pirma reikėtų pakeisti tuos senus viršininkus, kurie yra neišauklėti, nemandagūs ir per ilgai užsibuvę savo minkštose kėdėse. <...> pas mus pareigūnus galima sulyginti su šunimis, sergančius pasiutlige, o sergantį šunį nušauna.*“ (114N). Šis didesnis socialinis atstumas neigiamai veikia ne tik tarpusavio santykius (t. y. jie iš esmės nesiformuoja), bet ir kasdienį atliekamos bausmės patyrimą – tai atliepia Liebling, Price ir Shefer (2011) tyrimo išvalgas, akcentuojančias pozityvių santykių svarbą tiek pareigūnų, tiek nuteistųjų perspektyvoje.

Nors interviu metu nuteistieji apie pareigūnus atsiliepia ir teigiamai, skundų kontekste išryškėja iš esmės kitoks jų vertinimas. **Pareigūnai dažniau apibūdinami neigiamai**, akcentuojant ir, nuteistųjų nuomone, diskriminaciją ar persekiojimą: *„<...> ką pareigūnas nori, [tą] ir daro, nes čia*

vyksta diskriminacija“ (23N); „manau esu šioje įstaigoje diskriminuojamas, <...> kalėjimo administracija nori su manimi susidoroti, kadangi jie manęs nemėgsta dėl mano asmenybės“ (63N). Nuteistieji linkę individualizuoti neigiamas patirtis, jas siedami ne tik su sisteminiiais veiksniais, bet ir su **asmeniniu pareigūnų nusistatymu** jų atžvilgiu, išdėstant nuomonę, kad nuobaudos yra tikslingas poveikis konkrečiam asmeniui, grindžiamas subjektyviomis pareigūnų nuostatomis. Pareigūnai įvardijami kaip nekompetentingi, sumenkinant jų priimamus sprendimus, atliekamus veiksmus ir, iš esmės, turimą galią: „Tai aš manau, kad tas pareigūnas, kuris atlikinėjo (darė) testą, neturi nei licencijos, nei kompetencijos atlikinėti tokių testų“ (31N); „Nekompetentingi pareigūnai, stokojantys kvalifikacijos, <...> manau, kad pareigūnai dėl stokos kvalifikacijos, sąmoningai surašė tarnybinį dėl mano elgesio“ (58N). Toks nuteistųjų požiūris rodo institucinio **teisėtumo trūkumą** – jei pareigūnai laikomi nekompetentingais, jų skiriamos drausminės nuobaudos gali būti suvokiamos kaip nepagrįstos ar skirtos neteisėtai.

Kai kurių nuteistųjų patirtyse išryškėjantis pareigūnų, kaip socialiai nutolusių ir šališkų „viršininkų“ vaizdas leidžia kalbėti ir apie platesnę nuteistųjų perspektyvą apie **galios santykius** kalėjimo aplinkoje. Tiek interviu metu, tiek skunduose nuteistieji parodė suvokiantys pareigūnų turimą galią jų atžvilgiu: „Žinai, kad esi nuteistasis ir negali kažką prieš jį, kažką pasakyti, padaryti.“ (13VK); „Jis – valdžia, o tu – tik kalinys.“ (123N); „kalinio iš vis negerbia, neišklauso, visada jų teisybė, tai dauguma nuobaudų <...> yra pareigūnų išgalvotos“ (114N). Nuteistųjų patirtyse išryškėja aiškus galios disbalansas – pareigūnai suvokiami kaip turintys tiek formalų, tiek neformalų autoritetą bei galintys savo galią naudoti nepagrįstai ir neteisėtai. Tuo tarpu nuteistojo, kaip mažiau galios turinčio veikėjo, pozicija vertinama kaip turinti mažesnę reikšmę. Nuteistieji pareigūnų skiriamas **drausmines nuobaudas** kai kuriais atvejais **vertina kaip galios išraišką** ir tyčinį baudimą atvejais, kai nuteistieji jiems „nepatogūs“ – rašo skundus, kelia klausimus ar, jų teigimu, bando pasiekti teisės aktuose jiems įtvirtintas teises: „Keliant klausimus dėl šio vilkinimo, netrukus buvo konstatuotas šis smulkus nusižengimas ir skirta nuobauda.“ (33N); „Tai akivaizdus įrodymas, koks yra išankstinis nusistatymas prieš mane, vykdomas susidorojimas, kenkimas ir keršijama už supuvusius kalinimo sistemos atstovų viešinamus pažeidimus. Po nuobaudos apskundimo mano kameroje pradėta daryti kratos kas antrą dieną“ (99N). Drausminimo ir skatinimo kontekste tai iliustruoja jau aptartus atvejus, kai tam tikrų priemonių (ne)skyrimas nuteistųjų suvokiamas ne kaip objektyvus situacijos vertinimo rezultatas, o galios demonstravimo ar kontrolės palaikymo mechanizmas.

Nuteistieji pareigūnų **diskrecijos galią** linkę suvokti kaip pernelyg plačią ir nepakankamai kontroliuojamą, sudarančią prielaidas nevienodam ir selektyviam nuobaudų taikymui: „sako, kad diskrecija priima sprendimus. Tai kas ta diskrecija? Kaip nori, taip daro, kaip jam tą dieną atrodė.“ (10PK); „<...> pareigūnai nori duoda, nori neduoda drausmines nuobaudas, elgiasi pagal savo

nuožiūrą.“ (121N). Diskrecijos teisės panaudojimas aktualus ir priimant sprendimus dėl skatinimo priemonių (ne)skyrimo, akcentuojant kritiką subjektyviam situacijos vertinimui: „*Nors kalėjimo viršininkui ir yra suteikta diskrecinė teisė skirti/neskirti paskatinimo priemonių, tačiau ji nėra absoliuti, t. y. kalėjimo viršininkas negali priimti sprendimų taip, kaip jam pačiam patinka.*“ (6S). Tarpusavio santykių bei pareigūnų turimos galios svarba išreikšta ir atvejais, kai nuteistiesiems nėra skiriamos skatinimo priemonės, jų nuomone, būtent dėl nesutarimo su pareigūnais: „*[anksčiau] kreipiausi į RS specialistę <...>, prašydamas pristatyti mane į komisiją, svarstymui dėl skatinimo priemonės skyrimo, tačiau ši pareigūnė, su kuria tarp manęs ir jos yra interesų konfliktas, mano teikto prašymo tolimesniam svarstymui nepristatė, natūralu, kad pareigūnė, ant kurios esu įteikęs skundą, jos ego neleis manęs skatinti. <...> vietoj skatinimo mano atžvilgiu surašė tarnybinį pranešimą <...>*“ (9S). Kita vertus, atkreiptas dėmesys ir į tai, kad skatinimo priemonės dažniau skiriamos „naudingiems“ nuteistiesiems – pvz., tiems, kurie kalėjimo administracijai teikia informaciją apie kitus kalinamuosius: „*Kurie laksto pas administraciją, tai tie turi daug paskatinimų. <...> jeigu tu naudingas administracijai, tai gausi ir paskatinimus*“ (18VK). Tai sieta ir su kalėjime vyraujančia subkultūra: „*Sistema turi būti tokia, jei laikais subkultūros, tai neturėtum gauti privilegijų, o čia viskas atvirkščiai – greičiau gauni lengvąją grupę, dažniau gauni paskatinimus ir panašiai*“ (20VK). Taigi, tiek drausminių nuobaudų, tiek skatinimo priemonių sistema nuteistųjų požiūriu dažniau naudojama ne kaip atitinkamų pasekmių už tam tikrą elgesį taikymo mechanizmas, bet kaip dar viena galios disbalanso išraiška. Tokios neoficialios apdovanojimo galios naudojimas nuteistiesiems gali formuoti dar gilesnį suvokimą, jog pareigūnai savo galią naudoja nesąžiningai ir neteisėtai, siekdami ne pozityvaus nuteistųjų elgesio pasikeitimo, o paklusnumo.

Tyrimo dalyviai neretai įvardijo, jog jeigu jie su pareigūnais elgsis gerai bei mandagiai, tokį patį elgesį gaus iš jų ir atvirkščiai, t. y. santykiai paremti principu „**kaip tu man – taip aš tau**“. Tokia samprata parodo, kad nuteistieji kasdienės sąveikos su pareigūnais suvokia kaip paremtas tam tikra abipuse mainų sistema – pareigūnams elgiantis humaniškai ar neutraliai, nuteistieji taip pat laikysis tokio elgesio modelio, ir priešingai – nuteistiesiems elgiantis netinkamai bei pažeidžiant vidines taisykles, pareigūnai bus labiau linkę prieš juos panaudoti formalias ir neformalias bausmes: „*Kaip tu pas jį ateini, taip jis ir į tave žiūri. <...> Jei matai, kad jau žmogus kažkoks ten, kažką iš savęs, pareigūnas, tai tu tiesiog atsiriboji nuo jo. Tarkim, kai jo pamaina, tai geriau kažkaip apeiti.*“ (11VK); „*[Aš] mandagiai, tai ir su manim taip. Neturėjęs kažkokių konfliktų. Yra gal kažkokių pareigūnų, bet gal jų paprasčiausiai tokia prigimtis, natūra. Gal gali jie ten <...> neadekvačiai tau kažką pasakyti arba save išaukštinti, bet ką, praleidi pro ausis ir viskas.*“ (13VK); „*Viskas priklauso, kaip tu pats kalbi su pareigūnais*“ (18VK); „*Kaip šauksi, taip ir atsilieps*“ (20VK); „*Jeigu tu nekelsi bangų, kažko tokio nedarysi, tai ir prie tavęs jie nesikabins. Jei darysi nesąmones, iškeiksi juos, pasiūsi, tai jie prieš tave irgi kažką darys*“ (13PK). Nors kai kurie nuteistieji išsakė nuomonę, jog,

kalbant apie bendravimą su pareigūnais, „*kuo mažiau kontakto, tuo mažiau problemų*“ (10PK), pagarbių ar bent jau neutralių santykių palaikymas yra **individualus reiškinys**, priklausantis nuo elgesio formavimo kasdienėse interakcijose. Šis principas nuteistųjų patirtyse įgyja ir drausminę dimensiją – mandagus, „neiššokantis“ elgesys veikia kaip strategija sumažinti tikimybę gauti drausminę nuobaudą. Kita vertus, nuteistųjų citatose matomas poreikis atsiriboti nuo neigiamą požiūrį turinčių pareigūnų, nekreipti dėmesio į jų išsakomas replikas. Tokiu būdu nuteistieji renkasi ne konfrontaciją, o vengimą bei prisitaikymą, siekdami išvengti galimų neigiamų pasekmių.

Tai, kad nuteistųjų ir pareigūnų tarpusavio santykiai daro įtaką tam, kaip su nuteistuoju bus elgiama, jam padarius pažeidimą, iliustruoja ir konkrečios nuteistųjų patirtys – pvz., jei nuteistieji su pareigūnais sutaria teigiamai, kai kurie smulkūs pažeidimai bus nebaudžiami. Ir priešingai – jeigu nuteistasis pareigūnams kels problemų ar kitaip „nepatiks“, su juo bus elgiama griežčiau: „*Čia kaip ir kokiuose tu santykiuose su administracija, jeigu tu „mutini“ vandenį, tai bus tų problemų, aišku.*“ (1PK); „*jeigu nepatiksi, tai tave ir suės, užsisės visiškai. Gali kad ir už nieką nubaust, jei veidas nepatiks pareigūnui, jei tonas nepatiks. Už viską.*“ (10PK). Nuteistieji linkę pabrėžti, kad drausminių nuobaudų gavimas priklauso nuo to, kaip sutari su pareigūnais: „*Vienas pareigūnas vienoks, kitas kitoks. Vienas gali tau griežtai, gali tu jam nepatikti, būti kažkur užkliuvęs.. <...> gaunasi tokių baudimų lygioj vietoj, nes kitą kartą tu jau jam nepatiksi, tarkim, būsi be ženkle – gali surašyt nuobaudą, o kitas tau gali iš vis gali nieko nesakyt, žmogiškesnio požiūrio turintis. O čia labai nuo pareigūno priklauso viskas.*“ (3PK). Šios patirtys atskleidžia nuteistųjų nuomonę, kad **drausminė sistema funkcionuoja selektyviai** ir yra priklausoma nuo **tarpasmeninių santykių**. Kitaip tariant, dėl drausminių nuobaudų nuteistųjų akimis galima bent iš dalies „derėtis“, palaikant teigiamus santykius ir tikintis pozityvesnio vertinimo.

Toks abipusiško elgesio modelis tiesiogiai siejasi ir su išsakytomis patirtimis, kai nuteistieji teigia tam tikru būdu pasielgę tik dėl pareigūnų provokacijų, **kalte dėl taisyklių pažeidimo perkeliant** kalėjimo darbuotojams. Pasak nuteistųjų, kai kurie pažeidimai yra sukuriama pačių pareigūnų, akcentuojant, kad pareigūnai nuteistuosius išprovokuoja ir dėl to nesulaukia jokių padarinių (žr. lentelę Nr. 2).

2 lentelė. Nuteistųjų patirtys, susijusios su pareigūnų provokuojančiais veiksmais.

Nuteistųjų pažeidimai suvokiami kaip išprovokuoti pareigūnų	Interviu analizės duomenys	„<...> pavyzdžiui, gali specialiai ateit šeštą rytą, kai tu dar lovoj guli, bet jau turi keltis, <...> specialiai, vien tik tam, kad tave uždaryti, kad duot nuobaudą.“ (3VK); „Yra, kur provokuoja. <...> Nu, pavyzdžiui, reikia kažkur išeiti, nueiti, kažką žinai, kažko gal į administraciją, ir neišleidžia. Žinai, pažiūrėkit, net tokie, būna, į dušą nueiti neįleidžia. Čia tipo, ne, šiandien negalima.“ (7PK); „[Mus] iš atviro lokalinio sektoriaus pervežė į kamerinį režimą, uždraudė viską. Su kiekviena diena buvo vis naujiena. Ten būdavo, išeini, sako, rankos

		<i>turi būti už nugaros. Kitą kartą atėjai, sako, tu su šortais, reiktų eit su kelnėmis. Nu, grynai prie visko kabinėjasi.“ (9VK);</i> <i>„Pavyzdžiui, einu raktų pasiimti į muzikos kabinetą ir visi žino, kad einu ir jau einu kiek metų ir viskas gerai. Du yra tokie, kurie visada iš naujo viską klausinėja. Tai kodėl eini? Tai kaip tu eini? Ar turi leidimus, ar dar ką nors? Nors viską puikiai žino, bet vis tiek nori prisikabinti <...>.“ (11VK).</i>
	Skundų analizės duomenys	<i>„<...> egzistuoja praktika, kai pareigūnai provokuoja nuteistuosius pažeidinėti taisykles ir skiria nuobaudas, kurios gali lemti perkėlimą į griežtesnio režimo įstaigas.“ (16N);</i> <i>„Už neteisėtus pareigūno reikalavimus aš nesu atsakingas ir neturiu atsakyti. Incidentas buvo provokuotas pareigūno nepagrįstu neteisėtu elgesiu ir draudimu vykti pas psichologą.“ (45N);</i> <i>„<...> ši pareigūnė, ji tikrai yra neadekvati, pastoviai keikiasi, prie nuteistųjų kabinėjasi, provokuoja nuteistuosius, kad įvyktų koks nors konfliktas. Jai išvis negalima dirbti su nuteistaisiais, nes jiniai moka nuteistąjį išprovokuoti lygioj vietoj ir rašo iškart tarnybinius pranešimus, nors iš tikrųjų nėra prasmės.“ (90N).</i>

Toks **provokacijos** naratyvas parodo, kaip minėtas abipusiško elgesio principas pasikeičia į atsakomybės perkėlimo mechanizmą – nuteistųjų elgesys jų pačių pateikiamas kaip reakcija į pareigūnų veiksmus, o pažeidimas suvokiamas kaip tiesiogiai priklausantis nuo pareigūnų elgesio. Tai ypač reikšminga drausminių nuobaudų kontekste, nuteistiesiems suteikiant pagrindą ginčyti sprendimų pagrįstumą, teigiant, kad pažeidimas kilo ne iš tyčinio taisyklių nesilaikymo, bet iš išprovokuotos situacijos. Kita vertus, nuteistieji neretai kategoriškai atsisako prisiimti atsakomybę už savo veiksmus net ir tada, kai formalus taisyklių pažeidimas yra akivaizdus, o pareigūnų veiksmai gali būti vertinami kaip pareigų atlikimas (pvz., paklausiant, kur nuteistasis eina). Taigi, nors tokios nuteistųjų patirtys yra vertingos, siekiant suprasti santykių patyrimą, verta nepamiršti ir jų subjektyvumo, ypač atvejais, kai nuteistieji, teikdami skundus, siekia išvengti paskirtos drausminės atsakomybės.

Tiek interviu, tiek skundų analizės metu išryškėjo nuosekli sąsaja tarp pareigūnų galios, kalėjime egzistuojančios **kriminalinės subkultūros taisyklių** ir nuteistiesiems skiriamų drausminių nuobaudų. Ankstesniame šio darbo skyriuje minėta, jog nuteistiesiems drausminės nuobaudos neretai skiriamos už atsisakymą gyventi paskirtame būryje, be to, subkultūros ir žemesnės kastos nuteistųjų kaltės prisiėmimo už kitų asmenų padarytus pažeidimus problematika įvardinta ir CPT ataskaitose po vizitų į Lietuvą. Nuteistieji pasakojo apie situacijas, kurių metu pareigūnai naudoja jiems suteiktą diskrecijos galią skirstyti nuteistuosius į gyvenamąsias patalpas ir būrius tam, kad jie, atsižvelgdami į kriminalinės subkultūros taisykles, atsisakytų gyventi paskirtoje patalpoje ir už tokį pareigūnų nevykdymą jiems būtų skiriama drausminė nuobauda: „<...> paprastai nuobaudų neskirsto.

Paprastai parašo, kad dabar perkeliu tave iš antro aukšto į trečią. O iš antro aukšto niekas negali eiti į trečią aukštą, yra kaip yra. Aš sakau, aš neisiu. Nu ir fsio tada, nuobauda, nevykdai pareigūnų reikalavimų. Pas mane aštuonios tokios nuobaudos <...>. Dėl to, kad, nu, čia taip norėjo, vien tik tam, kad į drausmę perkelt.“ (4VK); „*Pavyzdžiui, antrame aukšte yra tie dirbantys nuskriaustieji, taip vadinami, kur vaikus prievartavo, tai automatiškai niekas nenori su jais bendrauti. Tai jeigu jis kažką prisidirba, tai perkelia į ketvirtą aukštą, pas normalius žmonės, tai viskas – apsiramina, nes jis nenori į ketvirtą aukštą, nes žino, kad su juo niekas nebendraus. Tai jis neina, tai kai jis neina, jam priskiria nuobaudas ir jį automatiškai perkelia į drausmės grupę, tai ir viskas. Ten jis kameriniame režime kankinasi. <...> Bet patiems pareigūnams ta subkultūra yra naudinga.*“ (6VK). Tokiose situacijose paskirta drausminė nuobauda tampa ne pirmine reakcija į pažeidimą, o galutiniu kelių **sąmoningų sprendimų rezultatu**, kai, nuteistųjų nuomone, **pažeidimas yra „sukuriamas“**. Nors formalus reikalavimų nevykdymas tampa teisiškai pagrįstu motyvu drausminei atsakomybei, reali pažeidimo priežastis siejama su neformaliomis subkultūros taisyklėmis ir yra iš anksto žinoma tiek nuteistiesiems, tiek pareigūnams.

Svarbu ir tai, kad, nuteistųjų nuomone, tokia automatinio **nuobaudų skyrimo praktika**, pasitelkiant subkultūros taisykles, **pareigūnų yra naudojama sąmoningai**: „*Nerašyta taisyklė pas mus. Negalim mes tenai. Pareigūnai tai žino ir tuo naudojasi.*“ (4VK); „*Grynai imdavo iš kito lokalinio sektoriaus, kurie nusizėngę, kažkam netinkantys žmonės, kelia į pirmą sektorių, kur yra bernai vadinami, kur laikomasi subkultūros, kur tas žmogus negali keltis. Įmeta ten, jis ten pastovi prie durų, į kamerą neina, tada jį uždaro, nes jis nesikelia. Vėl nuobauda, o jis negali, tiesiog negali keltis, jis net nenori. Bet taip yra žaidžiama su likimais.*“ (9VK). Atvejai, kai nuteistieji gavo drausminę nuobaudą už atsisakymą gyventi būryje dėl subkultūros taisyklių minėti ir nuteistųjų skunduose: „*nurodžiau labai aiškias priežastis, kodėl negaliu eiti gyventi į <...> būrį, nes tam būrį aiškiai egzistuoja subkultūra, kurios aš esu atsisakęs <...> kalėjimo viršininkas, žinodamas, <...> kad iš kitų būrių atkelti nuteistieji <...> tikrai negali ten gyventi, nes to būrio nuteistieji jų nepriima, vis tiek man paskyrė į tą būrį, tokiu būdu sukeldamas man didelį pavojų ir grėsmę būti sužalotam to būrio nuteistųjų, nes aš nesilaikau subkultūros, dirbu santechnikos darbą, todėl pagal juos esu žemesnės kastos.*“ (125N). Pareigūnams žinant apie egzistuojančias „nerašytas taisykles“, išnaudojama tiek turima institucinė galia, kai duodami nurodymai, iš anksto numanant, jog nuteistasis jų įvykdyti negalės, tiek neformali galia, pasitelkiant informaciją apie vis dar įsišaknijusią subkultūrą. Pažymėtina, kad dažnesnė subkultūros principų ir pareigūnų galios sąveika minėta Vilniaus kalėjime, kuris neretai minimas kaip pasižymintis ryškesnėmis aukštesniosiomis subkultūros kastomis.

Ši tyrimo rezultatų analizės dalis parodė, kad nuteistųjų perspektyvose skatinimo ir drausminimo taikymas yra glaudžiai susijęs su jų ir pareigūnų tarpusavio santykiais, pareigūnų turima formalia ir neformalia galia bei jos taikymo diskrecija. Nors kontaktuojant su žemesnio rango

pareigūnais minimos ir pozityvios, žmogiškumu grįstos interakcijos, bendrame kontekste dominuoja neigiamas pareigūnų poveikslas, paremtas provokacijų, subjektyvaus požiūrio į nuteistuosius bei kalėjimo subkultūros taisyklių įtakos patirtimis. Nuobaudų ir skatinimų suteikimas neretai suvokiamas kaip galios raiškos forma, pabrėžiant pareigūnų diskrecijos teisę.

2. 2. 4. Sprendimų teisėtumo suvokimas drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių kontekste

Šioje dalyje dėmesys kreipiamas į tai, kaip nuteistieji suvokia jiems taikomų sprendimų priėmimo procesų teisėtumą. Teorinėje dalyje akcentuota, kad teisėtumo suvokimui svarbu ir platesnis kontekstas – informavimo aiškumas, galimybė pateikti savo paaiškinimus, taisyklių suprantamumas ir sprendimų priėmimo nuoseklumas. Atsižvelgiant į tai, kad nuo to, kokį požiūrį palaiko nuteistieji, priklauso ir platesnis pasitikėjimas bausmių vykdymo sistema, teisėtumo suvokimo analizė šioje temoje yra itin svarbi.

Pasak Tyler (2006a; 2010), procedūrinio teisingumo modelį, glaudžiai susijusį su teisėtumo suvokimu, sudaro esminiai aspektai – pasitikėjimas, pagarba, neutralumas ir balsas. Būtent paskutinytis – balsas – nuteistųjų buvo akcentuojamas itin dažnai. **Galimybė būti išklausytiems** nuteistiesiems yra itin svarbi, tačiau retai įgyvendinama praktikoje. Ypač skundų analizėje kartojosi patirtys, kuriose pabrėžiama, kad priimant sprendimą nebuvo atsižvelgta į nuteistojo pateiktas aplinkybes, neišklausyti paaiškinimai. Net jei suteikiama galimybė pateikti pasiaiškinimą raštu, į pateiktas aplinkybes nėra atsižvelgiama, todėl ši **procedūra laikoma visiškai formalia** (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Nuteistųjų pasisakymai, susiję su balso suteikimu procedūrinio teisingumo modelio kontekste.

Nuteistųjų patirtys, nesuteikiant galimybės pasiaiškinti	„buvau nubaustas visiškai ignoruojant mano pateiktus paaiškinimus.“ (2N); „deja, manęs niekas nesiklausė.“ (3N); „išsakiau visą situaciją, bet manęs niekas nenorėjo girdėti, nors buvo ne vienas pareigūnas, bet niekas nesiklausė <...>“ (40N); „Kreipiausi visur, bandydamas aiškinti savo bėdą bei situaciją, bet aš buvau neišgirstas, kaip ir dažnai nutinka, likau kaltas tik aš“ (49N).
Procedūros suvokiamos kaip formalios, nes neatsižvelgta į nuteistųjų poziciją	„Nors turėjau teisę pateikti paaiškinimus, jie nebuvo tinkamai išnagrinėti <...>“ (2N); „Aš nurodžiau, kad vartoju stiprius vaistus, nuo kurių gali pasireikšti mieguistumas ir svirduliavimas. Bet niekam neįdomu ir mane vis tiek nubaudė.“ (15N); „Manau, buvo duota per mažai laiko ir įvyko žmogiška klaida <...>. Visa tai išdėščiau savo pasiaiškinyje kalėjimo viršininkui, bet į mano argumentus ir įvykio aplinkybes nebuvo atsižvelgta priimant sprendimą dėl nuobaudos skyrimo.“ (28N); „Net nesiklausė paaiškinimo. Tai kam tos komisijos, nei nuosprendis nuspręstas komisijoje, apie 15 pareigūnų, nei vienas net nepasidomėjo aplinkybių <...>.“ (114N).

Tokie nuteistųjų pasisakymai formuoja įspūdį, kad sprendimai priimami praktikoje

neįgyvendinant vieno iš esminių procedūrinio teisingumo mechanizmų – nuteistiesiems nėra suteikiama galimybė išsakyti savo poziciją, o jei tokia procedūra ir yra atliekama, ji laikoma būtina tik dėl teisės aktuose numatyto reikalavimo prieš skiriant nuobaudą gauti nuteistojo rašytinį paaiškinimą.

Nuteistųjų nuomone, **tarp pareigūnų egzistuoja solidarumas** – pasitaikius situacijoms, kai vertinamas nuteistojo žodis prieš pareigūno, sprendimus priimančius darbuotojai vadovaujasi neigiamomis prielaidomis apie nuteistą ir pareigūno pateikta įvykių versija: „<...> nuobaudos pagrįstumas remiasi vien tik pareigūnų daromomis subjektyviomis prielaidomis ir jų pačių nuomone“ (10N); „tik pareigūnais tiki, jie visada teisūs yra“ (92N); „Nubaustas buvau tik pagal apkalbėjimus ir išankstinį <...> nusistatymą“ (93N); „Sprendimas neparemtas jokiais teisės aktais, tiesiog vidiniu įsitikinimu, akivaizdu, jog mano atžvilgiu kalėjimo viršininko yra neigiamas nusistatymas prieš mane.“ (29S). Tai taip pat atskleidžia, kad, nuteistųjų nuomone, sprendimai jų atžvilgiu priimami **šališkai**. Pareigūnų išankstinio nusistatymo prieš nuteistuosius idėja čia tampa paaiškinimu, kodėl nuteistųjų argumentai neturi svorio – jei tikima, kad sistema bei sprendimus priimantis viršininkas iš anksto palaiko pareigūno poziciją, dalyvavimas procese praranda prasmę.

Nuteistieji atskleidžia įsitikinimą, kad **sprendimai nėra priimami neutraliai** – priešingai, išlaikomas neigiamas pareigūnų požiūris į nuteistą, kuris negatyviai veikia ir priimamus sprendimus: „Tokie veiksmai, faktai tik parodo ir patvirtina, kad toks galimai neteisėtas persekiojimas manęs nėra atsitiktinis, o tai yra galimai sąmoninga neteisėta pareigūnų veikla, naudojantis tarnybine padėtimi dėl mano, savo teisių gynimo teisinėmis priemonėmis. Visa tai pareigūnai negali pakęsti, manantys, kaip čia dar kažkas gali abejoti pareigūnų „visiška absoliučia teisėta“ veikla“ (123N); „<...> [i] mumis kalinius žiūri kaip į kokius antžmogius“ (92N). Šie pasisakymai rodo, kad teisėtumo suvokimas neatsiejamas ir nuo to, ar nuteistieji jaučiasi vertinami kaip asmenys. Net jei sprendimas yra formaliai pagrįstas, neigiamas, iš anksto nusiteikęs ar stigmatizuojantis pareigūnų elgesys gali lemti, kad jis bus suvokiamas kaip šališkas.

Sprendimų teisėtumas sietinas ir su tuo, ar, nuteistųjų manymu, įstaigoje egzistuoja **skaidrios ir aiškos taisyklės**, kurios jiems yra suprantamos ir paaiškintos. Nors interviu metu neigiamas taisyklių vertinimas nebuvo įvardintas, skunduose nuteistieji minėjo, jog **taisyklės jiems nebuvo paaiškintos**. Toks motyvas gali būti siejamas ir su siekiu neutralizuoti savo kaltę ir perkelti ją taisyklių palaikytojams, t. y. pareigūnams, ypač atvejais, kai nuteistieji teigia nebuvę tinkamai informuoti apie įstaigos taisykles, jiems pateikta netiksli informacija arba kai dėl pareigūnų padarytos klaidos atsako tik nuteistieji: „Už neteisėtus pareigūno reikalavimus aš nesu atsakingas ir neturiu atsakyti.“ (45N); „[pareigūnai] privalėjo pateikti vidaus tvarkos taisykles, su jomis supažindinti, bet jie <...> to nepadarė ir dėl jų neatsakingumo turiu kentėti aš“ (8N); „dėl pažeidimo, kurį nustatė pareigūnas, negaliu būti baudžiamas, nes atvykus į <...> kalėjimą naujai kaip naujas nuteistasis

nebuvo supažindintas pasirašytinai su vidaus tvarkos taisyklėmis“ (56N). Nors pats taisyklių egzistavimas nėra kvestionuojamas, nuteistieji savo asmeninę atsakomybę už šių taisyklių pažeidimą bando paneigti apeliuodami į nepakankamą taisyklių išaiškinimą.

Tai, jog nuteistieji jų atžvilgiu priimamus sprendimus suvokia kaip neteisėtus, ryškiausiai atsiskleidė atliekant skundų dėl drausminių nuobaudų analizę – juose išsireiškimas, kad sprendimas yra **neteisėtas**, užfiksuotas daugiau, nei pusšimtį kartų, **nepagrįstas** – beveik septyniasdešimt. Nors vien šios frazės paminėjimas yra gana paviršutiniškas ir neretai šabloniškas¹⁰, tai atskleidžia, jog, nuteistųjų požiūriu, sprendimai priimami netinkamai. Atsiremiami tiek į **teisinius aspektus** (pvz., procedūrinių reikalavimų nesilaikymas), tiek į **pareigūnų veiksmus**: „*Noriu atkreipti dėmesį, kad ši nuobauda buvo paskirta nepagrįstai ir neteisėtai. <...> Manau, kad šis sprendimas prieštarauja teisingumo ir teisėtumo principams*“ (12N); „*Noriu pažymėti, kad abejais atvejais kalėjimų administracija nepagrįstai skyrė nuobaudas nesilaikant <...> reikalavimų bei nepagrįstai neinicijavo tarnybinių mano pasiaiškinime nurodytiems argumentams patvirtinti ar paneigti*“ (7N); „*darytina išvada, kad kalėjimo viršininko sprendimu paskirta pareiškėjui drausminė nuobauda yra neteisėta, kadangi ji nėra pagrįsta pakankamais įrodymais nustatant teisės pažeidimo sudėtį.*“ (10N); „*Pasijaučiau neteisėtai nubaustas <...>.*“ (41N). „Neteisėtumo“ ir „nepagrįstumo“ sąvokos nuteistųjų pasisakymuose tampa ne tik teisiniu, bet ir jų patirties apibūdinimo terminu. „Neteisėtas“ sprendimas čia reiškia ne vien teisės normų pažeidimą, bet ir neteisingo nubaudo ar net nepagarbos jausmą. Sprendimų neteisėtumo retorika ir platesnį pasitikėjimo santykį su sistema – jei sprendimai suvokiami kaip nepagrįsti ar paremti išankstinėmis nuostatomis, silpnėja **institucijos legitimumas** – mažėja nuteistųjų įsitikinimas, kad pareigūnai veikia teisėtai ir turi teisę vykdyti jiems suteiktus įgaliojimus.

Nuteistųjų nepasitenkinimą dėl jų atžvilgiu priimamų sprendimų gali didinti ir klaidingas teisinio reglamentavimo supratimas. Pavyzdžiui, nors LR BVK numato, kad skatinimo priemonės gali būti skiriamos tik tuo atveju, jei nuteistasis elgiasi nepriekaištingai ir daro pažangą mažindamas nusikalstamo elgesio riziką, nuteistieji kartais įsitikinę, kad skatinimai privalo būti skiriami vien už tinkamą darbinės veiklos vykdymą: „*Skatinimas „už gerą darbą“ negali būti siejamas su nepriekaištingu elgesiu, pažangos darymu ir šie veiksniai vieni kitiems netrukdo, ir tarpusavyje nekonkuruoja. Netgi jei ir nebūtų matoma pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką, tai nereiškia, kad nuteistasis negali stropiai ir gerai dirbti, ir už tai būti skatinamas.*“ (7S); „*Teikimą dėl paskatinimo teikė cecho viršininkas iš darbo už sąžiningą ir stropų darbą, bet ne administracija už gerą elgesį. Kyla klausimas, prie ko ta aukšta nusikalstama rizika!!!?*“ (23S). Šia pasisakymai rodo, kad nuteistųjų požiūris remiasi ne tiek realiu teisiniu reguliavimu, kiek jų pačių **susiformavusiu**

---

¹⁰ Paminėtina ir tai, kad nuteistieji tarpusavyje neretai dalinasi skundų „šablonais“ – t. y. vienam nuteistajam surašius skundą, analogiškai kreipimaisi pateikiami ir kitų nuteistųjų, dažnai naudojant identiškas frazes ar išsireiškimus.

supratimu apie tai, kaip sistema „turėtų“ veikti. Kai šis supratimas nesutampa su faktinėmis taisyklėmis, sprendimai gali būti interpretuojami kaip neteisėti, net jei formaliai atitinka teisės aktus. Ši situacija iškelia ir **atsakomybės klausimą**: viena vertus, galima teigti, kad nuteistieji ne visuomet tiksliai supranta galiojančią teisinį reglamentavimą; kita vertus, tokie nesusipratimai gali rodyti ir informacijos bei paaiškinimo trūkumą institucijos lygmeniu.

Vienas nuteistasis skunde įvardijo paradoksalią situaciją tais atvejais, kai nuteistasis turi galiojančią nuobaudą, todėl automatiškai neatitinka nepriekaištingo elgesio kriterijų ir jam negali būti skiriama jo pageidaujama skatinimo priemonė – nuobaudos panaikinimas: „<...> viena iš skatinimo priemonių yra 1) paskirtos drausminės nuobaudos panaikinimas. Jei niekam neskirti paskatinimo, kas turi drausminę nuobaudą, tai šitas punktas netenka prasmės.“ (19S). Ši citata atskleidžia nors ir nedažnai pasitaikiusį, tačiau sėkmingą bandymą logiškai kvestionuoti pačios **sistemos vidinį nuoseklumą**, argumentuojant jos prieštarinę veikimą. Tokie samprotavimai gali stiprinti įsitikinimą, kad sprendimai nėra pagrįsti aiškia ir nuoseklia logika, o tai tiesiogiai silpnina jų teisėtumo suvokimą. Jei taisyklės atrodo nelogiškos ir prieštaringos, mažėja tikimybė, kad jos bus pripažįstamos kaip teisėtos, vertos laikytis ir skatinančios tinkamo elgesio tęstinumą.

Tuo tarpu nuobaudų kontekste kai kurie nuteistieji klaidingai mano, jog viena iš galimų drausminių priemonių yra įspėjimas arba papeikimas, nors tokios nuobaudos šiuo metu galiojančiuose teisės aktuose nėra įtvirtintos: „*prašau pakeisti man nuobaudą į žodinį įspėjimą*“ (24N); „*Manau, man neteisingai (neproporcingai) skirta nuobauda, aktuose rašoma, jog turi būti palaipsniui skiriamos nuobaudos, pvz., įspėjimas <...>*“ (118N). Tokie įsitikimai gali būti susiformavę remiantis ankstesniu teisiniu reglamentavimu – nors minėtos priemonės šiuo metu negali būti skiriamos, papeikimas nuteistiesiems galėjo būti taikomas vadovaujantis ankstesne LR BVK redakcija. Taigi, **nuteistųjų lūkesčiai** ne visada atitinka aktualias jų teisinę padėtį reglamentuojančias nuostatas ir gali signalizuoti netinkamo nuteistųjų supažindinimo su teisės aktų pasikeitimais problematiką.

Atkreipiamas dėmesys ir į **skatinimo priemonių gavimo procedūrą**, kuri yra žymiai sudėtingesnė nei skiriant drausmines nuobaudas. Nors vienas iš būtinųjų skatinimo kriterijų – pažangos nustatymas – nuteistųjų nebuvo minimas išskirtinai skatinimo kontekste, būtent šis aspektas kėlė nemažai nepasitenkinimo, atkreipiant dėmesį į darbuotojų trūkumą ir pažangos nustatymui būtinus žingsnius: „*Ką reiškia pažanga? Čia niekas nežino. O čia priežastis, kodėl tau neduoda lengvos grupės, neperkelia, kur reikia, neskatina.*“ (4VK); „<...> *viskas atsiremia į pažangą. Privalai daryt pažangą dėl visko – dėl lengvos grupės, dėl atviro tipo, dėl paskatinimų. O ką reikia daryt dėl tos pažangos? Neaišku.*“ (11PK); „*vertinimą atlieka tik tas vienas psichologas, bet jis vienas, jis užimtas, tai koks čia darbas gali būti dirbant su tokiu kiekiu žmonių, aš nežinau*“ (6VK). Šis aspektas išskirtinas atsižvelgiant į anksčiau šiame darbe paminėtą įžvalgą, jog nuobaudų skyrimas

yra labiau „automatizuotas“, šabloniškas; tuo tarpu skatinimo priemonių skyrimas reikalauja didelių tiek nuteistųjų, tiek personalo pastangų, laiko bei žmogiškųjų resursų, siekiant atlikti elgesio įvertinimo procedūras. Dėl šios priežasties kalbinti nuteistieji taip pat mano, jog jų **pastangos yra neįvertinamos**: „*Aš asmeniškai dedu daug pastangų užimtumams, savęs pažinimui, nusikalstamo elgesio rizikos mažinimui, bet problema tame, kad administracija to neįvertina. Paprasčiausias dalykas yra, kad kai ateina laikas tave vertinti, skatinti, sudeda šituos dalykus į papkę, tiesiog nėra jokios apklausos ar susidomėjimo kaip žmogus pasikeitė, ar pasikeitė jo požiūris į jo bausmę ar jo ateitį, jo nusikalstamą grėsmę visuomenei. <...> didžiausia problema čia yra ta, kad aš nesu įvertintas, mano pasiekimai nėra įvertinami*“ (6VK). Toks požiūris įvardintas ir nuteistųjų skunduose: „*aktyviai dalyvauju visur, kur galiu prisidėti, tačiau mano pastangos ir indėlis nėra įvertinami jokiais paskatinimais*“ (5S); „*mano daromos pažangos ignoravimas (paskatinimo neskyrimas) man savaime mažina motyvaciją daryti tolimesnę pažangą, laikytis taisyklių, keistis į teigiamą pusę, skatina mano depresiją ir nusivylimą.*“ (20S). Šios patirtys rodo sąsają tarp suvokiamo priimamų **sprendimų teisėtumo ir nuteistųjų motyvacijos** – nuteistiesiems jaučiant, kad jų pastangos nėra įvertinamos, gali susidaryti prielaidos ne tik silpnėti norui aktyviai dalyvauti resocializacijos procese, bet ir pasitikėjimui bausmių vykdymo sistema apskritai.

Nepasitikėjimo institucija aspektą iliustruoja ir išreikštas **skeptiškumas** priimto sprendimo skirti nuobaudą tikslui – skundus pateikę nuteistieji neretai manė, jog nuobaudos paskyrimo priežastis buvo susijusi ne su pažeidimo fiksavimu, bet su noru keršyti ar susidoroti. Nuteistųjų patirtyse drausminimo praktikos suvokiamos ne kaip neutralios teisės normų įgyvendinimo priemonės, bet kaip platesnės baudimo kultūros išraiškos. Tokioje perspektyvoje atsiskleidžia įsitikinimas, kad pareigūnai ir kalėjimo administracija kaip pagrindinę „susitvarkymo“ su nuteistaisiais priemonę naudoja būtent baudimą. Išskirti pasisakymai rodo **žemą pasitikėjimo kalėjimo administracija lygį** – kai sprendimų motyvai siejami su kerštu, asmeniškumais ar sąmoningu kenkimu, pati institucijos teisė naudoti formalią galią bausti yra kvestionuojama. Abejojama ne tik pareigūnais ar atskirais jų sprendimais, bet ir visa sistema apskritai, akcentuojat **biurokratijos** perteklių (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Nuteistųjų pasisakymai, susiję su teisėtumo suvokimu ir nepasitikėjimu institucija.

Teisėtumo suvokimas ir nepasitikėjimo išraiškos	Pareigūnų veiksmai kaip sąmoningas susidorojimas, kerštas, kenkimas ir kt.	„bando [mane] neteisėtu būdu sužlugdyti, kad būčiau atleistas iš darbo, dėl pareigūnų veiksmų, neteisėtų dokumentų klastojimo bandoma su manimi susidoroti.“ (58N); „kalėjimo administracija nori su manimi susidoroti, kadangi jie manęs nemėgsta dėl mano asmenybės.“ (63N); „visa tai tik rodo pareigūnų ieškojimą formalių priežasčių, „raganų“ medžioklę, kad mane galėtų kaip nors nubausti“ (123N); „Tik todėl, kad rašau skundus, ginu savo ir kitų nuteistųjų teises, aktyviai dalyvauju [Nuteistųjų kolektyvo tarybos] veikloje, esu persekiojamas ir

		<i>baudžiamas <...> kalėjime esančioje priespaudoje.</i>“ (9S); <i>„Šis faktas kelia rimtų abejonių, kad pareigūnų tikslas nebuvo atlikti patikrinimą, tačiau greičiau – nubausti už tariamą pažeidimą“</i> (2N); <i>„Aš nei kiek neabejoju tuo, kad šis telefonas galimai tyčia man buvo pakištas kitų kalinių ar pačios administracijos darbuotojų, kad galėtų su manimi tokiu būdu susidoroti už skundų rašymą“</i> (57N); <i>„Atkreiptinas dėmesys į tai, kad administracija sąmoningai siekė sukelti konfliktinę situaciją ir sudaryti sąlygas mane nubausti, siekdama, kad nereikėtų manęs perkėlinėti į pusiaukelę“</i> (99N). <i>„<...> jie čia mato didelę problemą, nenori dalinti, nes vėlgi, jie tau užkerta, kad nebūtų tau gerai, taip sakant. Jeigu tu kreipsiesi kažkur, nenori jie tau to, nors tu gerai elgiesi. Nelabai suprantu tos logikos. Nu kaip, suprantu – jie prilaiko tave čia, kad jie galėtų kontroliuoti <...>“.</i> (2VK); <i>„Pareigūnai geriau neleis, negu kažką leis arba nuteistuosius „užspaus“, priims sprendimą ne nuteistųjų naudai“</i> (10PK).
	Sisteminis nepasitikėjimas ir biurokratizmo kritika	<i>„man kyla minčių, jog administracija specialiai man bando kenkti, ir man darosi baisu dėl jos tokio darbo, ir pradėdau ją nebeapsitikėti.“</i> (74N); <i>„Kam reikalinga visa šita biurokratinė laiko tempimo procedūra?“</i> (27N); <i>„Pareigūnų požiūris toks, kad mes galim pasinaudot teisės aktais, ir jie visada pažiūrės, kaip tau įgelt, <...> ieško, kaip tau įkišti kokią pagaliuką.“</i> (2VK); <i>„Administracija 99 proc. manipuliuoja, o ne resocializuoja“</i> (21VK); <i>„kariauju su visa sistema, žinau, kas ir kodėl viskas vyksta, nes daug pažeidimų yra pasitaikę ir viskas yra prašoma pagal įstatymus, pagal vidaus tvarkos taisykles. Viskas, o mes negauname nieko.“</i> (5PK); <i>„čia šitose įstaigose visada, visur daug korupcijos“</i> (6PK); <i>„Iš tikrųjų, apskritai, nesąmonė. Sena sistema, supuvusi, nesąmonė.“</i> (4VK); <i>„šiaip pati sistema, kad jinai kaip su kaliniu kaip su žmogumi elgtųsi? Nu tai čia taip nėra.“</i> (9VK).

Taigi, nuteistieji linkę pabrėžti nesuteikiamos teisės būti išklausytiems aspektą, kai sprendimai priimami formaliai, neatsižvelgiant į jų pateiktas aplinkybes. Sprendimai dėl drausminimo bei skatinimo dažniau suprantami kaip priimti remiantis pareigūnų pateikta versija bei išankstinėmis nuostatomis, todėl yra suvokiami kaip šališki bei stokoiantys neutralumo. Įžvelgtinas nepakankamas teisinio reglamentavimo bei procedūrų supratimas, stiprinantis sprendimų neteisėtumo ir nepagrįstumo įspūdį. Skatinimo priemonių srityje nuteistieji linkę manyti, kad jų pastangos nėra tinkamai įvertinamos, sukeliant motyvacijos trūkumą. Tuo tarpu atsakomybė už padarytus pažeidimus kai kuriais atvejais perkeliama kitiems asmenims, nuobaudų skyrimą interpretuojant ne kaip teisėtus elgesio padarinius, bet tikslingo susidorojimo formą. Visa tai formuoja gana silpną pasitikėjimą pareigūnų veiksmais bei institucijos teisėtumu.

Baigiamoji diskusija

Baudimo kultūros apraiškų Lietuvos kalėjimuose analizė, nagrinėjant drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymą nuteistųjų patirčių perspektyvoje, atskleidė **sudėtingą ir daugialypį procesą**, kuriame susikerta formalus teisinis reglamentavimas, institucinės praktikos bei kasdienės kalėjimo patirtys. Svarbu pažymėti, jog šiame darbe nebuvo siekta apibrėžti baudimo kultūros, kaip visą laisvės atėmimo bausmės vykdymo instituciją apimančio ir vienareikšmiškai ją apibrėžiančio reiškinio, požymių. Lietuvos bausmių vykdymo teisės taikymas rodo, jog nuteistųjų drausminimai ir skatinimai, kaip viena iš **kasdienės kalėjimo kultūros dalių** (Liebling, Kant, 2018; Wooldredge, 2020), ne tik veikia kaip kontrolės mechanizmas, darantis plačią įtaką tolesniam bausmės atlikimui, bet gali atspindėti ir platesnės linkusios bausti visuomenės, pasižyminčios griežtesnio, disproporcingo nubaudo palaikymu (Pratt et al., 2013), nuostatas. Atsižvelgiant į tai bei remiantis teorinėje dalyje aptartų mokslininkų įžvalgomis (Crewe, 2011a; Barkworth, 2018; Tyler, 2006a; Liebling, Kant, 2018; Liebling et al., 2011 ir kt.), šiame darbe **baudimo kultūros apraiškos** konkrečioje kalėjimo veikimo srityje buvo konceptualizuotos per išskirtus analitinius kriterijus, akcentuojančius vyraujančią polinkį bausti – disproporcingą drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymą, individualizavimo ir proporcingumo stoką sprendimų priėmimo procese, tarpusavio santykių, pareigūnų galios bei diskrecijos teisės naudojimą ir sprendimų teisėtumo suvokimą drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių kontekste.

Visų pirma, informantų patirčių bei analizuotų skundų visuma atskleidžia, kad **baudimo ir skatinimo sistema nuteistųjų yra suvokiama kaip disproporcinga**. Nuteistieji išskyrė ir teigiamą bausmių vykdymo sistemos pokytį, suteikiant daugiau lengvatų ir skiriant mažiau griežtų nuobaudų už mažareikšmius pažeidimus, tačiau tokia pozicija išsakyta retai. Nors teisės aktuose įtvirtinta siekiamybė prioritetą teikti skatinimams, tiek šių priemonių skyrimo statistiniai duomenys, tiek tyrimo rezultatai rodo priešingą praktiką – kalėjimuose vyrauja drausminėmis priemonėmis paremta kontrolė, o skatinimo mechanizmas išlieka fragmentiškas. Ši disproporcija pasireiškia ne tik kiekybiškai (nuobaudos skiriamos žymiai dažniau), bet ir kokybiškai – skatinimo priemonės neturi realios įtakos nuteistųjų padėčiai ar motyvacijai, o drausminės nuobaudos sukelia ilgalaikes pasekmes. Tai atliepia Gendreau ir kt. (2014) išskirtą kritiką kalėjimuose taikomoms atlygio sistemoms, pabrėžiant, jog siekiant šių mechanizmų veiksmingumo, drausminimas turi būti taikomas kaip kraštutinė priemonė, tačiau **praktikoje nepakankamai įvertinamas realus poveikis** konkretiems asmenims. Informantai papildomus su pažeidimu susijusius apribojimus neretai įvardijo kaip **dvigubą nubaudimą**, nuobaudas dažnai suvokiant kaip perteklines bei akcentuojant, kad jų poveikis išlieka net ir pasibaigus formaliam galiojimo laikui. Tuo pačiu atsiskleidžia paradoksali situacija – nors **lengvatų sistema** teoriškai gali veikti kaip motyvacinis instrumentas, praktikoje ji

neretai **funkcionuoja kaip kontrolės priemonė**, skatinanti konformistinę elgesį ir vengimą reikšti nuomonę. Tai iš dalies iliustruoja Carrabine (2005, p. 904, cit. pg. Brunton-Smith and McCarthy, 2016) suformuotą „nuobodžios kalėjimų ritualų prievartos“ reiškinį – net jei palaikomos taisyklės ar išsakomi reikalavimai nėra suvokiami kaip teisingi ar sąžiningi, jiems paklūstama iš baimės būti nubaustiems ar prarasti sunkiai „užsitarnautas“ privilegijas. Tokiu būdu susiformuoja aplinka, kurioje **pozityvus elgesys nėra nuosekliai atlyginamas, o neigiamas yra griežtai baudžiamas**, kas iš esmės silpnina resocializacijos tikslų įgyvendinimą ir mažina nuteistųjų pasitikėjimą bausmių vykdymo sistema, ją interpretuojant kaip **linkusią bausti**.

Nuteistųjų perspektyvos atskleidžia ir **proporcingumo bei individualizavimo principų** įgyvendinimo problematiką sprendimų priėmimo procese. Nors teoriškai šie principai turėtų užtikrinti sprendimų teisingumą ir pagrįstumą, nuteistųjų patirtyse dominuoja standartizuotas, formalus ir nepakankamai į individualias aplinkybes orientuotas sprendimų priėmimas. Tai lemia, kad **nuobaudos** neretai suvokiamos kaip **neproporcingos, o skatinimo priemonės – nemotyvuojančios**. Informantų išsakytos frustracijos dėl konkrečios priemonės parinkimo jų individualioje situacijoje atliepia Gendreau ir Goddard (1991, cit. pg. Gendreau et al., 2014) tyrimo išvalgas – nuteistųjų išskirtos priemonės, kurios, jų manymu, jiems gali daryti didžiausią teigiamą įtaką, nesutampa su dažniausiai praktikoje priimamais sprendimais. Kita vertus, kaip nurodo Boone ir Kox (2014) bei Tyler (2010), sprendimų individualizavimas ir jų proporcingumas padarytam pažeidimui sąveikauja tarpusavyje ir sukuria poreikį palaikyti trapią pusiausvyrą tarp nuoseklaus, teisiškai pagrįsto taisyklių taikymo ir lankstaus reagavimo į konkrečias situacijas. Informantų patirtys leidžia daryti prielaidą, jog šis balansas praktikoje dažnai neišlaikomas – tyrimo duomenys atskleidžia dažnesnius **formalių ir „šabloninių“ sprendimų** priėmimo atvejus, nors tuo pačiu išvelgiamas ir prieštaringas nepasitenkinimas tais atvejais, kai, nuteistųjų vertinimu, už panašius pažeidimus kitiems asmenims nuobaudos netaikomos ar skiriamos „švelnesnės“, keliant abejones dėl nuoseklaus ir vienodo taisyklių taikymo. Nuteistųjų suvokiami sprendimų individualizavimo ir proporcingumo principų taikymo trūkumai silpnina jų realią paskirtį ir prisideda prie informantų nepasitikėjimo konkrečiais sprendimais bei bausmių vykdymo sistema. Galiausiai tai išryškina atotrūkį tarp teisės aktuose įtvirtintų nuostatų ir jų praktinio įgyvendinimo, kuris turi reikšmingų pasekmių sistemos teisėtumo suvokimui ir įsitikinimui, jog kalėjime vyrauja polinkis bausti.

Liebling ir kt. (2011), Crewe (2011b) bei kitų apžvelgtų autorių pabrėžiamas faktas, jog **pareigūnų galia ir jų santykiai su nuteistaisiais** yra vienas esminių kalėjimo veiklos pagrindų, atsiskleidė ir drausminimo bei skatinimo kontekste. Nors nuteistieji minėjo teigiamas interakcijas su darbuotojais, kurios, pasak Liebling bei Auty (2020), skatina geresnį gyvenimo kokybės kalėjime vertinimą, nuteistųjų patirtyse dominuoja suvokimas apie galios disbalansą, išryškėjantį ir sprendimų priėmimo procesuose. Tiek skatinimo, tiek drausminimo priemonių skyrimas nuteistųjų neretai

suvokiamas ne kaip objektyvus elgesio vertinimo rezultatas, bet kaip **galios ir kontrolės instrumentas**, priklausantis nuo tarpasmeninių santykių ir subjektyvaus pareigūnų požiūrio. Šios įžvalgos atspindi Liebling (2020) bei Steiner ir Wooldredge (2018) įvardijamą pareigūnų kaip oficialių kalėjimo taisyklių „veido“ vaidmenį. Nors pareigūnų galios naudojimas įvairiose kalėjimo srityse šiuo atveju reikalautų konkrečiai į šią temą orientuoto platesnio tyrimo, informantų patirtys leidžia manyti, jog ši galia drausminimo ir skatinimo kontekste dažniausiai įgauna Hepburn (1985, cit. pg. Steiner, Wooldredge, 2018) įvardintos pozicinės bei prievartinės galios derinio formą – nuteistųjų perspektyvoje pareigūnai, turėdami formalius įgaliojimus skirti nuobaudas ar privilegijas, jais gali piktnaudžiauti, deklaruodami diskrecijos teisę, kas savo ruožtu silpnina suvokiamą pareigūnų veiksmų teisėtumą. Kita vertus, nuteistieji pozityviau vertintų dažniau naudojamą referentinę bei ekspertinę galią, kai pagarbus bendravimas bei pareigūnų kompetencija leistų priėti taikų susitarimą. Nuteistieji sprendimus neretai sieja su konkrečių pareigūnų bendravimo stiliumi, požiūriu į nuteistuosius apskritai arba į nuteistąjį kaip individualų asmenį, iliustruojant skirtingų santykių bei galios formų svarbą. Šią dinamiką dar labiau sustiprina kalėjimo aplinkoje egzistuojančios **kriminalinės subkultūros taisyklės**, kurios, kaip pažymi Slade, Zeveleva (2024) bei Vaičiūnienė, Tereškinas (2017) vis dar yra ryškus lietuviško kalėjimo požymis ir šio tyrimo kontekste neretai tampa priemone, leidžiančia pareigūnams „sukonstruoti“ pažeidimus ir daryti tiesioginę įtaką bausmės atlikimo sąlygoms.

Pažymėtina tai, jog informantų mintyse atsispindi Thomas ir kt. (1991) išskirtos **drausminimo procedūrų** rūšys. Nuteistųjų patirtyse jų drausminimas įgijo priekabiavimo požymius, išsakant kolektyvinio baudimo atvejus ar nuobaudų skyrimą suvokiant kaip keršto bei susidorojimo priemonę už ankstesnį nuteistojo elgesį; tuo pačiu įvardintos ir instrumentinės drausminės procedūros, pabrėžiant priimamų sprendimų nenuoseklumą, kai už analogiškus pažeidimus skiriamos (arba neskiriamos) skirtingos priemonės, o neformalios nuteistųjų subkultūros taisyklės yra naudojamos kaip priemonė baudimui ir nusistovėjusios tvarkos palaikymui. Grįžtamasis nubaudimas ryškiausiai išvelgtinas sprendimų individualizavimo kontekste, išsakant frustraciją dėl išankstinio pareigūnų nusistatymo prieš nuteistuosius bei kaltę nuteistiesiems priskiriant be pakankamo įrodymų surinkimo. Tai parodo, jog **nuobaudų skyrimas nuteistųjų akimis turi skirtingas reikšmes** ir neretai praranda oficialią elgesio pasekmių modelio įgyvendinimo funkciją. Drausminimo praktikos tokiais atvejais interpretuojamos kaip griežto, neproporcingo baudimo ar net susidorojimo priemonės įgauna moralinį ir emocinį efektą, nuteistiesiems susiformuojant požiūrį, kad jų atžvilgiu priimami **sprendimai yra paremti asmeniškumais** ar noru atkeršyti. Tiek pareigūnų, tiek plačiąja prasme – visos kalėjimų sistemos veikimo principas yra suvokiamas per platesnį galios santykių patyrimą, kai, nuteistųjų nuomone, ši galia naudojama neteisėtais būdais ir tikslais. Be to, išryškėja polinkis institucinį veikimą suvokti kaip **šališką**, išreiškiant **nepasitikėjimą** ne tik pavieniais pareigūnais, bet

ir visa bausmių vykdymo sistema. Svarbi įžvalga susijusi ir su **biurokratijos** bei pernelyg formalizuotų procesų kritika. Tai prisideda prie jausmo, kad sistema yra orientuota ne į deklaruojamą siekį resocializuoti, bet į baudimą. Kalėjimo gyvenimas suvokiamas ne vien per formalią teisės aktų prizmę, bet ir per tai, ar kasdienės interakcijos bei priimami sprendimai yra suvokiami kaip neutralūs, sąžiningi ir veikiantys be išankstinių nuostatų. Tai rodo, kad nepasitikėjimo pareigūnais ir jų naudojama galia problema nuteistųjų perspektyvoje yra glaudžiai susijusi tiek su tinkamu procedūrų laikymusi, tiek su subjektyviu šių mechanizmų vertinimu.

Nuteistųjų atžvilgiu priimamų **sprendimų teisėtumo suvokimas**, Tyler (2006a; 2010) pažymimas kaip svarbus kalėjimo taisyklių laikymosi bei tvarkos palaikymo veiksnys, tyrime atsiskleidžia kaip kompleksinis reiškinys, susijęs su procedūrinio teisingumo patyrimo interpretavimu, pasitikėjimo lygiu ir pateikiamos informacijos aiškumu. Ypač analizuotuose skunduose nuteistieji tiek sprendimų, tiek jų priėmimo procedūrų dažnai nemato kaip teisėtų ir pagrįstų bei pabrėžia jiems nesuteikiamo balso tendencijas, atspindinčias Butler ir Maruną (2016) išskirtą formalių „parodomųjų“ procesų problematiką. Nors, kaip pabrėžia Tyler (2010) bei Barkworth (2018; 2020), būtent **teisė būti išgirstam** gali stiprinti pasitikėjimą sistemos bei pareigūnų veiksmų teisėtumu, šio tyrimo rėmuose tokių praktikų pasigendama. Teisėtumo suvokimą silpnina ir nepakankamas kalėjime taikomų **taisyklių ir jų taikymo** logikos supratimas, **skaidrumo**, aktualios **informacijos trūkumas** ir **neatitikimas tarp nuteistųjų lūkesčių** bei galiojančių teisinių nuostatų, akcentuojant įsitikinimą, jog kalėjimuose nuteistųjų elgesys kontroliuojamas tik į baudimą orientuotomis priemonėmis.

Apibendrinant, Lietuvos kalėjimuose drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymas nuteistųjų didžiąją dalimi yra patiriamas kaip disproporcingas, nepakankamai individualizuotas ir priklausantis nuo pareigūnų galios bei jų diskrecijos, o tai savo ruožtu siejasi su nuteistųjų atžvilgiu priimamų sprendimų teisėtumo bei pagrįstumo suvokimu. Informantų perspektyvos atskleidžia, jog Lietuvos kalėjimuose veikiančiuose drausminimo ir skatinimo procesuose matomas tam tikras teigiamas pokytis, tačiau šiuo metu **įžvelgiamos baudimo kultūros apraiškos** – institucinių bei pavienių veikėjų praktikų visuma, kurioje prioritetas teikiamas bausmėms ir neigiamai disciplinuojančios priemonės, mažiau akcentuojant alternatyvius teigiamą elgesį skatinančius mechanizmus.

Išvados

1. Išnagrinėjus mokslinę literatūrą, statistinius duomenis bei atlikus kokybinę nuteistųjų skundų bei interviu analizę, pažymėtina, kad drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymas Lietuvos kalėjimuose yra reikšminga **baudimo kultūros apraiškų sritis**. Nuteistųjų kalėjimo gyvenimo patirtyse formalūs elgesio kontrolės mechanizmai praktikoje įgyja baudimo kultūros bruožus, atsiskleidžiančius per disproporcingą nuobaudų taikymą skatinimų atžvilgiu, sprendimų proporcingumo ir individualizavimo stoką, pareigūnų galios ir diskrecijos naudojimą bei nuteistųjų suvokiamą sprendimų teisėtumą.

2. Drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių skyrimo Lietuvos kalėjimuose nagrinėjimas atskleidė **disproporcingą nuobaudų dominavimą skatinimų atžvilgiu**. Tuo tarpu kokybinė interviu bei skundų analizė parodė, jog skatinimo priemonės nuteistųjų matomos kaip nemotyvuojančios, turinčios ribotą reikšmę ir skiriamos retai, o drausminės nuobaudos – dažnos ir turinčios griežtas ilgalaikes pasekmes, todėl toks priemonių santykis dažnai suvokiamas kaip disproporcingas.

3. Kokybinio interviu bei skundų tyrimo duomenys atskleidė, kad **sprendimai** nuteistųjų dažnai **suvokiami kaip formalūs**, dažniau priimami vadovaujantis **išankstiniu nusistatymu** bei nepakankamai atsižvelgiant į **individualias aplinkybes**. Tuo pačiu išryškėjo kolektyvinio baudimo, nenuoseklus taisyklių taikymo bei perteklinio baudimo problematika. Tai silpnina pasitikėjimą sprendimų pagrįstumu ir prisideda prie požiūrio, jog **sistemoje vyrauja polinkis bausti**.

5. Interviu bei skundų analizė parodė reikšmingą **pareigūnų galios ir diskrecijos vaidmenį** drausminimo ir skatinimo procesuose. Nuteistųjų patirtyse sprendimų priėmimas dažnai siejamas su neigiamais tarpasmeniniais santykiais, subjektyviu vertinimu bei neformaliais galios mechanizmais. Drausminimo ir skatinimo praktikos nuteistųjų perspektyvoje tampa ne objektyvia elgesio reguliavimo priemone, bet **galios raiškos forma**, paremta nuteistųjų prisitaikymu, pareigūnų provokacijomis bei abstrakčia diskrecijos galia.

6. Reikšmingą vaidmenį drausminimo ir skatinimo praktikose atlieka **kalėjimo subkultūros taisyklės**, kurios nuteistųjų patirtyse tampa pareigūnų įrankiu taikant formalias drausmines nuobaudas. Šios neformalios taisyklės daro poveikį tiek nuteistųjų elgesiui, tiek jų atžvilgiu priimamiems sprendimams bei atskleidžia išliekančią kalėjimų subkultūros problematiką.

7. Nuteistųjų patirtys rodo, kad **suvokiamo teisėtumo stoka** formuoja nepasitikėjimo bausmių vykdymo sistema atmosferą, pasižyminčią nepakankamu įtraukimu į sprendimų priėmimo procesus, ribota galimybe būti išgirstiems, informacijos ir aiškumo trūkumu.

8. Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad buvo patvirtinta **darbo tezė**, jog Lietuvos kalėjimuose drausminių nuobaudų ir skatinimo priemonių taikymas nuteistųjų yra suvokiamas kaip disproporcingas, nepakankamai individualizuotas ir priklausantis nuo pareigūnų galios bei jų

diskrecijos, o tai rodo **baudimo kultūros apraiškų dominavimą šių praktikų kontekste.**

Rekomendacijos. Praktiniu lygmeniu Lietuvos kalėjimų tarnybai aktualu atkreipti dėmesį į sprendimų priėmimo procedūras, užtikrinant, kad skiriant drausmines nuobaudas pažeidimo pavojingumas, aplinkybės, nuteistojo elgesio kontekstas būtų vertinami individualiai, vengiant automatinio, formalaus sankcijų taikymo už mažareikšmius pažeidimus. Be to, atliepant nepakankamą skatinimo priemonių vaidmenį, tikslinga peržiūrėti šių priemonių skyrimo kriterijus ir jų atitikimą realioms nuteistųjų poreikiams. Išliekant nuteistųjų subkultūros problematikai, rekomenduotina tęsti subkultūros apraiškų mažinimo priemonių vykdymą bei, atsižvelgiant į tyrimo rezultatus, tikslinga reguliariai vykdyti skatinimo ir drausminimo priemonių taikymo stebėseną, siekiant numatyto skatinimo, o ne drausminimo priemonių dominavimo.

Literatūra

1. Aebi, M. F. & Cocco, E. (2025). *SPACE I - 2024* – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Council of Europe.
2. Aleknevičienė, J. (2025). A Reform Again? Explaining Reorganisation Processes and Perspectives of Imprisonment in Lithuania. Iš: Dobryninas, A., Nikartas, S. (sud.) *Understanding Crime Control and Punishment in Lithuania*. Crime Prevention and Security Management. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-032-05538-5_11
3. Aleknevičienė, J. ir Kalinauskaitė, I. (2023). Resocializacijos įgyvendinimo problemos ir galimybės Lietuvos kalėjimuose. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 26, 88-104. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2023.7>
4. Aleknevičienė, J., Pocienė, A. ir Šupa, M. (2020). *Kaip parašyti mokslinį rašto darbą. Mokomoji priemonė Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto kriminologijos ir sociologijos studentams*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
5. Arnold, H. (2016). The prison officer. In Jewkes, Y., Bennet, J. (sud.) (2016) *Handbook on prisons*. Routledge, 265-283.
6. Auty, K. M. & Liebling, A. (2020). Exploring the Relationship between Prison Social Climate and Reoffending, *Justice Quarterly*, 37(2), 358–381. <https://doi.org/10.1080/07418825.2018.1538421>
7. Banwell-Moore, R. & Tomczak, P. (2022). Complaints: Mechanisms for prisoner participation? *European journal of criminology*, 20(6), 1878-1898. <https://doi.org/10.1177/14773708221094271>
8. Barkworth, J. (2018). *Prisons, procedural justice and motivational posturing: Examining prisoners' well-being and compliance behaviour*. Doctorate thesis, Griffith University.
9. Barkworth, J. (2020). Procedural justice in corrections. In Meyerson, D., MacDermott, T., & Mackenzie, C. (eds.), *Procedural Justice and Relational Theory*. London: Routledge, 63–82. <https://doi.org/10.4324/9780429317248-5>
10. Barkworth, J.M. & Murphy, K. (2021). Procedural Justice, Posturing and Defiant Action: Exploring Prisoner Reactions to Prison Authority, *Justice Quarterly*, 38(3), 537–564. <https://doi.org/10.1080/07418825.2019.1666905>
11. Barrett, V., Gray, E. & Farrall, S. (2023). *Politics, Punitiveness, and Problematic Populations: Public Perceptions of 'Scroungers', 'Unruly' Children, and 'Good for Nothings'*. Cham: Springer International Publishing.

12. Beijersbergen, K. A. et al. (2015). Procedural Justice, Anger, and Prisoners' Misconduct: A Longitudinal Study, *Criminal Justice and Behavior*, 42(2), 196–218. <https://doi.org/10.1177/0093854814550710>
13. Beijersbergen, K. A., Dirkzwager, A. J. E. & Nieuwbeerta, P. (2016). Reoffending After Release: Does Procedural Justice During Imprisonment Matter?, *Criminal Justice and Behavior*, 43(1), 63–82. <https://doi.org/10.1177/0093854815609643>
14. Bickers, I., Crewe, B. & Mitchell, R. J. (2019). Offender Supervision, Prisoners and Procedural Justice, *The Howard Journal of Crime and Justice*, 58(4), 477–495. <https://doi.org/10.1111/hojo.12343>
15. Bloom, T. & Bradshaw, G.A. (2022). Inside of a prison: How a culture of punishment prevents rehabilitation. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 28(1), 140–143. <https://doi.org/10.1037/pac0000572>
16. Boone, M., & Kox, M. (2014). *Neutrality as an element of perceived justice in prison: Consistency versus individualization*. Utrecht University School of Law. <https://doi.org/10.18352/ulr.294>
17. Bosma, A.Q. et al. (2020). Examining Prisoner Misconduct: A Multilevel Test Using Personal Characteristics, Prison Climate, and Prison Environment, *Crime & Delinquency*, 66(4), 451–484. <https://doi.org/10.1177/0011128719877347>
18. Brant, J. (1972). Prison Disciplinary Procedures: Creating Rules, *Cleveland State Law Review*, 21.
19. Brown Coverdale, H. (2025). Putting Proportional Punishment into Perspective. *Criminal Law, Philosophy* 19, 181–201. <https://doi.org/10.1007/s11572-024-09736-5>
20. Brunton-Smith, I. & McCarthy, D.J. (2016). Prison Legitimacy and Procedural Fairness: A Multilevel Examination of Prisoners in England and Wales, *Justice Quarterly*, 33(6), 1029–1054. <https://doi.org/10.1080/07418825.2015.1023215>
21. Butler, H. D., & Steiner, B. (2017). Examining the use of disciplinary segregation within and across prisons. *Justice Quarterly*, 34(2), 248–271. <https://doi.org/10.1080/07418825.2016.1162319>
22. Butler, M. & Maruna, S. (2016). Rethinking prison disciplinary processes: A potential future for restorative justice, *Victims & Offenders*, 11(1), 126–148. <https://doi.org/10.1080/15564886.2015.1117997>
23. Camp, S.D. et al., (2003). The influence of prisons on inmate misconduct: A multilevel investigation, *Justice Quarterly*, 20(3), 501–533. <https://doi.org/10.1080/07418820300095601>

24. Campbell, C.M. et al. (2020). Do Perceptions of Legitimacy and Fairness Matter in Prison? Examining How Procedural and Distributive Justice Relate to Misconduct, *Criminal Justice and Behavior*, 47(12), 1630–1653. <https://doi.org/10.1177/0093854820916901>
25. Cochran, J.C. et al. (2018). Solitary Confinement as Punishment: Examining In-Prison Sanctioning Disparities', *Justice Quarterly*, 35(3), 381–411. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/07418825.2017.1308541>
26. Crewe, B. (2011a). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment, *Punishment & Society*, 13(5), 509–529. <https://doi.org/10.1177/1462474511422172>
27. Crewe, B. (2011b). Soft power in prison: Implications for staff–prisoner relationships, liberty and legitimacy, *European Journal of Criminology*, 8(6), 455–468. <https://doi.org/10.1177/1477370811413805>
28. Davies, P., & Francis, P. (2018). *Doing criminological research*. Sage Publications.
29. Ditchfield, J. and Duncan, D. (1987). The Prison Disciplinary System: Perceptions of its Fairness and Adequacy by Inmates, Staff and Members of Boards of Visitors, *The Howard Journal of Criminal Justice*, 26(2), 122–138. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2311.1987.tb00578.x>.
30. Dobryninas, A. ir Nikartas, S. (2025). Lithuania as a Punitive Society: An Introduction. Iš: Dobryninas, A., Nikartas, S. (sud.) *Understanding Crime Control and Punishment in Lithuania*. Crime Prevention and Security Management. Palgrave Macmillan, Cham. (1-16). https://doi.org/10.1007/978-3-032-05538-5_1
31. Elbers, J.M. et al. (2022). The effects of reward systems in prison: A systematic review, *International Journal of Law, Crime and Justice*, 71: 100556. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2022.100556>
32. Europos Tarybos Kankinimų prevencijos komitetas. (2024). Ataskaita Lietuvos Vyriausybei apie 2024 m. vasario 12–22 d. vizitą į Lietuvą (CPT/Inf (2024) 25). Europos Taryba. <https://rm.coe.int/1680b0fb15>
33. Farrall, S., Burke, N. & Hay, C. (2016). Revisiting Margaret Thatcher's Law and Order agenda: The slow-burning fuse of punitiveness, *British Politics*, 11(2), 205–231.
34. Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: the birth of the prison*. Second Vintage Books edition.
35. Garland, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. OUP Oxford.
36. Gendreau, P. et al. (2014). Making prisoners accountable: Are contingency management programs the answer? *Criminal Justice and Behavior*, 41(9), 1079–1102. <https://doi.org/10.1177/0093854814540288>

37. Haggerty, K.D. & Bucerius, S.M. (2021). Picking battles: Correctional officers, rules, and discretion in prison, *Criminology*, 59(1), 137–157. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12263>
38. Khan, Z. (2022). A typology of prisoner compliance with the Incentives and Earned Privileges scheme: Theorising the neoliberal self and staff–prisoner relationships, *Criminology & Criminal Justice*, 22(1), 97–114. <https://doi.org/10.1177/1748895820947456>
39. Khan, Z., 2016. An exploration of prisoners’ perceptions of the Incentives and Earned Privileges (IEP) scheme: The role of legitimacy. *Prison Service Journal*, 227, 11-16. <https://www.researchgate.net/publication/365186076>
40. Knowlton, S. A., & Rich, S. (2026). Making the Punishment Fit: Individualization and Parity as Principles of Proportionality. *Dalhousie Law Journal*, 48(2), 9.
41. Kolber, A. J. (2013). Against proportional punishment. *Vand. L. Rev.*, 66, 1141.
42. Larrauri, E. (2024). 'They Need to Like You to Get an Answer': Prisoners' Perspectives on Requests and Complaints in Spanish Prisons. In: Daems, T., Larrauri, E. (eds.) *Just Prisons*. Palgrave Studies in Prisons and Penology. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-73183-9_7
43. Liebling, A. (2000). Prison officers, policing and the use of discretion. *Theoretical criminology*, 4(3), 333-357. <https://doi.org/10.1177/1362480600004003005>
44. Liebling, A. (2008). Incentives and earned privileges revisited: Fairness, discretion, and the quality of prison life. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 9, 25-41.
45. Liebling, A. (2011). Distinctions and distinctiveness in the work of prison officers: Legitimacy and authority revisited', *European Journal of Criminology*, 8(6), 484–499. <https://doi.org/10.1177/1477370811413807>
46. Liebling, A., & Kant, D. (2018). Correctional Officers and Key Differences. In Wooldredge, J., Smith, P. (eds.) *The Oxford handbook of prisons and imprisonment*, Oxford University Press.
47. Liebling, A., Price, D., & Shefer, G. (2011). *The prison officer*. Willan.
48. Lietuvos kalėjimų tarnyba (2026). Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos statistinė suvestinė.
49. Lietuvos kalėjimų tarnyba (2024). *Pravieniškių 1-ojo kalėjimo gyvenimo kokybės tyrimo 2024 metų baigiamoji ataskaita*.
50. Lietuvos kalėjimų tarnyba (2024). *Vilniaus kalėjimo gyvenimo kokybės tyrimo 2024 metų baigiamoji ataskaita*.
51. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024 m. birželio 6 d. įsakymas Nr. V-454 „Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų resocializacijos standarto patvirtinimo“. TAR, 10409.
52. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. (2002) Valstybės žinios, 73-3084.

53. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. 1R-444 „Dėl Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso, Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo ir Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymo įgyvendinimo“. TAR, 27599.
54. Marquart, J., Trulson, C. (2016) Understanding the contours of prison disciplinary procedures. In Wooldredge, J., Smith, P. (eds.) *The Oxford handbook of prisons and imprisonment*, Oxford University Press, 320-339
55. McNeil, B. E., De Angelis, M., Ó Donnghaile-Drummond, A., & Gregson, J. (2024). Foucault's Critique of the Disciplinary Prison Environment. In *Mental Health, Crime and the Impact of Criminal Justice on the Vulnerable*. Cham: Springer International Publishing, 143-185. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-031-68334-3.pdf>
56. Patrick, S. & Marsh, R. 2001. Perceptions of Punishment and Rehabilitation Among Inmates in a Medium Security Prison: "A Consumers' Report", *Journal of Offender Rehabilitation*, 33(3), 47–63. https://doi.org/10.1300/J076v33n03_03
57. Pratt, J. et al. (eds.) (2013). *The New Punitiveness*. Routledge.
58. Reisig, M.D. & Mesko, G. 2009. Procedural justice, legitimacy, and prisoner misconduct, *Psychology, Crime & Law*, 15(1), 41–59. <https://doi.org/10.1080/10683160802089768>
59. Ryan, C. & Bergin, M. (2022). Procedural Justice and Legitimacy in Prisons: A Review of Extant Empirical Literature, *Criminal Justice and Behavior*, 49(2), 143–163. <https://doi.org/10.1177/00938548211053367>
60. Ryberg, J. (2004). Proportionalism and its Justifications. *The Ethics Of Proportionate Punishment: A Critical Investigation*, 11-57.
61. Sakalauskas, G. (2015). Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, (88 (2)), 5-53.
62. Sakalauskas, G. (red.) (2012). *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės Institutas (Teisės Instituto mokslo tyrimai, 8).
63. Sakalauskas, G. et al. (2020) *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, Žara.
64. Salerno, L.M. & Zgoba, K.M. (2020). Disciplinary Segregation and Its Effects on In-Prison Outcomes, *The Prison Journal*, 100(1), 74–97. <https://doi.org/10.1177/0032885519882326>
65. Sykes, G. M. (1958). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton University Press.
66. Slade, G., & Vaičiūnienė, R. (2017). In comparative perspective: The effects of incarceration abroad on penal subjectivity among prisoners in Lithuania. *European Journal of Criminology*, 15(2), 217-234. <https://doi.org/10.1177/147737081772671>

67. Slade, G., & Zeveleva, O. (2024). The pains of prison reform: Informal prisoner governance and penal subjectivities in Estonia and Lithuania. *Punishment & Society*, 27(1), 49-67. <https://doi.org/10.1177/14624745241248930>
68. Sparks, R., Bottoms, A., & Hay, W. (1996). *Prisons and the Problem of Order*. Oxford University Press.
69. Steiner, B. & Wooldredge, J. (2018). Prison Officer Legitimacy, Their Exercise of Power, and Inmate Rule Breaking, *Criminology*, 56(4), 750–779. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12191>
70. Terry, G., Hayfield, N., Clarke, V., & Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The SAGE handbook of qualitative research in psychology*, 2(17-37),
71. Thomas, J. et al. (1991). Exacting control through disciplinary hearings: “making do” with prison rules, *Justice Quarterly*, 8(1), 37–57. <https://doi.org/10.1080/07418829100090901>
72. Tyler, T. R. (2006a). *Why People Obey the Law*. Princeton University Press.
73. Tyler, T. R. (2006b). Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. *Annu. Rev. Psychol.*, 57(1), 375-400.
74. Tyler, T. R. (2010). „Legitimacy in Corrections“: Policy Implications. *Criminology & Pub. Pol'y*, 9, 127.
75. Tyler, T. R. (2003). Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law, *Crime and Justice*, 30, 283–357. <https://doi.org/10.1086/652233>
76. Vaičiūnienė, R., & Tereškinas, A. (2017). Transformations in prison subculture and adjustment to imprisonment in Post-Soviet Lithuanian penitentiary institutions. *East European Politics and Societies*, 31(3), 659-679. <https://doi.org/10.1177/088832541771122>
77. Vaičiūnienė, R., & Viršilas, V. (2018). *Socialinės reabilitacijos priemonių taikymo laisvės atėmimo vietose analizė*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
78. Vanagaitė, K. ir Cimalanskaitė-Kazlauskienė, V. (2026). Psychology of Punishment: Why Do we Punish Others?. Iš: Dobryninas, A., Nikartas, S. (sud.) *Understanding Crime Control and Punishment in Lithuania. Crime Prevention and Security Management*. Palgrave Macmillan, Cham. (19-44). Cham: Springer Nature Switzerland.
79. Wildeman, C. & Andersen, L.H. (2020). Long-term consequences of being placed in disciplinary segregation’, *Criminology*, 58(3), 423–453. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12241>
80. Wooldredge, J. (2020). Prison Culture, Management, and In-Prison Violence, *Annual Review of Criminology*, 3, 165–188. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-011419-041359>
81. Wooldredge, J., & Steiner, B. (2016). The Exercise of Power in Prison Organizations and Implications for Legitimacy. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 106, 125-ii.

Priedai

1 priedas. Gyvenimo kokybės kalėjimuose tyrimo (kokybinės dalies) interviu (pokalbių) gairės nuteistiesiems (suimtiesiems)¹¹.

I. Įžanginiai (bendrieji) klausimai

1. Ar galėtumėte papasakoti apie Jūsų gyvenimą šiame kalėjime? Kaip čia jaučiatės?
2. Su kokiais problemomis susiduriate? Kas Jums čia patinka?

Iš žemiau pateiktų klausimų prioritetas teikiamas tiems klausimams (aspektams), apie kuriuos informantas dar nekalbėjo.

II. Nuteistųjų ir darbuotojų santykiai

1. Kaip vertinate nuteistųjų ir kalėjimo darbuotojų santykius? Kaip vertinate pareigūnų elgesį, bendravimą su nuteistaisiais? Koks pareigūnų požiūris į nuteistuosius? (*paprašoma pateikti pavyzdžius*).
2. Ar yra darbuotojai, su kuriais sunkiau sekasi bendrauti? Kodėl?
3. Ar yra darbuotojai, su kuriais bendravimas lengvesnis? Kodėl?
4. Ar sulaukiate pakankamai dėmesio iš darbuotojų?
5. Ar darbuotojai reaguoja į Jūsų prašymus, padeda spręsti Jūsų problemas?
6. Ar turite pakankamai galimybių kreiptis dėl savo problemų, klausimų?
7. Ar yra darbuotojų, kuriais pasitikite? Pavyzdžiui, kuriems galėtumėte drąsiai išsakyti savo asmenines problemas, arba problemas santykiuose su kitais nuteistaisiais?
8. Kaip manote, kokias savybes turėtų turėti darbuotojas, kad galėtumėte juo pasitikėti?

III. Kalinimo sąlygos

1. Kaip vertinate savo gyvenimo sąlygas šiame kalėjime (*pvz., erdvė, judėjimo galimybės, higienos poreikiai, maitinimas, užimtumo galimybės ir kt.*)?
2. Kaip vertinate sveikatos priežiūrą šiame kalėjime?
3. Ar turite pakankamai galimybių kreiptis dėl sveikatos problemų? Ar jos sprendžiamos?

III. Skatinimas ir baudimas, teisingumo jausmas

1. Ar jaučiate, kad su Jumis kalėjimo darbuotojai elgiasi teisingai? Kodėl?
2. Papasakokite, kaip yra skatinami nuteistieji?
3. Kaip nuteistasis turi elgtis, ką jis turi daryti, kad būtų paskatintas?
4. Ar jaučiatės, kad jeigu gerai elgsitės, susilauksite paskatinimo?
5. Ar esama skatinimo sistema yra pakankama? Kodėl? Ką galima būtų patobulinti?
6. Kaip manote, kaip turite elgtis, ką turite daryti, kad sulauktumėte teigiamo sprendimo dėl lygtinio paleidimo?
7. Ar esama lygtinio paleidimo praktika, Jūsų nuomone yra teisinga?
8. Kaip vertinate nuteistųjų baudimą? Ar jis yra teisingas? Papasakokite savo patirtis (*jeigu jų turite*).

IV. Saugumas

1. Ar jaučiatės saugus šiame kalėjime? Kodėl?
2. Kaip galima būtų pagerinti nuteistųjų (suimtųjų) saugumą?
3. Ar pareigūnai tinkamai pasirūpina kalinčių asmenų saugumu?

V. Narkotikai ir kitos psichoaktyvios medžiagos

---

¹¹ Pastaba: sudarytos ne išskirtinai magistro darbo atlikimui. Gaires parengė Gyvenimo kokybės Vilniaus bei Pravieniškių 1-ajame kalėjime tyrimo 2024 metais atlikimui sudarytos darbo grupės, sudarytos iš Lietuvos kalėjimų tarnybos darbuotojų, kriminologų bei išorės institucijų tyrėjų, nariai.

1. Kaip manote, ar egzistuoja narkotikų problema šiame kalėjime? Jei taip, kodėl ji egzistuoja, kokios jos priežastys?
1. Ar Jums bei kitiems nuteistiesiems tai yra problema, ar apsunkina gyvenimą šiame kalėjime?
2. Kaip, Jūsų nuomone, galima būtų spręsti šią problemą?
3. Kaip manote, ar yra pakankamos pastangos iš kalėjimo administracijos ir darbuotojų, sprendžiant šią problemą?

VI. Kriminalinė subkultūra

1. Ar, Jūsų nuomone, su visais kaliniais darbuotojai elgiasi lygiai? Kodėl?
2. Ar galite papasakoti apie subkultūrą šiame kalėjime? Ar ji egzistuoja? Gal galite pateikti pavyzdžių?
3. Ar kalėjimo administracija ir darbuotojai bando spręsti subkultūros problemą?
4. Ar situacija per pastaruosius metus pagerėjo?

VII. Socialiniai ryšiai

1. Papasakokite, ar turite pakankamai galimybių bendrauti su savo artimaisiais?

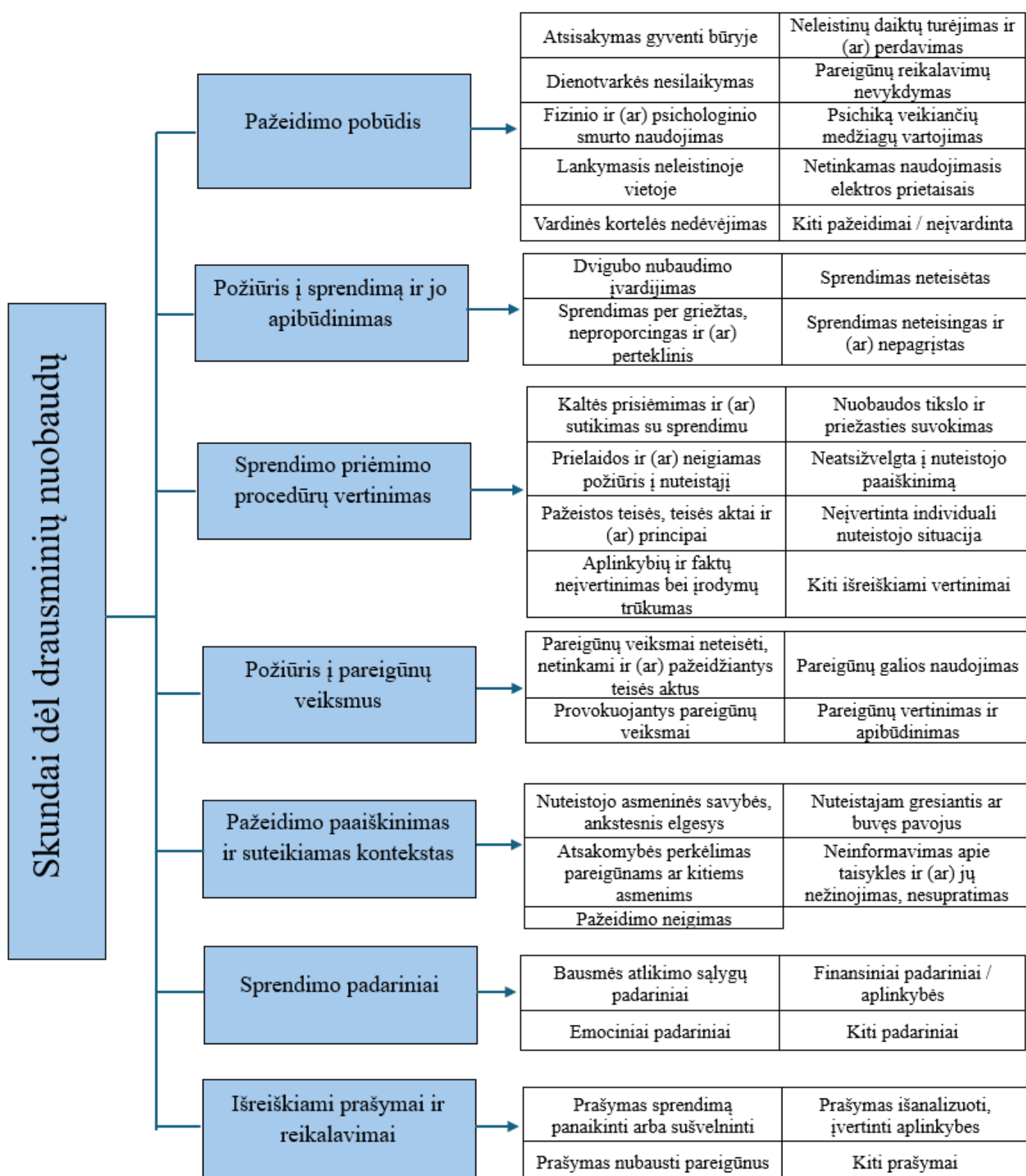
VIII. Užimtumas

1. Ar turite pakankamai užimtumo galimybių šiame kalėjime?
2. Ar galite ir norite dirbti?
3. Ar yra pakankamai darbo vietų?

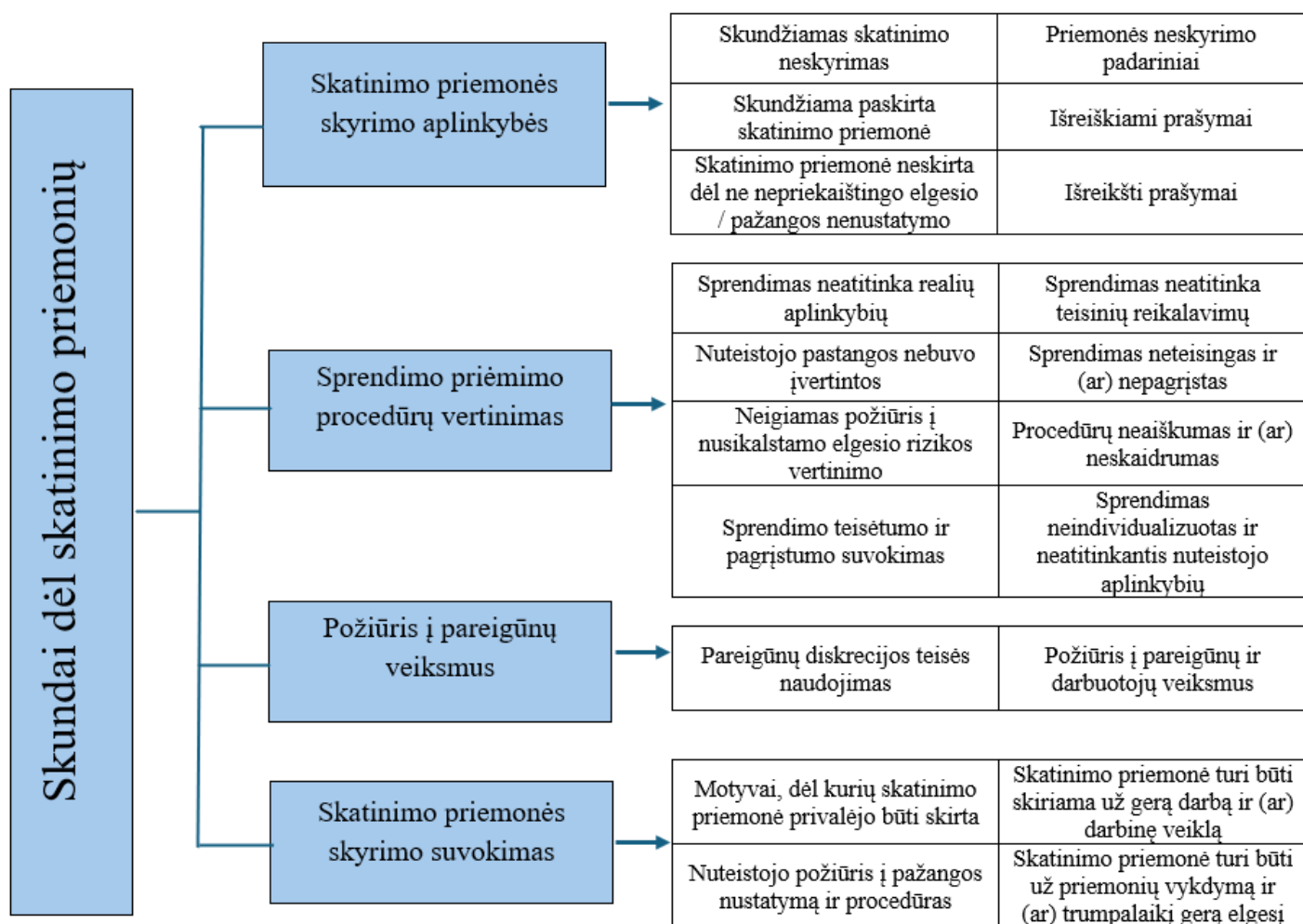
2 priedas. Interviu (pokalbių) informacinė lentelė.

Informantas	Interviu (pokalbių) atlikęs tyrėjas	Interviu trukmė
Vilniaus kalėjimas		
1VK	T1	00:15:00
2VK	T1	00:23:19
3VK	T1	00:17:14
4VK	T1	00:52:01
5VK	T2	00:51:57
6VK	T2	00:26:45
7VK	T2	00:28:27
8VK	T3	00:32:42
9VK	T3	00:47:17
10VK	T3	00:12:30
11VK	T4	00:24:44.
12VK	T4	00:27:18
13VK	T4	00:16:58
14VK	T4	00:18:01
15VK	T4	00:14:20
16VK	T4	00:17:19
17VK	T5	Interviu užrašai
18VK	T5	Interviu užrašai
19VK	T5	Interviu užrašai
20VK	T5	Interviu užrašai
21VK	T5	Interviu užrašai
22VK	T5	Interviu užrašai
Pravieniškių 1-asis kalėjimas		
1PK	T1	00:19:08
2PK	T1	00:40:03
3PK	T1	00:35:08
4PK	T2	00:27:20
5PK	T2	00:45:15.
6PK	T3	00:41:33.
7PK	T3	00:28:23
8PK	T3	00:05:23 (pokalbis)
9PK	T3	00:07:58 (pokalbis)
10PK	T4	Interviu užrašai
11PK	T4	Pokalbio užrašai
12PK	T4	Interviu užrašai
13PK	T4	Interviu užrašai
<i>VK – Vilniaus kalėjimo nuteistasis; PK – Pravieniškių 1-ojo kalėjimo nuteistasis; T – Gyvenimo kokybės kalėjimuose tyrimo darbo grupės narys (tyrėjas) (T1 – darbo autorė)</i>		

3 priedas. Kodų ir subkodų medis (nuteistųjų pateikti skundai dėl drausminių nuobaudų).

4 priedas. Kodų ir subkodų medis (nuteistųjų pateikti skundai dėl skatinimo priemonių).

5 priedas. Kodų ir subkodų medis (interviu (pokalbiai) su nuteistaisiais).

